

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Mor Magda - og alle de andre

Husholdning som fag fra 1900 til i dag

Komma

Mor Magda - og alle de andre

Gerda Petri og Minna Kragelund

**Mor Magda
- og alle de andre**
Husholdning som fag fra 1900 til i dag

Komma

Gerda Petri og Minna Kragelund:
Mor Magda og alle de andre

© Forlaget Komma, København
Redaktion: Ludvig E. Bramsen
Grafisk tilrettelægning: Kjeld Brandt
Sats: ABK-Sats ApS, København
Repro: P. Hesthaven's Cliché-
& Offsetanstalt A/S
Tryk: RH offset, Ringsted
Papir: Gultonet offsetpapir 120 g fra
Frost Papir.

ISBN 87-7512-079-8

Gerda Petri f. 1934. Exam. art. i europæisk
etnologi 1975. Har beskæftiget sig med
museumsarbejde, her især tekstiler, bl.a. for
Dansk Folkemuseum.

Har på flere områder studeret kvindelige
gøremål før og nu og set dem under en
erhvervsmæssig og uddannelsesmæssig
synsvinkel.

Minna Kragelund f. 1942. Mag. art. i
europæisk etnologi 1977. Siden 1968 tilknyttet
Dansk Folkemuseum med speciale inden for
tekstiler.

Har på Danmarks Lærerhøjskole undervist i
kulturhistorie, dragt- og stilhistorie samt i
museumsbrug og i historiske problemstillinger
omkring kvinders uddannelse. Har bl.a.
skrevet: »Bevaring af gamle tekstiler« (1978) og
»Folkedragter, Landboliv i fællesskabets tid«
(1978).

Anvendte fotos:

Svaneke Byforenings Arkiv, s. 8.
Peder Jensen: Det var dengang ...,
Aarhus 1973, s. 10, 20.
Fotograf Steen Rønnes Arkiv, s. 12.
Bornholms Museum, s. 13.
Det kgl. Biblioteks billedsamling, s. 14.
Dansk Folkemuseum, s. 16, 22.
Danmarks pædagogiske Bibliotek, forsidefoto,
s. 17, 19, 23.
Privateje, s. 18, 27, 29, 31, 63, 70, 72-77, 81.
Birgitte Berg Nielsen: 25 Aars Skolearbejde
1905 – 1. Sept. – 1930, s. 28.
Suhrs Seminarium, s. 33, 52-61, 64, 91, 93.
Sorø Husholdningsskole, s. 36, 37, 38.
Ankerhus Seminarium, s. 39, 40, 41, 45-51,
71, 84, 86, 90.

Indhold

Forord 7

Kvinden i 1800-årene 9

Muligheder for uddannelse og erhverv 10

Dansk Kvindesamfund 11

Industrialiseringen og dens følger 12

Livet på landet før og nu 13

Ønske om fagskoler for kvinder 15

Borgerskabets kvinder 17

Også børneundervisning 19

Arbejderkvinden 20

Danske forhold 21

Skolekøkken som fag 22

Lærerindekurser 24

»De tre pionerer« 25

Forskelsbehandling 25

Tre pionerer og deres skoler 26

Birgitte Berg Nielsen 26

»Man må lære noget for at være noget« 27

Bristede forhåbninger 29

Fagskoler under eget tag 30

Husholdningsskolen 32

Seminarier 32

En standardiseret uddannelse 34

Magdalene Lauridsen 34

Aktive forældre 35

Sorø Husholdningsskole 36

Vandrelærerindebevægelsen 39

Landboforeningerne 43

Lærerindeuddannelsen 44

Landets første husholdningsseminarium 44

En uddannelse for landboere 46

Forskoleseminarium 48

Faglige foreninger 49

Mor Magda's disciple 51

Ingeborg Suhr Mailand 53

Københavns første husholdningsskole 53

Husholdningsseminarium 58

Ingeborg Suhrs værk 59

De økonomiske forhold for skoler og seminarier 61

Nye ansøgninger 62

Kun beskedent tilskud 64

Ens krav til seminarierne 66

Organisationerne 67

De danske Husmoderforeninger 68

De samvirkende danske

Husholdningsforeninger 69

Landboforeningernes husholdningsarbejde 71

Danske Husmandsforeningers

Husholdningsudvalg 73

Organisationernes konsulentvirksomhed 76

Forskelle og samarbejde 78

Husholdningslærerforeningen 80

Statens Husholdningsråd 82

Forbrugerrådet 82

Husholdningslæreruddannelsen 83
En samfundsorienteret uddannelse 83
De første fælles regler 84
Tredivernes ungdomsundervisning 85
1950'ernes samfundsændring 86
Den nuværende uddannelse 88
Videnskabelig husholdningsuddannelse 92
Nordisk højskole for husholdningsvidenskab 94

Samfund og uddannelse 95
Kvindes stilling i vort århundrede 95
Normer og vurderinger 96
Kønnenes lige ret til uddannelse 97
Statistik 98
Kønsroller 99
Holdning til uddannelse 99
Kvindefag/mandefag 100
Hvordan når vi målet? 101
Husholdningsskolerne 102
Husholdningsseminarierne 104
Beslægtede uddannelser 106

Årstal af betydning for kvinders situation 107

Litteratur og kilder 109

Ledere af husholdningsseminarierne 110

Husholdningslærerforeningens formænd 110

Person- og institutionsregister 111

Forord

Da Husholdningslærerforeningen i 1955 havde 25 års jubilæum, overrakte Astrid Stoumann, foreningens første formand, en jubilæumsgave fra den første bestyrelse. Det var en bog. En stor tyk bog, fyldt med hvide blanke blade.

På første side stod, at heri skulle tegnes:

— et levende kort af historiens spor,
så slægter der kommer, når vor segned hen,
kan finde tilbage til kilden igen.

Der skulle gå 25 år, inden bogen blev skrevet. Men her i 1980, hvor HLF fejrer 50 års jubilæum, kommer bogen om husholdningssagens historie. Det har ikke været let at bestemme, hvad bogen skulle indeholde. Husholdningssagen har en lang og broget historie, og det var nødvendigt at udelade meget godt stof.

I HLF valgte vi at koncentrere bogen om husholdningsundervisning. Hvordan begyndte husholdningsundervisningen, hvordan udviklede den sig til et fag og hvad kom den til at betyde for kvinders mulighed for uddannelse. Bogen er desuden en beskrivelse af nogle af de mest markante kvinder, som lagde tid og kræfter i husholdningssagen.

Vi har ønsket en »historisk« bog, fordi vi tror det er nødvendigt at kende fortiden for at forstå nutiden og planlægge for fremtiden.

Vi håber bogen vil give både forståelse og inspiration.

Det praktiske arbejde med bogen har vi over-

ladt til etnologerne Minna Kragelund og Gerda Petri. Vi har haft et ualmindelig behageligt samarbejde med de to forfattere, der har udtrykt glæde over al den hjælpsomhed de har mødt medens de indsamlede materialet til bogen. Især har de været imponerede over det velordnede arkiv, som findes på Ankerhus.

Uden al denne hjælpsomhed fra mange sider, var bogen ikke blevet skrevet. Og uden den økonomiske støtte, som HLF har modtaget, var bogen ikke blevet udgivet. I forbindelse med 50 års jubilæet stiftede vi et »bogfond«, og små og store bidrag strømmede ind. De kom fra HLFs medlemmer og venner og fra personer og institutioner, som vi samarbejder med. Vi fik f.eks. en generøs gave fra brugsforeningsbevægelsens støttefond.

Vi har desuden efter ansøgning modtaget en legatsum fra Danske Kvinders Nationalråd og fra sparekassen Bikuben i Sorø.

Fra HLF skal lyde en hjertelig tak til de mange, som på den ene eller anden måde har hjulpet til, så det gamle ønske om en beskrivelse af husholdningssagen, nu er blevet virkelighed.

For Husholdningslærerforeningen
Else Elbæk
formand

Kvinden i 1800-årene

De første husholdningsskoler af den type, som vi kender i dag, blev oprettet omkring 1900, og kort efter kom husholdningsseminarierne. Denne bog giver en oversigt over disse uddannelsers historie og over, hvordan husholdning blev til et fag.

Uddannelsen startede på privat initiativ, men efterhånden blev der skabt et lovmæssigt grundlag for en række husholdningsfaglige institutioner, og dette blev baggrunden for en organiseret form for husholdningsaktiviteter.

Inden der gøres rede for selve seminarieuddannelsen, vil det være rimeligt at betragte enkelte sider af det samfund, som dannede baggrund for den. Hvorledes var kvindens retsstilling og uddannelsesmuligheder, og hvorledes blev hendes livsform påvirket af det samfund, hvor den begyndende industrialisering var i færd med at ændre forholdene radikalt?

Det var i dette århundrede, at tanker om frihed og lighed også mellem de to køn vandt indpas i hele den vestlige verden, USA indbefattet. Her i

landet krævede forfatterinden Mathilde Fibiger kvindens ret til at udvikle sin personlighed og spurgte, »om de halve Mennesker skulle være udelukket fra aandelig Beskæftigelse?«

Inden for biologien havde man opdaget, at også kvinden bidrog til fostrets skabelse med et æg, og opfattelsen af manden som eneskaber måtte forlades.

Kvindens juridiske stilling var svag. Ved grundloven i 1849 blev kvinden stadig udelukket fra valgret og valgbarhed, fordi — som det hed — »umyndige, Børn, Fruentimmere og Forbrydere ikke bør have Valgret.«

Først i 1908 fik kvinder valgret til kommunalråd og i 1915 til landsting og folketing. Lige arveret mellem mænd og kvinder blev indført lidt efter midten af 1800-årene, og enker og fraskilte over 25 år blev personlig myndige, dog med en mandlig kurator. Gifte kvinder blev først personlig myndige i 1899 og fik fuld arveret og myndighed over formue i tilfælde af særeje. Det var dog stadig mandens ret at have rådighed over fælles-eje, formue og børn. Det »naturlige« for en kvinde var at blive gift og således forsørget. Lykken var en mands varetægt, og det var derfor de »uheldige«, de ugifte og enlige lovene først rettede sig imod.

Frihed og lighed imellem kønnene kan give sig udtryk i et arbejdsfællesskab som f.eks. i fiskermiljøet. Fiskerkonernes ansigter og hænder vidner om hårde arbejdsdage både ude og inde. Billedet er fra Svaneke.

Muligheder for uddannelse og erhverv

Kvindernes muligheder for uddannelse og erhverv var præget af de omtalte værdikriterier. Det var den ugifte kvinde, der først fik mulighed for at løse næringsbrev, dvs. starte og drive en forretning. For hende åbnedes også lærerindeuddannelsen i 1859, og ti år senere kunne hun få ansættelse i den offentlige skole. Først fra 1870'erne begyndte erhvervsuddannelserne for alle kvinder. Telegrafistuddannelsen var blandt de første, handelsskoler oprettedes, og kvinder kunne tage studentereksamen. Hermed fik også kvinder adgang til universi-

Sygepleje blev regnet for et kvindefag. Her kunne de traditionelle arbejdsområder fra hjemmet udvides til at omfatte samfundet.

tetet bortset fra det teologiske fakultet, og kunstakademiet åbnede sine porte for dem lige før århundredskiftet. I teorien var da næsten alle uddannelser tilgængelige for kvinder, men i praksis blev det lige fra begyndelsen klart, at der var typiske mandefag og typiske kvindefag. Kvinderne tog nu arbejde uden for hjemmet – i samfundets tjeneste – men deres arbejdsområder var i stor udstrækning de samme, som de før havde haft inden for hjemmets fire vægge: husholdning, børneopdragelse og pleje af syge og gamle. Området

husholdning skal opfattes meget vidt, idet man endnu havde f.eks. syning af tøj samt konservering og tilberedning af mad som et hjemmearbejde.

Da kvindernes arbejdskraft i stigende grad flyttedes uden for hjemmet, ønskede man, at også arbejdet med hus og hjem skulle betragtes som et erhverv, og som alle andre erhverv krævede det en uddannelse. Herved opstod den praktisk/teoretiske husholdningsuddannelse.

Dansk Kvindesamfund

Den egentlige organisering af kvinder her i landet startede, da ægteparret Mathilde og Frederik Bajer i 1871 oprettede Dansk Kvindesamfund. Oprindeligt var det en kredsafdeling af det internationale kvindesamfund i Genève, stiftet i 1868, men efter kort tid blev den danske del udskilt som en national forening.

Foreningens formålsparagraf 1 lyder: »Dansk Kvindesamfunds Formaal er at hæve Kvinden i aandelig, sædelig og økonomisk Henseende og saaledes tillige gøre hende til et selvstændigere og virksommere Medlem af Familie og Stat, navnlig ved at aabne hende Adgang til Selverhverv.«

Med stiftelsen af denne forening fik kvindebevægelsen fast form, og herfra udgik de bestræbelser, der i de følgende år søgte at hjælpe kvinden til selvstændighed og uddannelse. Den fik bl.a. stor betydning for husholdningssagen.

For Dansk Kvindesamfund var kvindens økonomiske uafhængighed et centralt punkt, og der blev gjort meget for at oprette og åbne erhvervs-

muligheder for hende på linie med manden. Kvindebevægelsen fik derfor ofte i offentlighedens øjne skyld for at fjerne kvinden fra hjemmet. Vigtigt er det dog at gøre sig klart, at de ændrede forhold i det kvindelige rollemønster ikke først og fremmest skyldtes denne forening men var et led i industrialiseringen, som forårsagede store forandringer i samfundsstrukturen.

Et citat fra Pauline Worm, der var medlem af Dansk Kvindesamfund, viser kvindebevægelsens indstilling og målsætning: »Ved at bane Kvindens Vej til selvstændigt, hæderligt Erhverv, værner vi just om Ægteskabets Hellighed ved at løfte det op over den Jammerlighed, som Forsørgelseshensyn har sænket det ned i.«

Husholdningssagen har således sin rod i Dansk Kvindesamfund og dets ideer. I en årrække kæmpede foreningen for en faglig anerkendelse af husarbejde og for at sidestille det med andre fag. Birgitte Berg Nielsen, der senere blev en af de tre pionerer inden for husholdningsundervisningen, forsøgte som medlem af foreningen i foredrag og artikler at skabe respekt om husmoderens arbejde i hjemmet. Husarbejde skulle betragtes som et erhverv, hvortil en uddannelse var påkrævet. Den elementære viden skulle gives børn i skolekøkkenet, og siden kunne den udbygges ved voksenundervisning på særlige læresteder.

Efter mange års kamp og talrige artikler i foreningens blad »Kvinde og Samfund« blev det derfor foreningens fortjeneste, at skolekøkkenet blev indført som et fag i folkeskolen.

Dansk Kvindesamfund står således for to væsentlige punkter i disse års kvindesag:

1) at åbne for erhvervs muligheder for kvinder (ligelønsprincippet)

Arbejde for småvirksomheder eller hjemmearbejde var mange kvinders eneste indtægtsmulighed, når børnene samtidig skulle passes.

2) at udvikle husligt arbejde ved relevant uddannelse og at få det anerkendt som jævnbrydigt med andet fagligt arbejde.

Det påstås i forskellige skrifter, at kvindebevægelsen ikke forstod eller kun beskæftigede sig meget lidt med landbosamfundets problemer. Men en analyse på baggrund af disse to punkter ville måske ændre billedet noget.

Industrialiseringen og dens følger

I århundreder havde hjemmet været kvindens »naturlige« og næsten eneste arbejdsplads, men indu-

strialiseringen ændrede dette. De tidligere husstandningers selvproduktion begyndte at blive overtaget af småvirksomheder og industri, og husstandene overgik mere og mere til at blive forbrugere. Husstandenes størrelse formindskedes på grund af dalende behov for arbejdskraft, og tiden, som man ikke før havde regnet med, blev en kapital, som kunne investeres i arbejds- og fritid. Disse store og gennemgribende forandringer blev mærkbare for kvinden. At forlade en tradition kan betyde lettelse men kan også medføre tomhed. Hvor og hvad var nu hendes job?

Man regner Danmark for et industrisamfund fra 1880'erne. Arbejderklassen opstod, og der var nu tre store kvindegrupper i samfundet: Arbejderkvinden, landbokvinden og kvinden i borgerskabet. Deres baggrund var vidt forskellig, og dermed såvel deres normer, ønsker og behov som deres krav til tidens uddannelsesstilbud, f.eks. husholdningsundervisningen.

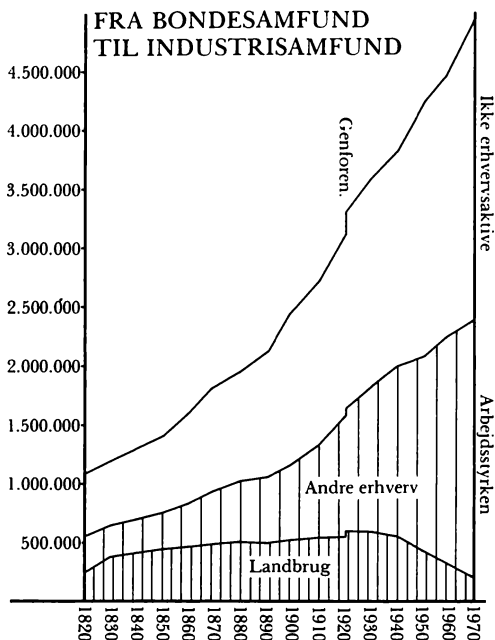

Diagram over befolkningsudviklingen 1820-1970.
Fra Det forsømte Århundrede. 1976.

Livet på landet før og nu

Det er nævnt, at det var på Dansk Kvindesamfunds initiativ, at husholdningsundervisningen blev en realitet, men det må fremhæves, at landbokredse også havde stor andel heri. Landmændene så i denne uddannelse en mulighed for, at det traditionelle arbejdsfællesskab, som gennem generationer havde bestået mellem mand og kone, kunne fortsætte trods den ændrede samfundsstruktur.

På grund af de internationale konjunkturer i 1800-tallet var der sket en omlægning af landbruget fra kornavl til husdyrbrug, og konsekvenserne blev meget forskellige for mænd og kvinder. Livet ved landbruget havde indtil da formet sig som et fælles virke, og generationerne havde levet på nedarvede traditioner med en fastforankret arbejdsdeling mellem kønnene. Alle udfyldte en

På landet var der også tradition for fællesskab.

I Øverød hos Hanne Nielsen på Havartigården kunne kvinder fra 1860'erne oplæres som mejersker. Det er Hanne Nielsen, uden forklæde, bag den lille pige.

plads, og husmoderens var særlig afgørende og nødvendig både i større og mindre husstande.

Fordi begge parter så aktivt deltog i den fælles husholdning og var uundværlige, betød en ægtefælles død ikke alene et personligt tab men en alvorlig fare for bedriftens fortsættelse. En fare, der kun kunne overvindes ved et nyt ægteskab.

Der er da også mange eksempler på, at enker eller enkemænd giftede sig påny inden for de første par måneder efter ægtefællens død.

Produktionsomlægningen i landbruget stillede nye krav og gjorde, at generationers erfaring blev

forældet og måtte erstattes med ny oplæring. En ny viden, som var baseret på teori og kalkulationer, og som måtte hentes på faglige skoler specielt beregnet for landmænd. Kundskaberne var ikke tillært én gang for alle men måtte stadig udbygges. Derfor oprettedes foreninger og fagblade, hvor landmændene kunne udveksle erfaringer og holde sig underrettet om nye dyrkningsmetoder, foderstoffer etc. Fag som bogholderi og regnskab blev nødvendige, og skrivebordet blev en del af

bondens inventar. Forholdene skabte en ny type: »bonden« blev til »landmand«. Teoretisk viden blev en væsentlig faktor i hans liv.

Men ingen af de nye tilbud gjaldt landbokvinden. Pengeøkonomien, maskinerne og den begyndende masseproduktion frigjorde en stor del af den landlige arbejdskraft og kom til at medføre kolossale omvæltninger for kvindens daglige arbejde i husholdningen. Tidligere nødvendige og arbejdskrævende gøremål som bading, ølbrygning og tekstilfremstilling blev mindre væsentlige. De forbedrede fodermetoder gjorde det muligt at opretholde et langt større kvæghold vinteren igennem, og man undgik derfor de store efterårsslagtinger og krævende arbejdsprocesser som saltning og røgning. Det store forråd til husstandens vinterforbrug var ikke mere nødvendig, fordi ferske produkter blev en markedsvarer året rundt.

Ønske om fagskoler for kvinder

Landbobefolkningen stillede derfor også krav om fagskoler til kvinder inden for de arbejdsområder, som hørte under husholdningen. Man fandt det rimeligt, at den ændrede husholdning krævede ny oplæring, så kvinden kunne klare de nye krav og fortsat forvalte de fælles værdier. De gode erfaringer fra mændenes fagskoler ønskede man at overføre på kvinderne og derved styrke deres selvstændighed. Forventningerne til fagskolerne sammenknyttedes således med håbet om at bibringe kvinderne specialviden. Tidligere havde netop denne viden kendetegnet kvindernes arbejdsområder, men dette vigtige punkt var gået tabt ved den forandrede livsform. Næsten alle de tidligere

kvindelige pligter bar nu præg af rutine og kunne udføres af hvem som helst uden et langt livs erfaring. Det er mærkbart, at der fra 1880'erne dukker en ny kvindetype op i landbokredse. Hende, »der sidder inde hele dagen, broderer og spiller piano, nu hvor det grovere arbejde er blevet industrialiseret.«

Udviklingen må ses som et udtryk for ønsket om at finde en ny livsform. Der skete f.eks. forandringer i selve hjemmets indretning, hvor de gamle bondestuers malede interieurer begyndte at vige for polerede møbler, nips og potteplanter. Den nye livsstil kan bl.a. tolkes som et ønske om at omgive sig med nye symboler på en kapital, der tidligere kunne aflæses i selvhusholdningens fyldte fadebure, linnedskabe og udstyrskister.

»Den ny tids forfinede kvindesysler« mødte modstand hos begge køn, og fagblade som »Vort Landbrug« indeholdt en række artikler om dette emne skrevet af både mænd og kvinder. Særlig mændene viste deres utilfredshed og forsøgte at fastholde kvinden i fællesskabet omkring det praktiske arbejde. Man erkendte at have forpasset deres uddannelse og forsøgte at fremkomme med forskellige forslag til praktisk beskæftigelse. Der var gjort forsøg med en uddannelse i mejeridrift, hvorved kvindelige mejersker blev oplært på særlige skoler, så de kunne forarbejde mælkeprodukterne hjemme på gårdene. Det var en nærliggende tanke, fordi overgangen til større kvæghold betød en øget mælkeproduktion, og netop tilberedningen af mælk, smør og ost havde altid før sorteret under kvinden.

En overvældende tilgang af piger til disse mejeriskoler viste, at der var et stort behov for denne teoretiske viden. En kort tid så det ud, som om

Mange kalkmalerier gengiver kvinder i arbejdssituationer som f.eks. her hvor mælken bliver bearbejdet til smør. Fra Tingsted Kirke, Falster. 15. årh.

man havde fundet en pendant til mændenes landbrugsskoler. Men netop mejeriskolerne blev ifølge Chr. Christensen, Tune, en inspiration til dannelsen af andelsmejerierne, hvorved kvinders arbejdskraft blev overflødiggjort.

Chr. Christensen var lærer ved landbrugssko-

len i Tune og blev siden en værdifuld støtte for Magdalene Lauridsen ved oprettelsen af husholdningsuddannelsen og dens videre forløb.

Chr. Christensen skriver, at landmænd, der leverede mælk til mejeriskolerne, fik større udbytte af deres mælk dér, end når de behandlede den hjemme. Det var derfor nærliggende for mændene at danne fællesskaber, hvor mælken kunne behandles, forarbejdes og distribueres. Men ved oprettelsen af andelsmejerierne blev kvinders arbejde også her overtaget af maskiner og mandlig arbejdskraft, og mejeriskeuddannelsen bortfaldt.

Endnu omkring århundredskiftet var der således stadig et udækket behov for undervisning af den kvindelige landbefolkning. I 1901 skriver Chr. Christensen i »Vort Landbrug« en artikel om »Kvinderne og deres Virksomhed«, og heri behandler han kvindelig uddannelse på linie med mændenes landbrugsskoler. Ligesom mændene beskæftigede sig med landøkonomi, rådede han nu kvinderne til at sætte sig ind i husøkonomi, som faget blev kaldt i begyndelsen, og til at udbygge den praktiske dygtighed med teoretisk viden. Han mente, at denne uddannelse burde være på linie med andre faglige uddannelser, fordi dens betydning for landbruget var så indlysende. »Thi Manden gifter sig vel ikke for at faa en Husholderske, men for at faa en Medhjælper.«

Med denne udvikling som baggrund er det forståeligt, at husholdningssagen blev mødt så positivt på landet, og at landboforeningerne fra starten var aktivt indstillet og finansierede de første uddannelsestilbud. Det forklarer også, hvorfor kvinden inden for landbruget længe bevarede sin traditionelle placering trods den forandrede samfundsstruktur.

Nathalie Zahle som bidrog til uddannelse og dermed frigørelse af mange danske kvinder.

Borgerskabets kvinder

I 1873 udkom den kendte pædagog Nathalie Zahles bog »Om den kvindelige Uddannelse her i Landet«. Det blev et meget citeret skrift, der blev genoptrykt i 1882. Dets tanker var et væsentligt indlæg i diskussionerne omkring kvinders erhvervmuligheder i slutningen af 1800-tallet — herunder bl.a. en fastere form for husholdnings-

undervisning både for piger i skolealderen og for voksne kvinder.

I bogen fremhævede Nathalie Zahle, hvor vigtigt det var, at kvinder blev et selvstændigt individ uafhængigt af manden, og at hendes fremtid i højere grad afhang af en uddannelse end af mulighederne på ægteskabsmarkedet. Kvinder burde vælge en faglig uddannelse, og hun mente også, at husmoderens virke i hjemmet burde erkendes som et fag, hvori hun under en koncentreret læretid kunne få en »teoretisk og videnskabelig Vejledning«. Hun understregede, at dette kun kunne realiseres ved en alvorlig reform af omgivelsernes syn på kvindens arbejde i hjemmet. For »alt for mange synes at mene, at de Pligter hun maa varetage, dem faar hun ved Inspiration.«

I borgerhjemmet var manden familiens overhoved. Hjemmets sociale status var afhængig af den prestige, der var knyttet til hans erhverv og hans mange tillidsposter. Han var eneste forsørger i familien.

Den gifte kvindes styrke lå i hendes betydning for hjemmet. I bogen »Et hjem — en familie« af Ellen Damgaard og Poul H. Moustgaard (Nationalmuseet 1970) beskrives et borgerligt hjem fra slutningen af 1800-tallet, og heri karakteriseres fru en således:

»Hustruen er Husets Sjæl. Det er fremfor alt hende og ikke Manden, der bærer Ansvar for, at der hersker god Tone i Huset. Taalmodighed og Eftergivenhed ere de Hovedegenskaber hos hende, som i indvortes Henseende skulle grundlægge den gode Tone i Familien, medens Simpelt, Renlighed og Orden danne dennes udvortes Grundpiller.«

Således lød samtidens ideale karakteristik af

I det borgerlige hjem omkring år 1900 var hustruen husets sjæl.

fruen i et borgerligt hjem. Underordnet husherrens autoritet havde hun husførelsen som eget myndighedsområde og kunne ved sin dygtighed på dette felt bidrage væsentligt til familiens renommé. Oplæring i husførelse fandt som regel sted i den unge piges hjem ...

Hustruen var tjenestepigens overordnede. Hun foretog egenhændigt ansættelser og opsigelser, fastsatte arbejdsvilkår og lønninger og overvågede, at arbejdet udførtes efter hendes direktiver. Kun ved planlægning af selskaber diskuterede fruen huslige emner med sin mand, idet de i fællesskab sammensatte listen over gæster, som skulle inviteres, lagde bordplan og bestemte menuen.

Hjemskrivning, aftapning og lagring af vine var dog helt husherrens område, mens fruen førte bog over vinforbruget.

I kraft af sin stilling i husstanden som overordnet for det kvindelige tyende og som børnenes daglige opdrager stod husfruen i en mellemstilling mellem på den ene side herren og tyendet og på den anden side faderen og børnene.

De nævnte egenskaber »Tålmodighed« og »Eftergivenesshed«, som også mange af tidens memoireforfattere husker hos deres moder, må ses som resultat af en tilpasning til de forventninger i så henseende, som fruens omgivelser havde til hende.

Om døtrenes situation siger bogen:

»De helt forskellige forventninger, den voksne verden havde til drenge og piger, viste sig såvel i opdragelsen som i valget af uddannelse. Sønner skulle helst gå i faderens fodspor, døtre i moderens ... Døtrenes skolegang var af kortere varighed, idet den sluttede uden eksamen i konfirmationsalderen. Derefter begyndte den egentlige uddannelse til stillingen som hustru og husmoder i et borgerligt hjem. Herunder hørte foruden opdragelsen til en bestemt livsholdning og oplæring i husførelse også litterære, sproglige og musikalske kundskaber, færdighed i håndarbejde etc. En stor del af denne uddannelse skete i hjemmet, og døtrene tilbragte derfor mere tid i moderens selskab end sønnerne. Målet med døtrenes oplæring var ægteskab, og blev en pige ikke gift, måtte hun spille husmoderens rolle i anden sammenhæng end den ægteskabelige, f.eks. ved at blive boende i sit barndomshjem og assistere sin moder eller ved at overtage husførelsen hos en slægtning.«

Så vidt den borgerlige apotekerfamilie i »Et hjem — en familie«.

Også børneundervisning

Husholdningssagen kan regne sin officielle begyndelse ved Nathalie Zahles nævnte skrift om kvindelig uddannelse. Heri nævnes nemlig for første gang nødvendigheden af at oprette husholdningsskoler for voksne. Og det understreges, at disse ikke skal være tyendeskoler men beregnet for alle samfundsklasser. Nathalie Zahle betragter »den rolige, ordnede Husførelse som Grundbetingelser for det aandelige Livs frie og glade Rørelse.«

Men bogen rummede ikke kun ønsket om en voksenuddannelse. Som skoleleder så Nathalie

På Nathalie Zahles private pigeskole i København indrettedes det første skolekøkken. Billedet er fra 1878.

Zahle også, at husøkonomi var et samfundsrelevant fag, der havde sin berettigelse i børneskolen.

I en plan over realskolen for piger fra 1770 er skolekøkken nævnt som fag, og også i skoleloven fra 1814 omtales faget, men i praksis fik det ingen betydning. I store dele af det vestlige Europa fandtes faget imidlertid i skolerne fra 1870'erne, — en del steder oven i købet som obligatorisk fag.

Det kan derfor være overraskende, at det på dette tidspunkt er ukendt i Danmark på nær i en snæver kreds.

Forklaringen er bl.a., at faget var nøje forbundet med industrialiseringen og den deraf følgende voksende arbejderklasse. Det er derfor først, da samfundsforholdene i Danmark nærmede sig Europas andre industrialiserede lande, at behovet for faget viste sig. Det er også karakteristisk, at initiativet til indførelse af det nye fag kom fra folk, som socialt stod uden for den samfundsgruppe, som faget i første omgang var bestemt for. Her drejede det sig om skolefolk og andre socialinteresserede borgere, der mente, at et udbygget kendskab til husøkonomi ville være særligt påkrævet i de mange arbejderhjem. Dette byggede man på erfaringer fra lande, hvor faget allerede havde eksisteret et stykke tid.

Men iøvrigt hørte det til de borgerlige dyder i forrige århundrede at være socialt indstillet. Man skulle tage sig af de dårligerestillede i samfundet, og det var især borgerskabets fruer, der udførte socialfilantropisk arbejde. Det kunne være ved deltagelse i forskellige grupper eller selskaber, der sørgede for pleje og oplæring af fattige samt for uddeling af madvarer og tøj til trængende.

Arbejderkvinden

Faget skolekøkken havde sin oprindelse i Eng-

»Koner uden smil« hedder billedet, som forestiller arbejdere fra K. Christiansens uldspinderi og trikotagefabrik i Aarhus 1889. Alle kvinder bærer forklæde en uundværlig beklædning for kvinder dengang.

lands og Skotlands industricentre, hvor man mente, at manglende kendskab til almindelig husførelse havde medvirket til dårlig ernæring og drikkeri.

I de fleste arbejderfamilier var det nødvendigt, at både voksne og halvstore børn var beskæftigede i produktionen enten på en arbejdsplads eller ved hjemmearbejde. For arbejderkvinden var der intet valg. Foruden at passe hjem og børn skulle hun bidrage til hjemmets økonomi ved at gå på lønnet arbejde — omend hendes løn ofte var meget lav. Tanken om uddannelse var slet ikke aktuelt for hende.

De mange børnefødsler var en af grundene til, at arbejderkvinden ikke kunne andet end klare dagen og vejen. Hendes arbejdsbyrde var stor, og hendes viden om kost og betydningen af sund ernæring som regel yderst ringe. Hun havde hverken fået en praktisk eller teoretisk oplæring i husførelse.

Blandt skolefolk og læger var bevidstheden om ernæringens og hygiejnens betydning for folkesundheden stigende. En række kostundersøgelser i britiske arbejderkvarterer havde vist, at måltiderne dér væsentligt bestod af kaffe og blødt brød, og disse forhold blev ofte begrundet med kvindens stilling som beskrevet overfor. For at afhjælpe forholdene valgte man at starte med den kommende generation og yde den en formaliseret oplæring på et tidspunkt, da børnene endnu var i den skolepligtige alder.

I Storbritannien blev skolekøkken hurtigt en succes og bredte sig til det øvrige Europa. Undervisningen omfattede både teori og praksis med tilberedning af hverdagskost, vejledning i vask, syning og budgettering. Undervisningsberetninger

fra disse år er ofte ledsaget af eksempler på, hvorledes børnenes nye viden medførte positive forandringer i hjemmet.

Danske forhold

I Danmark var det som nævnt Nathalie Zahles bog, der satte gang i debatten om huslig uddannelse. Siden tog Dansk Kvindesamfund sagen op. For denne forening udarbejdede den senere forstanderinde for et af de tre husholdningsseminarer, Birgitte Berg Nielsen, en undervisningsplan og anvisning på den praktiske indretning af køkkenet. Men til trods for, at man kunne henvise til de mange positive erfaringer fra udlandet samt til en righoldig litteratur om emnet, så lykkedes det først i slutningen af århundredet at motivere Københavns og Frederiksbergs kommunalbestyrelser til at interessere sig for sagen.

Som et led i bestræbelserne for at gøre skolekøkken til et skolefag fulgte en række artikler herom i fag- og dagspressen. Impulserne fra Storbritannien og Tyskland var mærkbare. I en artikel i Berlingske Tidende fra 1890'erne hed det: »Hvorledes skal man skaffe Arbejderfamilierne dygtige Husmødre?» og den skabte livlig debat om emnet. Det er tydeligt at indlæggene hovedsagelig var skrevet af mænd og ud fra borgerlige værdinormer uden megen indsigt i arbejderkvindens reelle situation. For borgerkvinden var det vigtigt, at hun kunne »holde på en mand«, og det kunne hun bl.a. ved at være en dygtig husmoder og værtinde.

Debatten om arbejderkvinden er derfor ført ud fra betragtningen om, at hun skal dygtiggøre sig på det huslige område, hvorved man mente, at

hun blev bedre sikret mod de dårlige levevilkår, som de fleste arbejderfolk fristede. Naturligvis var det rigtigt, at bedre husførelse og kostvaner ville hjælpe på forholdene, men for arbejderkvinden var det nok først og fremmest et spørgsmål om at få bedre fysiske kår, så det menneskelige overskud kunne blive større. Forhold som den borgerlige kvinde ikke kendte til, og som derfor ikke blev særlig berørt i debatten.

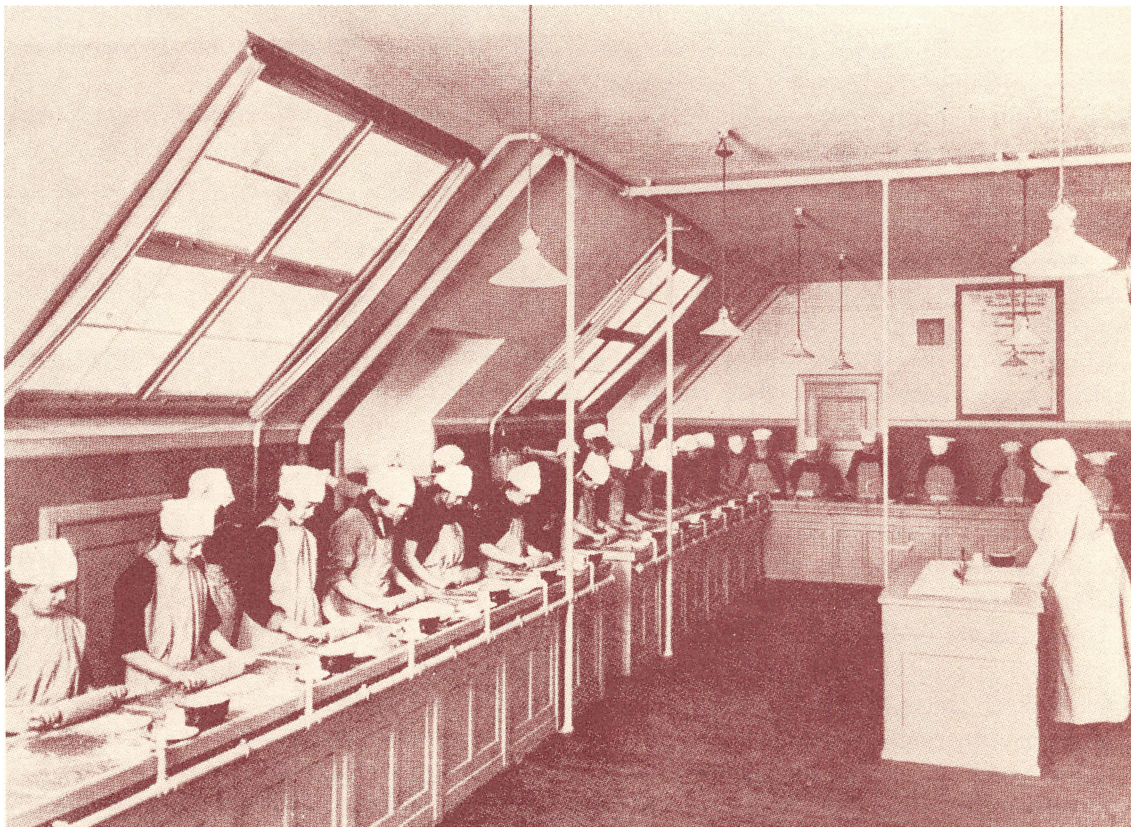
Faget var således oprindeligt tænkt som en social hjælpeforanstaltning, og det er måske grun-

Brede Klædefabriks spisehus blev oprettet 1891. Der kunne fabrikkens arbejderfamilier hente en god og sund kost. Køkkenet var samtidig lærested for unge piger.

den til, at de første skolekøkkener i københavnske privatskoler mødte stærk modstand, og nogle måtte lukke.

Skolekøkken som fag

Først i 1897 oprettes det første kommunale skole-

køkken i Danmark på Godthåbsvejens Skole. Skoledirektøren på Frederiksberg foreslog, at et køkken, som oprindeligt var beregnet til børnebe-
 spisning i vintermånederne, blev brugt til skole-
 køkkenundervisning resten af året. Undervisnin-
 gen blev planlagt efter tysk mønster, hvor børne-
 ne blev opdelt i familier på 5-6 medlemmer. In-
 den for gruppen udførtes arbejdet enkeltvis, og
 hver gruppe arbejdede uafhængigt af hinanden.

I 1899 åbnede Københavns kommune et skole-
 køkken på Østre Gasværk, hvor undervisningen

*Undervisning i kvindelig husgerning på Nyboder skole
 som var blandt de første kommunale skoler der indrettede
 skolekøkken.*

kom til at foregå på samme måde, og herefter blev
 faget hurtigt en succes. I begyndelsen var faget
 frivilligt men fik snart en overvældende tilgang.
 Få år senere blev det gjort obligatorisk på de sko-
 ler, som havde indrettet køkkenet og ligeledes i na-
 boskolerne, som fik adgang hertil. Men det var

først i slutningen af 1930'erne faget blev obligatorisk for alle piger i by og på land. Undervisningen opdeltes i tre timer praktik og 1-1½ time teori. Med årene forlod man familieundervisningen til fordel for såkaldt enkeltmandsundervisning.

I loven af 24. marts 1899 for folkeskolen blev faget kvindelig husgerning eller husøkonomi, som det dengang kaldtes, første gang nævnt som en mulighed i købstadsskolerne, mens skolerne på landet ikke blev nævnt. I et cirkulære af 3. november 1909 blev der givet vejledning til samtlige skoledirektioner uden for København om indretning af køkkener og anskaffelse af inventar hertil. Fra 1927 blev der indført tilsyn med skolekøkkenundervisningen i folkeskolen af en statsansat tilsynsførende. I en betænkning afgivet 1938 af en statsministeriel husholdningskommission bringes følgende oversigt:

Undervisning i skolekøkken er nu indført i 95 af landets 195 købstadsskoler samt i 15 landsbyordnede skoler på landet. For de sidstnævnte skolars vedkommende uden positiv lovhjemmel.

I den samme betænkning kan man læse, at folkeskoleloven af 18. maj 1937 har gjort undervisning i husgerning obligatorisk for piger i følgende skoler og klasser:

- a) i købstadsordnede skoler i hovedskolen og den eksamensfri mellemskole senest i 2. klasse
- b) i landsbyordnede skoler for de sidste to årgange og
- c) i København og kommuner, der i henhold til lovens § 42 har antaget den københavnske skoleordning, i den eksamensfri mellemskole.

Bestemmelserne skulle være gennemført inden den 1. april 1948, men på grund af Anden ver-

denskrig og de deraf følgende restriktioner manglede der på det aftalte tidspunkt 18 skolekøkkener i København.

For drengene blev undervisningen gjort obligatorisk fra 1970.

Lærerindekurser

De første lærerkræfter i skolekøkken havde ingen mulighed for at blive uddannet her i landet men måtte tage til udlandet fortrinsvis Norge og Sverige. Men samtidig med at faget blev indført ved lov, oprettedes i 1899 et fire måneders statskursus for lærere i faget. Her blev der uddannet 24 lærerinder det første år og 12 det følgende, hvilket tilfredsstillede det øjeblikkelige behov. Året efter i 1901 blev kurset forlænget til et år. Optagelsen til uddannelsen krævede nogen praktisk dygtighed og erfaring i husligt arbejde, og de elever, som ikke havde pædagogisk uddannelse i forvejen, måtte gennemgå et kursus heri. Uddannelsen sluttede uden eksamen men med vidnesbyrd. Staten bevilgede 6.000 kr. til uddannelsen — en gestus som Birgitte Berg Nielsen tillagde stor værdi. I »Husøkonomi som Statssag«, 1899, begrundede hun det med, at det var første gang, der her i landet var givet speciel bevilling til huslig uddannelse. Det gav hende håb om, at staten ville anerkende husgerning som et fag, fordi den erkendte, at det var en opgave af både sundheds- og socialøkonomisk karakter. »Husligt arbejde er en Livsopgave, der ikke blot drejer sig om det enkelte Hjem Hygge, men om hele Folkets Sundhed og socialøkonomiske Udvikling.«

»De tre pionerer«

Det kan være nærliggende at forestille sig en samhörighed mellem husholdningsskolerne og højskolebevægelsen, men det var ikke tilfældet. Husholdningsskolerne opstod på privat initiativ og har måtte kæmpe for deres berettigelse til tæt op mod vor tid. Et oprindeligt ønske om samarbejde med højskolerne lod sig ikke opfylde, og et lovæssigt grundlag for en økonomisk ligestilling med dem blev også først mulig, da husholdningsskolerne havde eksisteret i mange år.

Før vores nuværende husholdningsskoler blev oprettet, foregik oplæring i husførelse og madlavning i hjemmet og blev videregivet fra mor til datter. Mange unge piger fik »plads« i private hjem, hvor det hed sig, de skulle oplæres af husmoderen, og de blev derfor afhængige af dennes lyst og overblik. Endelig var der et lille antal lærepladser i hotel- og restaurationskøkkener, men også her var ledelsens pædagogiske evner afgørende. Omend der fandtes enkelte kogeskoler, var de enten for et højere samfundslag, eller baseret på at oplære en tyendegruppe til herskabsbetjening.

Der omtales dog én husholdningsskole fra midten af 1800-tallet, som umiddelbart ligner de husholdningsskoler, vi kender i dag. Den blev oprettet 1856 af gehejmeråd Peter Hersleb Classen, medlem af det Classenske Fideikommis direktion.

Han var kendt for sin interesse for uddannelsen af landboudom. Ved at oprette skolen ønskede han at give unge bønderdøtre mulighed for at dygtiggøre sig i de gøremål, en bondekone havde brug for på det tidspunkt. Skolen havde plads til 6 elever, og uddannelsen tog to år.

Den blev senere grundlag for Frøken Saugmanns Husholdningsskole, som blev oprettet 1877 i Thoreby på Lolland. Her blev der undervist i praktisk husholdning og havebrug, men ikke i teori, og dette er den væsentligste forskel på denne skole og de senere. Den var også to-årig, og fra 1882 blev den statsanerkendt og optaget blandt høj- og landbrugsskoler, hvilket betød at uformulende elever kunne søge støtte til uddannelsen.

Forskelsbehandling

Da husholdningsskolerne begyndte at blive oprettet i dette århundrede, viste det sig umuligt for dem at få statsstøtte på linie med høj- og landbrugsskolerne. Dette forekommer besynderligt, idet man jo kunne henvise til frk. Saugmanns skole, hvortil der netop var ydet en sådan støtte. De manglende økonomiske tilskud betød bl.a., at husholdningsskolernes målsætning om at henvende

sig til alle samfundslag blev overordentlig vanskelig at gennemføre, og usikkerhed og økonomiske problemer kom derfor til at præge uddannelsen i mange år.

Der var virkelig tale om forskelsbehandling fra de bevillende myndigheders side, når de drog så skarpt et skel mellem høj- og landbrugsskolerne på den ene side og husholdningsskolerne på den anden, og man forstår den bitterhed, det afstedkom i husholdningskredse. Så sent som i 1927 refererede fru Suhr på Husmoderforeningernes årsmøde til disse forhold, når hun antydede, at støtten til frk. Saugmanns skole kun blev givet dengang, fordi højskolerne endnu ikke anså skolen for en konkurrent, men at det stigende antal husholdningsskoler ændrede højskolernes indstilling: »Dengang anede Højskolen ikke, at den tid skulle komme, da den måtte konkurrere med Husmoderskolerne om de unge piger.«

Husholdningssagen fik altså ingen nem start, men takket være en række fremsynede og idealistiske kvinder blev den alligevel en realitet, og Danmark kan i dag placeres på et højt niveau i international sammenhæng, når det drejer sig om husholdningsundervisning.

Tre pionerer og deres skoler

Tre markante personligheder står som forkæmper for husholdningsskolerne og for etableringen af de deraf følgende husholdningsseminarier: Birgitte Berg Nielsen, Magdalene Lauridsen og Ingeborg Suhr Mailand. Det er deres livsværk, som danner grundlag for uddannelsen af i dag på vore husholdningsskoler og husholdningsseminarier.

På husholdningsskolerne gives kurser af kortere eller længere varighed og de indbefatter både teoretisk og praktisk undervisning. De to seminarier er uddannelsessteder for husholdningslærere, og uddannelsen er i dag overvejende teoretisk.

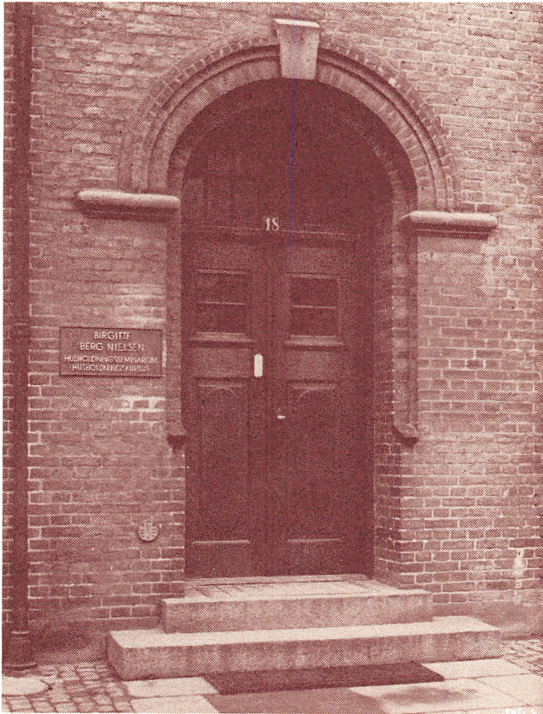
Uddannelsestiden er siden 1924 fastsat ved lov, og undervisningens indhold er nu ens ved de to seminarier. Uddannelsens varighed er for tiden 3½ år, men den har varieret gennem årene, som det fremgår af kapitlet om uddannelsens opbygning. De to nuværende seminarier er Ankerhus i Sorø og Suhr i København. Begge steder findes desuden husholdningsskoler med næsten samme navn, hvilket kan være medvirkende til, at mange mennesker ikke er klar over den forskel, der er på et husholdningsseminarium og en husholdningsskole. På det første sted gives en flerårig uddannelse, på det sidste kortere kurser.

Der var oprindeligt tre seminarier, men Birgitte Berg Niensens seminarium og den tilhørende husholdningsskole lukkede i 1960'erne. Når der i den følgende fremstilling tales om huslige fagskoler er det disse to skoleformer, der refereres til. Husholdningsskoler og husmoderskoler er samme begreb, den sidste betegnelse er blot af ældre dato.

Birgitte Berg Nielsen

Mange år før husholdningsundervisning blev en realitet, kæmpede Birgitte Berg, senere gift Nielsen for at vinde samfundets forståelse for sagen.

Hun blev født 1861 nær Lemvig i Jylland. Faderen var lærer, og både hjemmet og slægten

Indgangen til Birgitte Berg Nielsens Seminarium, der lå på Frederiksberg.

var præget af politiske interesser. En broder, Hagarbart Berg, var en kendt politiker og folketingsmand. Birgitte Berg var selv samfundsbevidst og ikke bange for at udtrykke sig mundtligt og skriftligt.

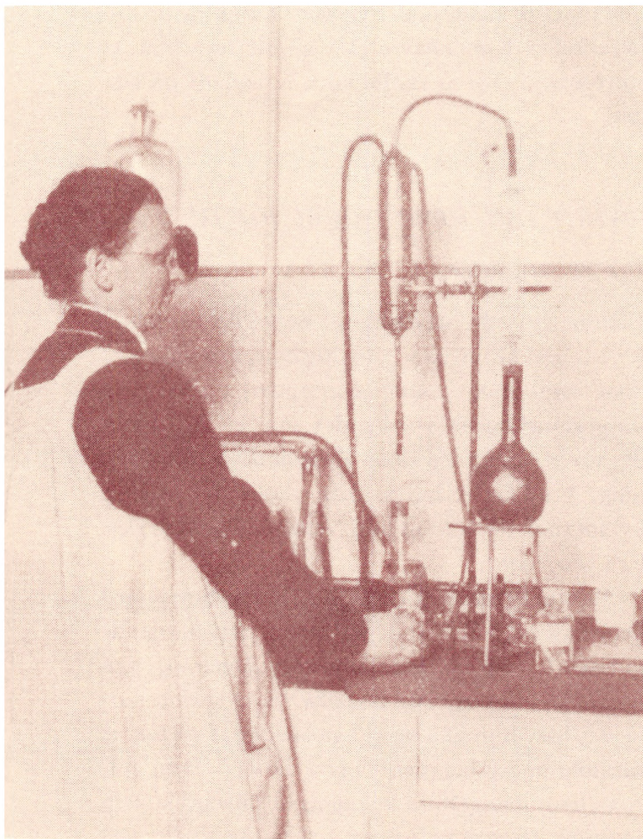
Hendes uddannelse er ret enestående i en tid, hvor det ikke var almindeligt, at kvinder fik en erhvervsuddannelse. Efter endt skolegang og ophold på Askov Højskole kom hun i huset, og gennemgik senere en uddannelse som mejerske. Herefter kom hun på Femmers Seminarium og blev

uddannet til lærerinde, hvorefter hun blev privatlærerinde i København. Her gjorde hun bl.a. et stort arbejde for at skaffe børn ferieplads på landet.

»Man må lære noget for at være noget«

I denne periode blev Birgitte Berg Nielsen kendt for en række artikler om husholdningssagen. I disse søgte hun at åbne samfundets øjne for, at husgerning burde anerkendes som et fag, og at det var et vigtigt led i den almindelige folkeoplysning. I udlandet havde man skoler for voksne kvinder i dette fag, og hun ønskede lignende skoler i Danmark.

Birgitte Berg blev den person, der sammen med Dansk Kvindesamfund gjorde en banebrydende indsats for husholdningsundervisningen og den hertil hørende læreruddannelse. Som sjælen i arbejdet blev hun den egentlige skaber af en højere husholdningsuddannelse her i landet. Hun forstod, hvor mangelfuld kvindens huslige uddannelse føltes, efter at industrien havde overflødiggjort mange af husmoderens tidligere sysler i hjemmet. Hun mente, at voksne kvinder i takt med udviklingen burde have huslige uddannelsessteder på linie med mændenes fagskoler. Hendes idé var, at staten skulle oprette en husholdningsskole i tilknytning til Landbohøjskolen, så husholdningsuddannelsen kunne hvile på et videnskabeligt grundlag, ligesom landbrugsuddannelsen gjorde. På denne måde kunne også »Professorernes Viden om Kost og Næringsværdier«, som de alene besad, komme landets kvinder til gode. Skolen skul-

Birgitte Berg Nielsen i sit husholdningslaboratorium.

le være forbillede for de husholdningsskoler, hun regnede med ville blive oprettet de følgende år.

Når Birgitte Berg Nielsen fandt, at faget var et led i den almindelige folkeoplysning, var det, fordi hun så langt mere i det, end blot oplæring i madlavning. Faget var for hende en samfundsopgave med økonomisk og pædagogisk betydning. Hun regnede også med, at uddannelsen indirekte ville komme kvindesagen til gode. Gennem en vel

tilrettelagt teoretisk og praktisk husholdningsundervisning ville kvinden ikke alene lære betydningen af en næringsrigtig kost afpasset efter hjemmets økonomi men også trænes i systematisk og logisk tænkning i forbindelse med hjemmets opgaver. Det ville ruste kvinder til bedre at kunne klare opgaver ude i samfundet, og gode velfungerende hjem ville give et sundt samfund.

Hendes artikler om husholdningssagen og andre samfundsopgaver findes allerede fra 1880'erne særlig i Dansk Kvindesamfunds blad: »Kvinden og Samfundet«, der begyndte at udkomme i den periode. I 1891 bringer det en artikel om husgerningsskoler, hvori hun begrundet, hvorfor sådanne skoler burde oprettes, og at de skulle være gratis, så alle kunne komme der. »Tusinde af fattige Forældre have i Aar, i Mad-adressen, indgivet Andragende til Borgerrepræsentationen om Husgerningsskoler. Og Tusinder af skatteydende Borgere have billiget denne Begæring ved at underskrive den.«

Samtidigt, så tidligt som i 1891, havde Birgitte Berg en færdig udarbejdet undervisningsplan for en huslig fagskole.

I »Huslig Dygtigheds Værd« fra 1894 skriver Birgitte Berg Nielsen følgende om betydningen af undervisning og oplæring: »Det er meget godt med de kønne Ord, der siges om Kvinden i Hjemmet, men hvergang hun i Følelsen af sit Menneskeværd stiller Krav om, at hendes Mening skulle medtages i Betragtning, og hun skal have lovlig Indflydelse på Hjemmets Ordning og Børnenes Opdragelse, vises hun tilbage.

Ikke engang sine egne Børn har hun medræddighed over, og ikke en Øre har hun ret over. Kvindens Plads er i Hjemmet. Ingen tænker paa,

hvorledes hun føler sig til rette der, eller udfylder den. Det er en Selvfølge, hvis hun er dygtig, modsat beklages Manden. Hende tænker ingen paa, hun skal kunne sine Ting, selvom hun aldrig har lært det. Huslig Dygtighed maa læres, den er ikke medfødt«. Og fra et andet sted i artiklen: »Hvis Kvindens Beskedenhed er saa vidt udviklet, at den forhindrer hende i at kræve Oplysning, saa er den ikke længere en Dyd. Man maa lære noget for at være noget.«

Hendes aktivitet indskrænkede sig ikke alene til husholdningssagen men var bredt samfunds-

politisk og omfattede kvinders og børns levevilkår, børns retslige stilling, når de var født uden for ægteskab, kvinders valgret og ligeløn.

Bristede forhåbninger

I ord og gerning gik hendes forsøg ud på at tilvejebringe en praktisk og teoretisk husholdningsud-

Birgitte Berg Nielsen — nr. 2 fra højre i anden række — med ét af sine tidlige hold.

Husholdningsskoler 1895-1915

- 1895 *Sorø Husholdningsskole*
- 1899 *Frederiksborg Husholdningsskole*
- 1900 *Vældegaard Husmoderskole, (omdannet fra tidligere kvindeskole)*
- 1901 *Suhrs Husmoderskole*
- 1902 *Aarhus Husholdningsskole*
- 1902 *Silkeborg Husholdningsskole*
- 1904 *Vordingborg Husmoderskole*
- 1905 *Birgitte Berg Nielsens Husholdningsskole*
- 1907 *Ankerhus Husholdningsskole*
- 1907 *Odense Husholdningsskole*
- 1907 *Baungaard Landhusholdningsskole*
- 1908 *Borrehus Husholdningsskole*
- 1908 *Haslev Husholdningsskole, tilknyttet Haslev Landbrugsskole*
- 1908 *Skelskør Husholdningsskole*
- 1909 *Holte Husholdningsskole*
- 1909 *Therese Stammers Husholdningsskole*
- 1910 *Haraldsborg Husholdningsskole (oprindelig tænkt som uddannelsessted for vorde husemødre i havebrug og husholdning)*
- 1911 *Hellerup Husholdningsskole*
- 1914 *Mariaforbundets Husholdningsskole*
- 1915 *Skaarup Husholdningsskole*

dannelse for både voksne kvinder og skolebørn. 1893 henvendte hun sig derfor til folkettinget med en udførlig plan om en statshusholdningsskole. Forslaget blev forkastet, men istedet foreslog man, at hun privat skulle oprette en husholdningsskole. Men tanken om at husholdning burde gøres til en samfundssag opfyldte hende stadig, og heri blev hun stærkt støttet af Dansk Kvindesamfund.

Imidlertid havde husholdningssagens tanker og idéer vundet indpas hos befolkningen, og som følge af Dansk Kvindesamfunds agitationsmøder

rundt om i landet var oprettelse af husholdningsskoler for voksne kvinder begyndt på privat basis.

Det var også omtrent i disse år, at skolekøkken blev indført i de første kommuneskoler, og samtidig blev der på Lærerhøjskolen startet en uddannelse af lærerinder til at undervise i det nye fag.

Trods megen energi lykkedes det dog aldrig for Birgitte Berg Nielsen at få oprettet en videnskabelig læreanstalt i husholdningsfaget. I begyndelsen af 1900-årene henvendte hun sig atter til regeringen. Denne gang gjaldt henvendelsen en statskole til uddannelse af husholdningslærerinder. De mange nyoprettede husholdningsskoler havde pludselig skabt et stort behov for kvalificerede lærere.

Statslærerindeskolen skulle, efter hendes mening, arbejde i forbindelse med Landbohøjskolen, og uddannelsen skulle strække sig over 3 år. Forslaget fik enstemmig tilslutning i finansudvalget og gik derefter til behandling i folkettinget, hvor landbrugsminister Ole Hansen forkastede sagen. Ifølge Birgitte Berg Nielsen var det, fordi han ikke mente, at dette fag kunne hvile på et videnskabeligt grundlag.

Fagskoler under eget tag

I Sorø havde Magdalene Lauridsen på dette tidspunkt oprettet landets første husholdningsseminarium. Men uddannelsen der svarede ikke til Birgitte Berg Nielsens ideer om en sådan, og da hun i offentlighedens bevidsthed efterhånden havde skabt sig et navn i forbindelse med husholdningssagen, lyttede mange til hende.

Elever hos Birgitte Berg Nielsen. Til det rigtige praktiske udstyr hørte en smageske fæstnet til forklædet.

Hun syntes, uddannelsen skulle være treårig. Første år skulle tilbringes på en husholdningsskole et sted i landet, de næste to i København. Her skulle den teoretiske del af undervisningen foregå på Landbohøjskolen, hvor lærerne var akademisk uddannet, og hvor der fandtes samlinger, laboratorier og bibliotek. Tiden i det sidste uddannelsesår skulle fordeles mellem Landbohøjskolen og Lærershøjskolens skolekøkkenkursus, der var oprettet i 1899. Selv havde hun fulgt denne kombinerede uddannelse og fundet den fyldestgørende.

Uheldigvis lukkede Lærershøjskolen for tilgang af andre end folkeskolelærere, og det betød, at det fra 1905 ikke var muligt at følge den skitserede plan.

Herefter så Birgitte Berg Nielsen ingen anden udvej end privat at koncentrere sig om husholdningssagen og selv oprette læresteder, som svarede til hendes ideer. På Forhåbningssholms Allé nr. 18 på Frederiksberg fandt hun lokaler i et hus, der var bygget til ungdomsarbejde og undervisning. Ejendommen ejedes af et aktieselskab, og alle aktionærer var medlem af Københavns valgmenighed. Her oprettede hun i 1905 Birgitte Berg Niensens Seminarium og Husholdningsskole.

Husholdningsskolen

I en oversigt over »25 års skolearbejde« skriver Birgitte Berg Nielsen, at Husholdningsskolen satte sig på »jævnt, velstillede Middelstandshjem i By og på Land«. 1907 blev skolen statsanerkendt og statsstøttet. I teorien skulle det så være muligt for en større samfundsgruppe at søge undervisningen, men den økonomiske støtte var så beskedent, at kun meget få ansøgere kunne få effektiv hjælp. Foruden det statsanerkendte kursus fandtes flere kortvarige dag- og aftenkurser. I modsætning til de statsanerkendte kurser, hvor undervisningen var delt mellem praktik og teori, blev der på de korte kurser ikke givet særskilt teoriundervisning, men den praktiske undervisning blev ledsaget af teoretiske forklaringer.

Der findes ikke statistisk materiale, som kan fortælle om de enkelte pigers baggrund. Men søgningen var stor, og Birgitte Berg Nielsen skriver i samme oversigt: »En Del af Eleverne udnytter deres Uddannelse til selvstændigt Erhverv, men Flertallet af Eleverne går på Kursus for at få en grundig Uddannelse til at passe eget Hjem.« Hun har selv inddelt deltagerne i de korte kurser i fire grupper:

1. piger som vil have en huslig uddannelse, men som ikke har råd til længere kurser.
2. piger som efter afsluttet skolegang fra folke-, real- eller pigeskole overvejer, hvad de skal uddannes til.
3. piger, som står for at skulle giftes.
4. selverhvervende piger.

Hun bemærkede, at den fjerde gruppe var særlig hurtigt opfattende, og hun konkluderede, at »det var mærkbart, at de var vant til selvstændigt arbejde og logisk tænkning«.

I 1903 var Dansk Kvindesamfund begyndt at afholde husholdningskurser i København. Undervisningen fandt sted i foreningens lokaler, men da tilgangen oversteg den afmålte plads, flyttede kurserne til Birgitte Berg Niensens fagskole. Kurserne var blandt andet for ubemidlede husmødre, der kunne lære at tilberede en billig men næringsrig kost. Birgitte Berg Nielsen skriver, at kursisterne om disse kurser sagde: »Har man lært at lave mad på Dansk Kvindesamfunds kursus, sparer man 25 øre på hver krone«. Også kursus for døvstumme var med i arrangementet.

I 1930 havde skolen ca. 200 elever årligt.

Seminariet

Som ventet fulgte lærerindeuddannelsen de retningslinier, som Birgitte Berg Nielsen i en årrække offentligt havde givet udtryk for. Uddannelses-tiden blev 3 år, og et samarbejde blev etableret mellem seminariet og Landbohøjskolen, hvor en del af den teoretiske undervisning foregik. I 1930 var der ca. 30 elever årligt på seminariet.

Da uddannelsen var ny, manglede man helt lærebøger. Teori måtte udelukkende gives i forelæsningsform. Birgitte Berg Nielsen, som havde studeret næringsmiddellære flere år før skolens oprettelse og skrevet talrige artikler om emnet, udarbejdede på baggrund af dette materiale et lille hefte: »Lidt om vore Fødemidler«, der blev udgivet i 1910. Bogen indeholdt oplysninger om indkøb af madvarer og om deres anvendelse og opbevaring. En egentlig lærebog om emnet udgav hun i årene 1920-25.

Ifølge Birgitte Berg Nielsen var næringsmiddel-lære det centrale fag i uddannelsen. Selv havde

Birgitte Berg Nielsen.

hun deltaget i et udvidet kemikursus på Landbohøjskolen og i det almindelige kursus i grundvidenskaberne, der også blev givet til landbrugsstuderende. Her havde hun fået undervisning i fødevarers næringsindhold, der endnu var et ukendt begreb for de fleste. Hun anså det imidlertid for nødvendigt, at landets husmødre blev oplyst herom, og hun gjorde en vigtig indsats ved, i samarbejde med en række husmødre, at indsamle materiale om kostforholdene i Danmark. I forbindelse med skolen oprettede hun også et husholdningslaboratorium. Her blev foretaget videnskabelige analyser af levnedsmidler, og resultaterne blev brugt som grundlag for undervisningen.

I 1907 blev hun udnævnt til statens tilsynsførende ved husholdningsskolerne. Stillingen blev oprettet, da staten bevilgede tilskud til husholdningsskolerne, og det var første gang, at en kvinde kom til at beklæde en tilsynsstilling. Imidlertid blev det hurtigt klart, at det var uheldigt at vælge en person, som samtidig repræsenterede to læresteder inden for området, og stillingen blev efter et år overgivet til en anden.

Birgitte Berg Nielsen forblev utrættelig i sine anstrengelser for at gøre sit fag anerkendt. Efter hun havde åbnet sin fagskole, fortsatte hun arbejdet for at få skolekøkken indført som undervisningsfag på linie med andre fag. Hun fandt det latterligt, at man kunne imponere med høje karakterer i zoologi uden at vide, om man tilberedte og spiste okse- eller svinekød, rødspætte eller torsk. I det hele taget gik hun ind for, at enhver borger uanset køn skulle klare sig selv og tilberede sin daglige kost. Derfor var hun i 1914 initiativtager til Dansk Kvindesamfunds første andragende til regeringen om obligatorisk undervis-

ning i folkeskolen for begge køn i sundhedslære, næringsmiddellære, husholdningsregnskab og praktisk skolekøkkenarbejde.

En standardiseret uddannelse

Som tiden gik, og husholdningsskolernes antal steg, blev uddannelsen mere etableret i folks bevidsthed. Men de tre seminarieledere måtte slås for at klare de usikre økonomiske forhold. Hver leder kæmpede på sin facon for sin skole, og uddannelsen på de tre skoler blev derfor ret forskellig. På længere sigt var dette ikke holdbart. De tre skoleledere deltog i en række forhandlinger som medlemmer af kommissionen af 1918. Udgangspunktet var ønsket om, at staten overtog uddannelsen og oprettede en videnskabelig læreanstalt, sådan som Birgitte Berg Nielsen længe havde agiteret for. Men forhandlingerne endte uden resultat. I stedet enedes de tre seminarieledere om at fortsætte deres arbejde for, at uddannelsen standardiseredes og for at få større statsstøtte. De ønskede desuden, at uddannelsen skulle slutte med en statseksamen med censorer udpeget af undervisningsministeriet, og at uddannelsesperioden blev fastlagt til 2 år.

Fra 1924 blev undervisning og skoleforhold ens for de tre seminarier, og denne bogs beskrivelse af de enkelte skoler og deres ledere vil derfor opføre ved dette årstal. En samlet oversigt over uddannelsen fra 1924 til i dag findes i kapitel 4.

Birgitte Berg Nielsen fandt den nye toårige undervisningsplan acceptabel »uden overflødig Undervisningsstof«, men beholdt dog sin oprindelige tre-årige uddannelse også. Efter den statsauto-

riserede to-årige uddannelse kunne der ved hendes seminarium fortsættes et år på Landbohøjskolen med fysik, kemi og zoologi kombineret med undervisning i kostberegning. Efter eksamen i disse fag opnåede man betegnelsen: Husholdningskandidat.

Birgitte Berg Nielsen har ikke i dag som de to andre seminarieledere et »mindesmærke«, fordi hendes seminarium og skole lukkede i 1960'erne, mens Ankerhus og Suhr's Seminarier stadig består. Hun ledede selv skolen til 1948 og døde 1951 90 år gammel, hvorefter hendes datter førte den videre.

Man kan uden at overdrive sige, at Birgitte Berg Nielsen var den egentlige igangsætter af en rationel husholdningsundervisning for voksne og for skolebørn – en undervisning som hun ønskede anbragt på et højt plan. Hendes debat om en undervisning på et naturvidenskabeligt grundlag var fremsynet og er stadig aktuel. Også hendes samtid anerkendte den sag, hun havde arbejdet for, og gav hende fortjenstmedaljen i guld 1946.

Magdalene Lauridsen

Magdalene Lauridsen var den anden af husholdningssagens tre pionerer. Også hun så en mission i at dygtiggøre landets husmødre og kvinder i det hele taget. Derfor blev hun medstifter af den første husholdningsskole, som gav undervisning i både praktik og teori, og siden oprettede hun det første uddannelsessted for husholdningslærere her i landet. Med disse skoler ønskede hun at give især landbokvinden mulighed for en uddannelse på et fagligt niveau sidestillet med landman-

dens uddannelse på Land- og Havebrugsskoler.

Magdalene Lauridsen var i ord og gerning en af landets tidligste forkæmpere for kvinden som individ og for ligeberettigelse mellem mænd og kvinder. Det fik hende i 1903 til at reagere kraftigt imod et lovforslag, ifølge hvilket kun mænd kunne få statslån til oprettelse af husmandsbrug. Hun foreslog, at enlige kvinder skulle have samme ret, hvis de var forsørgere eller ønskede at adoptere et barn. Det var forståeligt, at forslaget skabte livlig debat i pressen, det blev støttet af Dansk Kvindesamfund og lovfæstet i 1909. Ud fra sit ønske om ligeberettigelse foreslog Magdalene Lauridsen også »kvindelig værnepligt« i form af obligatorisk huslig uddannelse, og hun støttede kvinder i deres ønske om adgang til præsteembeder.

Indenfor husholdningssagen blev hun initiativtager på en række felter, som omtales nærmere i det følgende:

1. oprettede den første husholdningsskole.
2. oprettede det første husholdningsseminarium.
3. fik husholdningsskolerne statsanerkendt og delvis støttet.
4. stiftet »Foreningen af Husholdningslærerinder og -lærere«.
5. var med til at indføre obligatorisk skolekøkken i større købstæder.
6. startede nordisk samarbejde.
7. var initiativtager til organisering af landets husmødre.

Aktive forældre

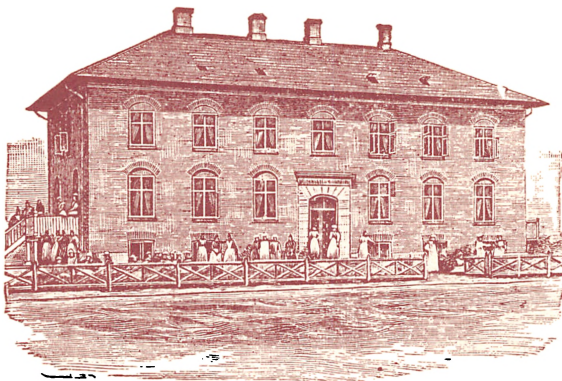
Magdalene Lauridsen var gårdmandsdatter og født i Holsted 1873 i Jylland. Det er mærkbart, at

forældre og barndomshjem har betydet meget for hende. I beskrivelser skildres begge forældre som flittige og åbne for indtryk, egenskaber som også var karakteristiske for Magdalene Lauridsen.

Begge forældre havde været på højskole, faderen desuden på landbrugsskole. Hans viden herfra om nye landbrugsmetoder og dyrkningsformer anvendte han i vid udstrækning, og han blev foregangsmand på sin egn. Også i det opblomstrende foreningsliv var han aktiv, og både den lokale brugs- og sangforening blev oprettet på hans initiativ. Forældrene var stærkt interesserede i aktuelle forhold og holdt politiske og faglige tidsskrifter i et omfang, som dengang ikke var almindeligt. Moderen var en aktiv personlighed, og som datidens landbokvinder havde hun sin dag fyldt af nødvendige gøremål. Omkring gården var ikke kun veldrevne marker, men også haveanlæg og talrige blomster, hvad man ellers sjældent så omkring bondehjem på den tid.

Denne baggrund blev et aktiv for Magdalene Lauridsens senere arbejde. Hendes uddannelse var traditionel for hendes miljø. Først huslige pladser i velestimerede hjem, siden højskoleophold på Askov, hvor hun lærte kunstvævning. Efter disse læresteder fik hun plads på Sorø Højskole, hvor hun foruden at undervise i vævning skulle gå forstanderinden til hånd.

Her blev hun første gang konfronteret med Dansk Kvindesamfunds agitation for husholdningsundervisning på fagskoler. På Sorø Højskole blev flere optaget af de nye ideer, og de besluttede at skabe et sådant lærested for den moderne landbokvinde. I begyndelsen var det planen at knytte en husholdningsafdeling til selve højskolen, hvor husholdningsleverne skulle stå for højskolens

Sorø Husholdningsskole oprettet 1895, var den første husholdningsskole, som kombinerede en praktisk/teoretisk undervisning. Dens formål var, »at udvikle de unge Pigers Lyst og Evne til at danne et hyggeligt og godt Hjem og føre en økonomisk og velordnet Husholdning.«

kost. Men forstanderen for Sorø Højskole K. Bjerre, som ellers var positivt indstillet overfor tanken om en særlig husholdningsskole, ønskede imidlertid ikke en sammenblanding af Højskole og Husholdningsskole. Det var en indstilling han kom til at dele med flere højskolefolk fremover. Derfor besluttede Magdalene Lauridsen og hendes kollega Eline Eriksen at forlade højskolen og i fællesskab oprette en privat husholdningsskole.

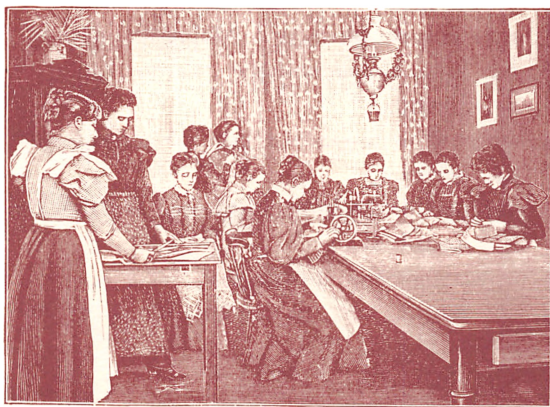
Sorø Husholdningsskole

I første omgang lejede de lokaler i »Roligheden« i Sorø, og 1895 begyndte de et 5 måneders kursus for 25 elever. Prisen var 30 kr. pr. måned for undervisning og fuldt ophold. Den blev landets første praktiske og teoretiske husholdningsskole, og den blev forbillede for landets øvrige husholdningsskoler.

Eline Eriksen var født i Jylland 1854 og altså en del ældre end Magdalene Lauridsen. Hun havde tidligt skulle klare sig selv, og ved dygtighed og energi havde hun opnået ledende stillinger in-

Illustration fra Beretning om Sorø Husholdningsskole 1895-99. Husholdningsundervisningen lededes af Eline Eriksen, som her står med ryggen til.

Illustration fra Beretning om Sorø Husholdningsskole 1895-99. Som et led i undervisningen lærte eleverne »systematisk syning«. Det var Magdalene Lauridsens fag, og hun underviste desuden i næringsmiddellære og bogføring.

Eline Eriksen med elever. Ca. 1900.

den for store husholdninger. Efter et forlist ægteskab måtte hun forsørge sig selv og sine to børn, og hun blev økonoma på Sorø Højskole. Hendes baggrund for at lede en husholdningsskole hvilede således kun på praktik, men hendes organisatoriske evner blev hende til stor hjælp. Hun beskrives som poetisk og fantasirig, og som »en af de dygtigste og mest ansete Forstanderinder«. Det er Christian Christensen, som omtaler hende sådan i

»Husholdningsskolernes Historie«. Han nævner også, at hun på et sent tidspunkt i sit liv begyndte at skrive sine livserindringer, et kildemateriale som sandsynligvis ville være af interesse i dag, hvis det havde været tilgængeligt.

Både Magdalene Lauridsen og Eline Eriksen var fra starten indstillet på, at en undervisning skulle opdeles mellem teori og praktik. Det betød, at de begge måtte erhverve sig en teoretisk viden ved læsning og studiebesøg i udlandet. Endvidere blev der undervist i vævning og holdt foredrag om

Landsdelenes Bidrag af Elever.

Kursusaar.	Sjælland.	Jyll. og Sønder- med Fems.	Fyn og omliggende Øer.	Sjælland med Mm.	Lolland Falster.	Bornholm.
1895.		8	2	20	1	1
1895—96.		8		18		
1896.	3	8	2	17		3
1896—97.		3		16	1	
1897.	9	6	4	21	1	4
1897—1898.		13	4	22	1	
1898.	7	15		27	1	
1898—99.	1	11	5	27	1	
1899.	4	21	4	21	1	4
Ialt.	24	93	21	189	7	12

Desuden har Skolen haft 2 Elever fra Norge, ialt 348.

Deraf har 19 opholdt sig paa Skolen 1 Maaned. 40 i 2 Maaned, 75 i 3 Maaned, 24 i 4 Maaned, 176 i 5 Maaned, 14 i 6 Maaned og 14 har deltaget i 2 Kursuser.

Oversigt over hvorfra i landet eleverne kom de første år.
Fra Beretning om Sorø Husholdningsskole 1885-99.

emner, som strakte sig langt ud over mad og hus-
holdning. Skolens ånd og tone kom således på
mange måder til at ligge nær højskolens, som de
var fortrolige med. De var enige om, at undervis-
ningen skulle være samfundsrelevant, og derfor
var det skolens opgave at dygtiggøre husmødre i
alle samfundslag.

Skolen blev fra starten en succes, og det varede
ikke længe, før den måtte udvides. Det lykkedes
de to damer at skaffe tilstrækkeligt med penge
gennem aktietegning, så de blev i stand til selv at
købe og indrette lokaler til en udvidet skole med
plads til 50 elever. De blev mødt med en del vel-
vilje, og de fik også forskellige former for aner-
kendelse. Blandt andet fik de i 1898 en henvendelse
fra finansudvalget om at påtage sig uddan-
nelsen af skolekøkkenlærerinder. Imidlertid følte

Eline Eriksen, som sammen med Magdalene Lauridsen
oprettede Sorø Husholdningsskole.

hverken Magdalene Lauridsen eller Eline Eriksen sig på dette tidspunkt teoretisk kompetente til at påtage sig dette ansvar, og uddannelsen blev i stedet organiseret på Statens Lærerhøjskole. Under finanslovens behandling i 1900-01 blev der af Sorø Akademis midler bevilget skolen en årlig understøttelse på 2.000 kr. Det medførte ingen forpligtelser, men til gengæld følte skolen, at den måtte yde friplads til 10 elever.

Vandrelærerindebevægelsen

I 1899 fik Magdalene Lauridsen et rejsestipendium fra kulturministeriet til studier af husholdningsundervisning i England – fagets hjemland. Under besøget fik hun kendskab til en mobil form for madlavningsundervisning, som endnu var ukendt her i landet. En omrejsende lærerinde demonstrerede, hvorledes forskellige retter skulle laves. Hertil medbragte hun selv materialer og rekvizitter. Metoden var billig og enkel og lod sig nemt overføre til danske forhold. Det var alene Magdalene Lauridsens fortjeneste, at hun øjeblikkelig så, at metoden kunne bruges til at introducere husholdningsundervisning til det hjemlige publikum. Med denne metode ville det være overskueligt at nå ud til befolkningen både socialt og geografisk.

I år 1900 startede de første forsøg på den nye undervisningsmetode på Sorø Husholdningsskole. Undervisningen blev forsøgsvis givet 10 aften i vinterhalvåret til 8 elever. De to første aften var der forevisning. I de følgende 3 undervis-

Magdalene Lauridsen rejste i 1899 til England på studietur.

ningsaftener fik deltagerne selv lejlighed til at tilberede retterne. En bedømmelseskomité på 8 kvinder besluttede dog efter kurset, at den praktiske del måtte udgå, selv om den var værdifuld. Den stillede så store krav til lokaler og tilbehør, at den ville være umulig at gennemføre rundt omkring i landet. Undervisningen blev lagt om til forevisning ledsaget af praktiske og teoretiske forklaringer. Een lærerinde kunne undervise i seks forskellige skoler een gang ugentlig fra november

En vandrelærerinde giver demonstration. Alle deltagerne har medbragt underkop og smageske.

til april. Hvis der kom 40 deltagere, ville prisen blive ca. 2 kr. pr. person for hele sæsonen.

De første vandrelærerindekurser uden for Sorø Husholdningsskole blev holdt på selve Sorø-egnen. Selv underviste Magdalene Lauridsen i Døjringe Forsamlingshus.

Tilgangen var fra begyndelsen så stor, at man-

ge ikke fik plads. Enkelte sogneråd gik hurtigt ind for sagen og bevilligede mellem 20 og 60 kr. til kurset, fordi de mente »det godt kunne betale sig«.

For at skabe interesse for sagen holdt Magdalene Lauridsen foredrag i forskellige landboforeninger, og 1901 kunne man starte kurser 15 forskellige steder på Sorøegnen.

Undervisningen omfattede den daglige kost og dens næringsindhold. Hver aften tilberedtes to retter, samtidig blev madens indhold og sammensætning forklaret, og lidt »husholdskemi« blev gennemgået. Man søgte at gøre deltagerne ernæringsbevidste og åbne deres øjne for nye kostideer, blandt andet Dr. Hindhedes reformkost, som primært bestod af kornprodukter og grønsager. Tidligere havde gennemsnitsbefolkningens daglige kost kun indeholdt få grøntsager udover kartofler og kål. »Eksotiske produkter« som f.eks. tomater, agurker og salat var ukendte uden for herregårdskøkkener og blev i rå tilstand først en del af kø-

sten et stykke ind i dette århundrede. Senere, da vandrelærerinde-kurserne var godt etablerede, oprettede man også kurser i syltning. Faldende sukkerpriser medvirkede til at gøre »det søde liv« fra herregårdskøkkenerne til hvermands eje, og nye smagsvaner og konserveringsmetoder blev udbredt.

Vandrelærerindebevægelsen, som undervisningen blev kaldt, nåede forbløffende hurtigt landet rundt. Forevisningerne fandt sted i skoler og forsamlingshuse. Lærerinden drog vinteren igennem fra sted til sted med sit transportable køkken: Et primusapparat, diverse kogegrej og redskaber i en kasse. Det har været barske vilkår for disse første lærerinder. Den pågældende egne forening var

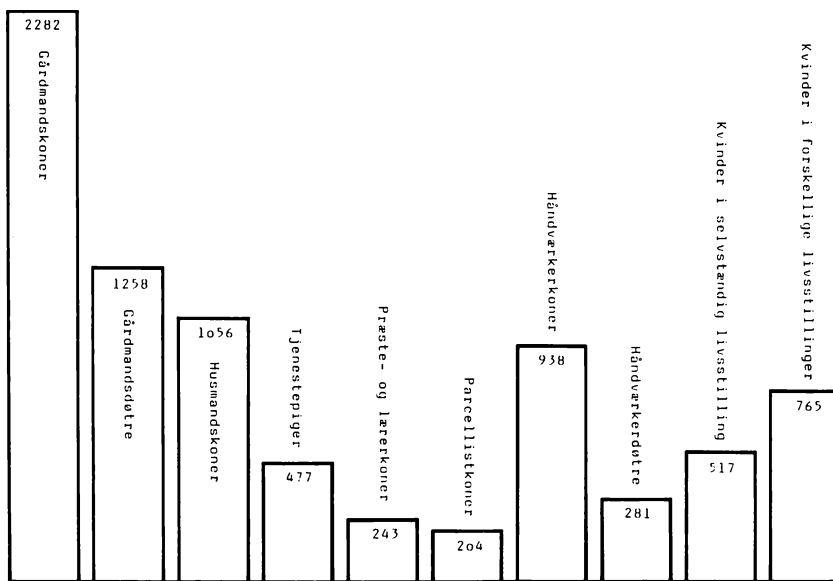
Hver enkelt kreds måtte skaffe følgende undervisningsmateriale til vandrelærerinde-kurserne. Fra Beretning fra Udvalget for Husholdnings-Aftenkursus. De samvirkende danske Landboforeninger 1908.

Som Undervisningsmateriel til Landboforeningernes Husholdnings-Aftenskoler maa der til hver enkelt Kreds anskaffes:

1 Høkasse,	1 Spækbrædt,	4 flade og dybe Tallerkener,
1 Kogeapparat,	1 Pæglemaal,	1 Brød- og Skrællekniv,
1 Gryderist,	1 Margarinekrukke.	1 Panerkniv,
1 Dampgryde,	1 Omeletfad,	2 Grydeskeer, 2 Gafler,
1 Gryde med Laag.	3 Skaale,	2 Spiseskeer, 2 Theskeer,
1 Stegepande,	1 Dørslag,	1 Vaskefad,
1 Opvaskeballie,	1 Sigte,	1 Vandkedel.

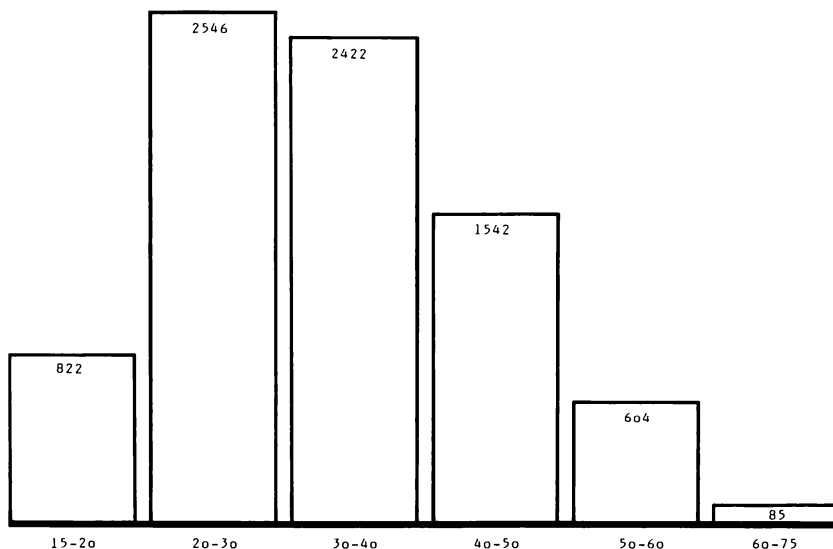
NB. Desuden maa der til hver Lærerindes Afbenyttelse anskaffes en Dampgryde, Pris 12 Kr. (Adresse: Fabrikant Sørensen, Terndrup), samt til 2det Aars Kursus en Haveplan (Pris ca. 4 Kr.).

Rekrutteringen af de 8021 deltagere

Vandrelærerinder underviste i sommeren 1906, vinteren 1906-07 på 32 kurser fordelt over hele landet. Der var i alt 8021 deltagere på disse første kurser, som fandt sted i 29 landboforeninger og andre foreninger. Diagrammet viser deltagernes rekruttering og er tegnet på baggrund af oplysninger fra Beretning fra Udvalget for Husholdnings-Aftenskolekursus udgivet af De samvirkende danske Landboforeninger 1908.

Deltagernes alder

Deltagernes alder på de vandrekurser, som blev givet sommeren 1906 og vinteren 1906-07. Diagrammet er tegnet efter oplysninger fra Beretning fra Udvalget for Husholdnings-Aftenskolekursus, udgivet af De samvirkende danske Landboforeninger 1908.

forpligtet til at sørge for transport og indkvartering, og der er mange beretninger om kolde køreture i åben hestevogn og overnatninger i sparsomt opvarmede gæsteværelser.

Kursusdeltagerne var kvinder i alle aldre, som udgjorde et rigt udsnit af befolkningen. Kvinderne medbragte kun underkop og theske til smagsprøver.

Landboforeningerne

Dansk Kvindesamfund finansierede de første forsøg med vandrelærerinderne, »og vi havde vel tænkt, at de Kursus fremdeles kunde gives derigennem«, skrev Magdalene Lauridsen i Årskrift 1902-14 fra Ankerhus. Men efter det første år trak Dansk Kvindesamfund sig tilbage. Magdalene Lauridsen henvendte sig nu til Landboforeningerne for Sorø og tilgrænsende Amter, fordi disse havde vist sagen stor interesse. Hun håbede, at de i fællesskab med andre landboforeninger ville overtage arbejdet. I egen person cyklede hun først til formanden for De samvirkende sjællandske Landboforeninger, etatsråd Valentiner, og siden til Landbrugsskolen i Tune, hvor Christian Christensen var lærer. Det fortælles, at begge herrer blev forundrede over besøget, men Magdalene Lauridsen vandt lydhøre tilhørere, fordi hun med ildhu forstod at fremlægge undervisningsplanerne så overbevisende, at de begge gik ind for sagen og blev solide støtter for den. 1901 overtog derfor De sjællandske Landboforeninger aftenkurserne, og der kom nu virkelig fart i undervisningen.

I 1907 afgav De samvirkende danske Landboforeninger en »Beretning over Husholdnings- Aftenskolekursus«. Heri oplyses, at mellem 1901-

1907 deltog 41.421 kvinder fra hele landet i undervisningen, og behovet og efterspørgselen efter vandrelærerinder bredte sig hurtigt fra egn til egn. Dette var naturligvis en triumf, især da der i starten havde været skepsis overfor denne undervisningsform. Det skyldtes fortrinsvis, at formen var beregnet for ældre og gifte kvinder, en gruppe man ikke mente havde behov for yderligere undervisning. Men Magdalene Lauridsen havde ret i, at netop denne gruppe ikke havde haft mange uddannelses tilbud efter deres skoletid. De fik nu med disse kurser muligheder for oplæring og inspiration i alt det nye inden for hus og have.

Et andet aspekt blev særligt betonet af etatsråd Valentiner. Han påpegede, at ved disse kurser, fik kvinderne lejlighed til at være sammen og udveksle erfaringer uanset social baggrund. Efter fællesskabets opløsning fik de færre muligheder for arbejdssamvær. De tidligere legestuer, arbejdsgilder etc. var efterhånden forsvundet, og der var ikke kommet andet i stedet. Derimod var der for mændene opstået en mangfoldighed af foreninger og organisationer, og de var blevet en nødvendighed for deres liv og arbejde.

Det er bemærkelsesværdigt at se, hvor hurtigt aftenundervisningen spredtes fra egn til egn. Fra at være startet på Sorøegnen vandt den hurtigt fodfæste på Fyn og på Aarhuseggen. På få år bredte den sig som ringe i vandet over hele landet støttet af sogneråd og landboforeninger.

Undervisningen bragte ny og rationel viden ud til en mangfoldighed af husstande og vakte interesse for ernæring. Sandsynligvis har disse forevisningsaftener medvirket til de kostforandringer, som fra begyndelsen af dette århundrede satte præg på danske spisevaner.

	Kursus	Delagere
Skodsborg og Vandfuld Herreders		
Landboforening	1	278
Kolding Herreds Landboforening . .	1	264
Ribe Amts nordre Landboforening . .	1	352
Nibe Løgstør Landboforening	1	306
Thyrsting Vrads Herreders		
Landboforening	1	285
N. Nebel og Omegns		
Landboforening	1	337
Aalborg Amts Landboforening	2	591
Samsø Landboforening	2	483
Viborg Amts landøkonomiske		
Forening (Sommerkursus).	1	203
Randers Amts Husholdningsselskab .	1	204
Salling Landboforening	2	422
Øster Herreds Landboforening	1	344
Varde Østeregns Landboforening . . .	1	267
Oxbøl Landboforening	1	194
S. Omme Landboforening	1	129
Kalø Knebelvig Landboforening	1	191
Morsø Landboforening	1	283
Alsiske Landboforening	1	284
Nordslesvigs Landboforening	1	230
Maribo Amts landøkonomiske		
Selskab	1	343
Vestlollands Landboforening	1	271
Frederiksborg Amts Landboforening	1	285
Svendborg Amts landøkonomiske		
Selskab	1	226
Langelands landøkonomiske		
Forening	1	163
Odense Omegns Landboforening	1	271
Baag Herreds Landboforening	1	167
Fyens Stifts patr. Selskab	1	224
Aarup Omegns Landboforening	1	209
Den fynske Bondestands		
Landboforening	1	215
I alt		8.021

Oversigt over de kursussteder hvor der blev givet vandrelærerinde-undervisning i sommeren 1906-07. Udarbejdet efter oplysninger fra Beretning fra Udvalget for Husholdnings-Aftenkursus, udgivet af De samvirkende danske Landboforeninger 1908.

Lærerindeuddannelsen

En naturlig følge af vandrelærerindebevægelsens succes blev en øget efterspørgsel efter lærerinder og oprettelse af en række husholdningsskoler efter samme mønster som Sorø Husholdningsskole. Den oprindelige vandrelærerinde-uddannelse på Sorø Husholdningsskole blev derfor revideret. På det første hold havde uddannelsestiden kun været tre måneder, hvis eleven ikke var for ung, og hvis hun var øvet i madlavning. Og kurset sigtede kun mod at uddanne til forevisninger ved aftenkurserne. Men de mange nye husholdningsskoler havde behov for lærerkræfter, og kravene til undervisningen skærpedes. Dertil kom, at der nu også skulle uddannes skolekøkkenlærerinder, et område man i husholdningskredse gerne ville ind på, men som krævede en anden pædagogisk indsigt end hidtil. Uddannelsen måtte udvides og forlænges. Dette krævede mere plads, og Sorø Husholdningsskole var derfor for lille.

Landets første husholdningsseminarium

Opfordret og støttet af De samvirkende sjællandske Landboforeninger og dets formand etatsråd Valentiner, flyttede Magdalene Lauridsen da i 1901 lærerindeuddannelsen væk fra Sorø Husholdningsskole. Hun havde købt en ejendom lidt

uden for Sorø og her valgte hun at indrette lærerindeskolen. I en nyopført villa »Ankerhus« åbnede hun 1902 »Sorø Lærerindeskole«, som 1907 ændrede navn til »Husholdningsseminariet Ankerhus«. Hun fortsatte dog som medejer af Sorø Husholdningsskole indtil 1906, hvorefter skolen blev overtaget af Eline Eriksen, som drev den alene til sin død i 1916.

Da det egentlige seminarium blev startet i 1902, var Magdalene Lauridsen alene om planlægning og ansvar, støttet af De samvirkende sjællandske Landboforeninger. Hun var klar over, »at Uddannelsen ikke kunne arrangeres een Gang for alle, men at den måtte være Barn af Tidens Krav«. I bogen »Fem og tyve Aar 1895-1920« skriver Magdalene Lauridsen, at der hos de første elever var mange »skæve Opfattelser, om hvad der skulle læres på en Husholdningsskole«. Mange fandt det meningsløst at skulle lære daglig madlavning og foretrak »det fineste«. Teorien så de heller ingen praktisk nytte i, »og saa er det jo den, der underbygger det hele, giver de Unge Muligheder for at arbejde videre«.

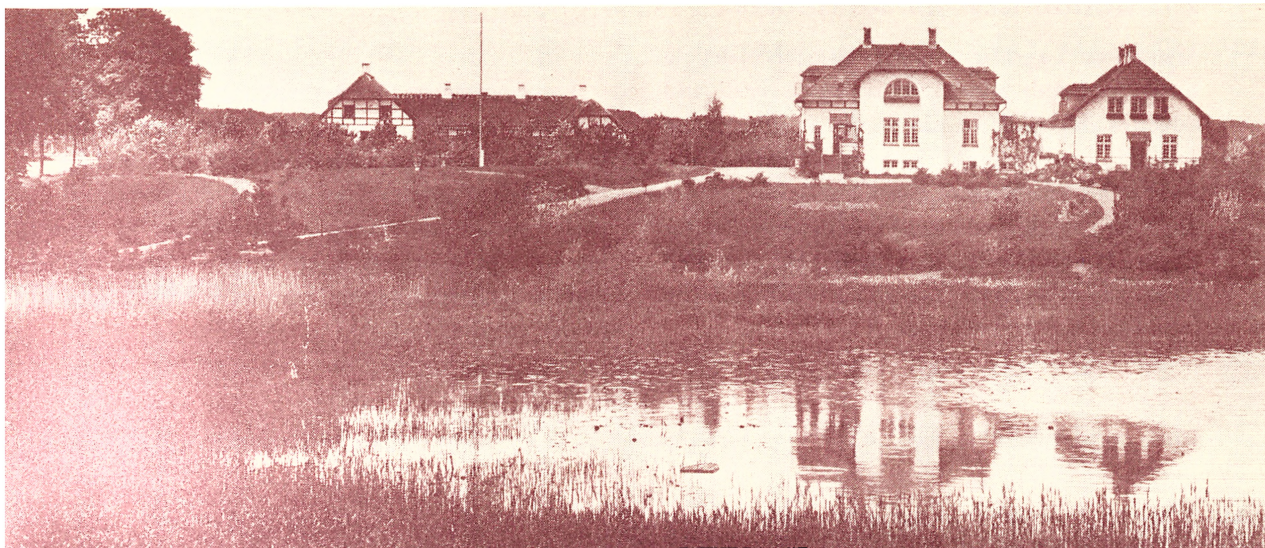
Mange, som idag beskæftiger sig med uddannelsen, vil nok overraskes over de seriøse og

strengt teoretiske ideer, som fra starten var en vigtig del af pionerernes planer. Men en udbygget teoretisk uddannelse var også dengang vanskelig at få gennemført hos et større publikum. Husholdningsundervisningen var kun lige i sin vorden, og det krævede diplomati at balancere mellem sagens ideologi og den rolle, et stort publikum gerne så kvinden udfylde. Det har tilsyneladende altid været et dilemma for uddannelsen at finde balancen mellem praktisk og teoretisk oplæring.

I 1920 gjorde Magdalene Lauridsen sig i ovennævnte skrift følgende overvejelser: »Men noget andet er det, om man burde have anlagt Undervisningen som f.eks. paa Landbrugsskolerne, altsaa ikke medtaget praktisk Arbejde, og som jo dog kun til en vis Grad kan læres paa Skolen, som bør læres hjemme«.

I kapitlet om uddannelsen siden 1924 kan man følge tankerne op igennem tiden, og betænkningen om den ny uddannelse efter loven 1972 har givet anledning til megen diskussion herom — ikke mindst i husholdningslærernes egne kredse.

Ankerhus blev bygget uden for Sorø i landlige omgivelser.

En uddannelse for landboere

Magdalene Lauridsens baggrund gjorde det naturligt for hende primært at henvende sig til landbobefolkningen. Hun planlagde en uddannelse, som foruden den praktisk/teoretiske del omfattede et solidt kendskab til havebrug og landbrugets bierhverv, særlig fjerkræ, og oprettede derfor hurtigt et »Mønsterlandbrug« i tilknytning til skolen, og efter få år byggede hun også et »helt moderne« øvelseskøkken på Ankerhus.

Opstilling til ære for fotografen. Fra køkkenet på Ankerhus omkring 1910.

Lærerkrafterne blev omhyggeligt udvalgt. Specielt skal nævnes dr. Caroline Steen, som skulle lede den teoretiske undervisning. I en årrække havde denne været lærer i kemi og ernæringsfysiologi ved lærerindeuddannelsen i Norge. På Ankerhus blev Caroline Steen lærer i fagene næringsmiddellære, anatomi, uorganisk kemi, bakteriologi og psykologi.

I 1907 blev der oprettet en selvstændig husholdningsskole ved Ankerhus. Det blev en Model-Landhusholdningsskole, en slags mønsterskole med 5 måneders kursus, hvor også en del af de kommende seminarieelever kunne få deres forunderskaber.

De to andre husholdningsseminarier blev også oprettet i denne periode. Men både Birgitte Berg Nielsens og Ingeborg Suhrs seminarier kom til at ligge i København og henvendte sig naturligvis i højere grad til et byklientel.

Til brug for bl.a. vandelærerinder blev der konstrueret transportable køkkenborde. Her underviser Elisabeth Vestergaard sit første hold på Ankerhus.

På Ankerhus blev der gjort meget, for at forholdene skulle ligne datidens idealtilværelse på landet. Livsformerne var endnu meget forskellige i by og på land. Det viste sig både i klædedragt, sprog, kost og andre kulturelementer. På Ankerhus holdt man på traditionerne. Måltiderne var benævnt og placeret i den dagsrytme, man brugte på landet, og kost, bordskik og borddækning fulgte de landlige normer. Heri adskilte Ankerhus sig væsentligt fra de to seminarier i hovedstaden, især fra Ingeborg Suhr's hvis mål fortrinsvis var byens borgerskab. »Der blev de mere Damer«, mente Christian Christensen, som i en årrække var statens tilsynsførende med skolerne og kendte dem internt. »Men i og for sig viser de sig fra alle

MAGDALENE LAURIDSEN
FRUGT- OG GRØNTBOGEN

tre Seminarier at være lige flinke og dygtige til at virke som Lærerinder«. Fra starten har uddannelsesstederne således henvendt sig til forskellige befolkningsgrupper og tilgodeset disses behov; men i takt med udviklingen er denne forskel udvisket.

Forskoleseminarium

I 1912 giftede Magdalene Lauridsen sig med lærer Peter Dam fra Nexø. Han var enkemand med

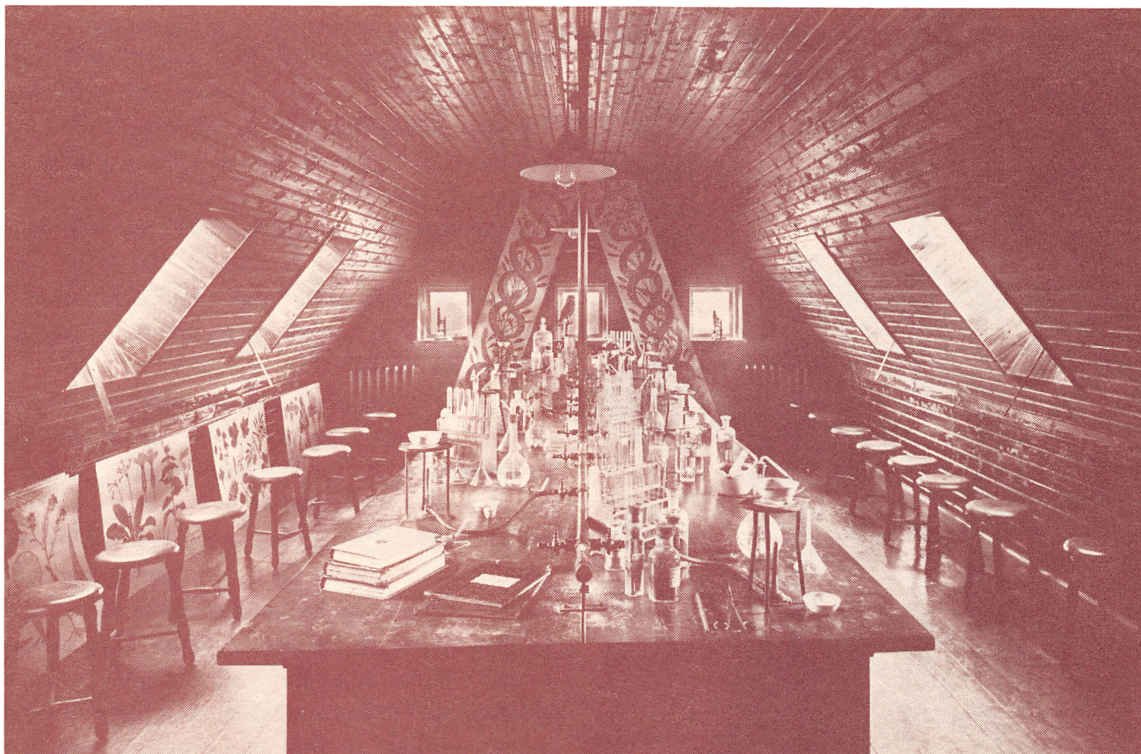
Illustration til titelsiden på Magdalene Lauridsens »Frugt- og Grøntbogen«, der i 1935 var trykt i 24.000 eksemplarer.

fire børn, og da hun i forvejen havde datteren Margaret Lauridsen, fik hun pludselig en stor familie, for hvem hun blev Mor Magda. Et navn, som venner og elever også brugte; i husholdningskredse blev det efterhånden et begreb.

I samarbejde med sin mand så Mor Magda mulighed for at realisere sit store ønske om at kombinere forskolelæreruddannelsen med en husholdningslærerindeuddannelse. I tilknytning til husholdningsseminariet blev der oprettet et forskoleseminarium med Peter Dam som leder. Mor Magda og Peter Dam ønskede at sikre særlige arbejdsområder for husholdningslærerinder. Ved at kombinere de to uddannelser mente de at skabe gode muligheder. Magdalene Lauridsen forudså også, at skolekøkkenundervisningen ville vinde indpas i takt med urbaniseringen først i stationsbyerne og siden på landet, hvilket ville give gode erhvervsmuligheder for kvinder med både forskole- og husholdningsuddannelse. Uddannelsen til forskolelærerinde varede 1½ år.

Adgangsbetingelserne var, at man var fyldt 18 år og havde passeret en optagelsesprøve censureret af tre ministerielt udpegede censorer.

Muligheden for denne erhvervscombination fik imidlertid ingen lang levetid. Ved Peter Dams død i 1918 blev Forskoleseminariet nedlagt, og der blev indrettet børnehave og bibliotek i bygningen.

Laboratoriet på 3. sal på Ankerhus Seminarium.

Faglige foreninger

Tidligt blev Magdalene Lauridsen opmærksom på, at fagligt fællesskab var vigtigt, og hun søgte at stimulere det med mange midler. Allerede 1902 startede hun fagbladet »Husholdningsbladet«, der dog trods et pænt antal abonnenter gik ind efter 3½ års forløb. Redaktionelle og økonomiske vanskeligheder var så store og tidkrævende, at det ikke kunne svare sig. 1906 stiftede hun »Foreningen af Husholdningslærerinder og -lærere«.

Magdalene Lauridsen forudså, at man lettere kunne løse fælles problemer og gennemføre den ønskede ligestilling med høj- og landbrugsskolerne med en organisation bag sig. Hun så også gerne et samarbejde med disse skolars lærerkræfter.

Magdalene Lauridsen skabte et fagligt samarbejde udover landets grænser. På trods af de øvrige nordiske landes forspring inden for husholdningsundervisningen, lykkedes det hende hurtigt at skabe en sådan respekt om danske forhold, at danske skoler blev læresteder for skandinaviske elever. Det første nordiske forhandlingsmøde om husholdningssagen blev holdt i Sorø i 1909 ho-

Magdalene Lauridsens definition af at husholde var: At bruge hvad man har, for at få hvad man behøver. Nøjagtig den, som i dag findes i amerikanske lærebøger om Home Management. Her ses hun i sin velkendte sorte dragt og hat.

vedsageligt på hendes initiativ. Mødet var arrangeret som en kongres, som både i og udenfor husholdningskredse høstede megen anerkendelse. Hermed indledtes et nordisk samarbejde om husholdningsundervisning, og man udvekslede erfaringer og ideer. Hvert fjerde år holdtes møder, kun afbrudt af de to krige. I 1945 ændrede Folmer Dam, Magdalene Lauridsens efterfølger, formen til et selvstændigt samarbejdsorgan under navnet »Nordisk Samarbejdskomité for Husholdningsundervisning«.

Ved Første verdenskrigs udbrud blev det nødvendigt for regeringen at indføre rationering og prisregulering. For at løse disse opgaver oprettedes den »Den Overordentlige Kommission«, populært kaldet »Prisreguleringen«. Her sad repræsentanter for landbruget, arbejderbevægelsen, handel, industri og den akademiske verden. Også landets husmødre var repræsenteret, og på indenrigsministerens anmodning blev Magdalene Lauridsen en af repræsentanterne. Hun har selv sagt, at hun forsøgte så godt hun kunne at varetage husmødrenes interesser. Men hun følte, at husmødrene stod svagt, fordi deres synspunkter blev fremført af enkeltpersoner, som ikke havde en organisation i ryggen. Belært af disse erfaringer opfordrede hun landets husmødre til at danne husholdningsforeninger. En nærmere omtale af disse foreninger bringes i det følgende kapitel.

Magdalene Lauridsens første besøg på Christiansborg blev efterfulgt af mange flere. Bl.a. forsøgte hun få år efter Første verdenskrig at få oprettet et husholdningsministerium. Hendes skikkelse blev kendt på Christiansborg og i ministerierne. Hertil bidrog også hendes særprægede klædedragt, som altid var sort kjole og hat af et forti-

Magdalene Lauridsen fyldte i 1933 60 år og blev behørigt hyldet. Fra Kongen fik hun fortjenstmedaljen i guld.

digt snit. Politisk ønskede hun ikke at blive sat i bås, og hun blev da også i »Dagens Ekko« beskrevet som »født Venstre med radikale Anskuelser, sociale Sympatier og konservative Tilbøjeligheder«.

Mor Magda's disciple

I 1917 kunne Magdalene Lauridsen komme med følgende oversigt over i alt 200 uddannede husholdningslærerinders beskæftigelse:

Vandrelererinder 86

Undervisere ved husmandsforeninger 20

Kommunale efterskoler 10

Husholdningslærere ved faste skoler 85

At undervisningen efter 1924 blev lagt i faste rammer og blev ens på de tre seminarier, bremmede ikke Magdalene Lauridsens ildhu for sagen. Hun blev ved med at arbejde for bedre forhold, både med hensyn til uddannelsens indhold og til skolernes og seminariernes ledelsesforhold. I talrige fest- og jubilæumsskrifter kan man følge hendes aktiviteter, og hendes indflydelse var stærk til det sidste.

Også uden for husholdningskredse var Mor Magda et symbol på engagement og kvalitet. Ved hendes død den 4. juli 1957 afsluttedes et vigtigt kapitel i dansk husholdningsuddannelses historie.

Når man i dag sætter sig ind i, hvad Magdalene Lauridsen — sammen med de to andre pionerer —

stod for fagligt, imponeres man over, hvor nutidige de var i deres tanker og ideer. Og man bliver deprimeret over, at de mødte så megen modstand og så lidt forståelse.

Magdalene Lauridsen søgte lige fra begyndelsen at lære sine elever forståelse for det vi i dag ville kalde økologisk livsførelse. Hun indprentede dem, at de skulle vænne sig til en velovervejet, ernæringsbevidst nøjsomhed i deres livsførelse. »Spar og producér« var et af hendes mange udtryk, og det viser, at hun til fulde gik ind for forbrugsbegrænsning.

Nogle vil nok karakterisere pionererne som fremsynede. Andre vil sige, at det, de sagde for snart hundrede år siden, var så indlysende og samfundsrelevant, at det faktisk er os, der er 100 år bagefter. Først i 1970'erne, da ressourcebevidstheden blev vakt, begyndte mange at forstå deres ord og leve efter dem.

Dette kan man bl.a. udlede af den daværende miljøminister Ivar Nørgaards tale ved Husholdningslærerforeningens 50 års jubilæum den 16. februar 1980. Ivar Nørgaard talte om husholdningslærerens nutidige og fremtidige arbejdsområder, og han vendte gang på gang tilbage til, hvad »de gamle« havde sagt.

Han hyldede Mor Magdas leveregel om, at »man skal bruge, hvad man har for at få, hvad man ønsker« — en enkel leveregel, som Magdalene Lauridsen gav særlig vægt, fordi hun kædede den sammen med en uddannelse og et personligt menneskesyn, som vi i høj grad kan værdsætte idag.

Et billede af borgerskabets værtinde, Ingeborg Suhr, fotograferet ved indvielsesfesten 1901.

Ingeborg Suhr Mailand

Den tredje pioner var Ingeborg Suhr, gift Mailand. Ingeborg Suhr blev født 1871 i Kølstrup på Fyn. Faderen var lærer i tredje generation og stærkt politisk interesseret. Både det lokale bibliotek og den løbende aftenundervisning var oprettet på hans initiativ. Familiens indtægter forøgede han ved at drive mønsterlandbrug med et tilhørende plantesalg – et dengang ukendt erhverv. Moderen var københavner, og hjemmet fik derfor et vist bypræg.

Ingeborg Suhr var den ældste af en søskendeflok på 7, og det var forældrenes ønske, at også hun skulle være lærer. Det havde hun imidlertid ikke lyst til, og efter nogle års grundig og alsidig uddannelse i større husholdninger, fik hun tilbud om en administrerende stilling i køkkenet på Vestre Hospital i København. Her skulle hun tilrettelægge arbejdet og lede et stort personale.

I hovedstaden fik hun mulighed for at dyrke de interesser, hun havde fået gennem sin opvækst. Hun gik til foredrag, koncerter, kulturelle og politiske møder og deltog i det københavnske selskabsliv i kredsen omkring digteren Viggo Stuckenberg.

Ligesom Magdalene Lauridsen blev Ingeborg Suhr grebet af Dansk Kvindesamfunds agitation for husholdningssagen. På en rejse i Norge besøgte hun husholdningsskoler, som allerede havde fungeret en årrække, og da hun så den undervisning, blev hun klar over, at hendes fremtidige indsats skulle være indenfor dette felt. Hun ville selv oprette et lærested, hvor vordende husmødre kunne søge uddannelse i hjemmets opgaver.

Med en grundighed, der var karakteristisk for

hende, begyndte hun at dygtiggøre sig i teori og praksis. Efter studier i udlandet, blandt andet i Uppsala og på fru Schönberg Erkens dengang velkendte husholdningsskole i Norge, indmeldte hun sig på det nyoprettede kursus i kvindelig husgering på Statens Lærerhøjskole i København. Kurset var imidlertid overtegnet, og hun brugte ventetiden i lærepladser i det kendte københavnerkonditori »La Glace« og på Hotel »Phønix«.

Københavns første husholdningsskole

1901 vovede Ingeborg Suhr springet og åbnede den første praktisk/teoretiske husholdningsskole i København i Skindergade 31. Den tilbød undervisning til både gifte og ugifte kvinder med det formål at lære dem madlavning. Der blev også undervist i ernæringsteori, så eleverne kunne få kendskab til madens næringsværdi og de føde-midler, som var særlig gavnlige for den almene sundhed. Eleverne kunne ikke bo på skolen.

Skolen blev begejstret modtaget i københavnerpressen og af store dele af det borgerskab, som den i første omgang henvendte sig til. Åbningen forløb med den elegance og stil, som netop borgerskabet ønskede at gøre til sin. Ingeborg Suhr gjorde, ifølge Astrid Stoumann i skolens 75 års skrift, det kunststykke at få borgerskabets fruer til at stige ned af forhøjningen for at gå på madlavningskursus og der få en fornemmelse af køkkenregionernes slidsomme arbejde.

Alle sejl var sat til, »Slaraffenland i Skindergade« skrev et af hovedstadsbladene og roste den go-

Den Suhrske Husmoderskole.

DENNE udmærkede Lærestalt for vordende Husmødre er ubetinget en Gevinst for vor kvindelige Opdragelse. Foruden at den opfrisker Kvindernes Interesse for den gode Kogekunst, som undertiden har truet med at gaa under, fordi Hjemmene ikke gav sig Tid til at dyrke den, har man Lov til at haabe, at den dygtige og sparsommelige Husmoder, som i de senere Aar var blevet en Sjældenhed, atter maa komme til Ære og værdsættes efter Fortjeneste. Frk. Ingeborg Suhr har haft Blikket aabent for denne vor Husmodermangel og har dertor søgt ad denne praktiske Vej at raade Bod derpaa.

Forleden Dag fremviste Husmoderskolen en righoldig Samling kolde Retter, Bagværk etc., lavet paa Skolen, samt en fuldstændig moderne Borddækning. Skolens Elever (80 i Tal), der begyndte Undervisningen 1ste Septem-ber, havde hver udstillet et Arbejde.

De unge hvidkappede Damer viste selv de Besøgende om, medens Frk. Suhr vaagede over, at alt gik til, som det skulde.

Først saa man en kold Frokostopdækning. Servietten

ved hvert Dæk var opsat i Form af en Aakande, der tog sig særdeles fiks ud.

Der var en Rigdom af Salater og andre gode Ting Derefter saa man et moderne dækket Middagsbord, hvor særlig maa bemærkes, at Glassene var stillede op efter engelsk Mønster i en lang skraa Række fra Tallerkøjens Midte til højre, at Fingerskaalene vare anbragte paa Bordet, før der var anrettet, og ikke som ellers blev baaret rundt ved Slutningen af Maaltidet, samt at Skeer og Gaffer alle var smukt og ornamentalt ordnede ved venstre Side af Dækket, medens Knivene sorterede til højre. Dugen var omtrent helt dækket af en lys blomstret Crèpepapirs Bordløber. Det saa i det hele taget alt saare tiltalende ud.

I den inderste og sidste Stue hvor man blev vist om, var der arrangeret en kulinarisk Udstilling, som maa søge sin Lige. Et Utal af Stege, Koteletter, tamme og vilde Fugle, Laks, Mayonnaiser, Buddinger, Postejer, Rouletter og Kroketter, Risolles, farcerede Tomater og dito Løp Fish-eretter, forlora Skildpadde, Bagværk og Syltet.

— alt saa appetitvækkende, at det formeligt var befriende at høre, at man kunde købe Retterne og tage med sig hjem, saasart Forevisningen var sluttet. Og Folk var ikke sene, i en Fart var hvert eneste Fad mærket med

noget dagligdags Retter, saasom stegte Sild og Kødfrikadeller saa elegant og smukt garnerede, at man troede, man stod overfor noget ganske Nyt og fremmed. Men den fine Anretnings Kunst til vore daglige Maaltider og Retter er det vor Pligt at dyrke ligesom alt andet skønt, og fremfor alt bør vi tænke paa, at et Folks Kulturstandpunkt ses af dets Levemaade saavel som af alle andre Sæder og Skikke.

V. S.

I ff. hvem er enhver sand Kvinde Dronning.

Georg Brandes.

de smag og den praktiske sans, der prægede lokalernes indretning.

I køkkenet fandtes både »Ringkomfur, Pladekomfur og Gaskomfur for at Eleverne kunne lære de forskellige Måder at koge på«. En række særlige gæster var inviteret til indvielsesmiddag med flere retter, kaffe og cognac. Eleverne optrådte med stivede forklæder, kapper og overtræksærmer, og alt linned og køkkentøj var fra byens førende forretninger, Emil Schou og Brønnum, og dækketøjet var forsynet med broderet monogram.

Det var nok mere af økonomiske end af ideologiske grunde, at det netop var det voksende borgerskab, Ingeborg Suhr henvendte sig til. Det var yderst vigtigt for hende, at foretagendet blev rentabelt, for forsøget blev udelukkende støttet af private midler. Hvis skolen derfor blev accepteret af Københavns solide borgerskab, havde hun grund til at tro, at den kunne fortsætte.

Det hørte, som nævnt i kapitel 1, med til de borgerlige idealer, at hustruen skulle kunne sin rolle som værtinde og føre sit hus med manér. Det placerede hjemmet socialt. Og på Ingeborg Suhrs skole kunne hun lære en væsentlig del af denne rolle — den del, der vedrørte mad, anretning, borddækning og bordskik. Det må dog ikke overses, at Ingeborg Suhr primært ville nå en videre kreds, og at hun havde et seriøst ønske om at forme et fag på linie med andre faglige erhverv. Hendes udgangspunkt var at højne kvindens status gennem uddannelse, uanset hvor hun var placeret socialt. Hun har selv udtalt, at hun måske syntes, at skolen blev lidt for mondæn, men at det gjaldt

om at få den slået fast i folks bevidsthed. For at leve op til tidens krav blev der, særlig i starten, undervist i »finere madlavning«. Det var Ingeborg Suhrs håb gennem det at vække interesse for alment husligt arbejde.

Det første år havde skolen 4 daghold med ialt 165 elever, og prisen var 30-50 kr. pr. måned. Undervisningen omfattede madlavning, »fra jævn borgerlig Middag til de fineste Retter«, og eleverne blev trænet i alt hvad dertil hørte. Skolen så det som sin opgave at uddanne eleverne, så de dels selv kunne udføre ethvert arbejde i hjemmet, og dels kunne lede tjenestepigens arbejde og bedømme, om dette blev tilfredsstillende udført. Man må ikke glemme, at langt de fleste borgerlige familier dengang havde hjælp til de forskellige huslige gøremål.

Ifølge fru Suhrs scrapbog, en udklipssamling af københavnerpressens omtale af skolen og dens aktiviteter, omfattede undervisningen derfor ikke kun »Kjøkkengjærning, Madlavning, Bagning, Servering, Borddækning etc., men tillige Vadsk, Rulning, Strygning, Rengjøring, Husorden, Husholdningsregnskab, og Sygepleje«. Ikke fordi eleven nødvendigvis selv skulle gøre den slags arbejde, men for at hun kunne blive en god administrator af husførelsen. Desuden blev der givet teoretisk undervisning i »Næringsmiddellære og Ernæringsfysiologi«.

Meget hurtigt blev det økonomisk muligt at oprette aftenhold for selverhvervende kvinder. Undervisningen omfattede tre aftner om ugen i 4 måneder og kostede 20 kr. Her blev kun undervist i borgerlig madlavning, bagning, næringsmiddellære og husholdningsregnskab. I modsætning til dagholdene blev eleverne ikke øvet i borddæk-

ning og bordskik, og istedet for et måltid blev der kun uddelt små smagsprøver. Der blev også gjort forsøg på at oprette et vegetarkursus, men der meldte sig kun én elev.

Det er værd at bemærke, at pressen gentagne gange fremhævede, at skolen dækkede et behov. Der blev også skrevet meget om, at der ikke var nogen form for bespisning i tilknytning til skolen. Omtalen tyder på, at undervisningsformen var så ukendt, at den krævede udførlige forklaringer.

Et overvældende elevtal gjorde, at skolen måtte udvides, og den flyttede derfor 1905 til Rådhuspladsen i Politikens hus. Her var ny indvielse og ny rosende presseomtale. »Heldet har kaaret hen-

Bordskik, på Suhr.

de til Ven. Hvad hun rører ved lykkes« skrev en af anmelderne.

I de kommende år blev undervisningen udvidet med »Barnepleje, Kjølesyning og Fransk Vadske og Strygning«. I et avisudklip fremhævedes skolens fordel som læreplads fremfor private hjem: »Intet privat Hjem byder paa saa megen Lejlighed til at erhverve sig praktiske Kundskaber som en velleddet Husholdningsskole, hvor alle Fag doceres af øvede Lærere og Lærerinder, og i denne Henseende indtager den Suhrske Husmoderskole en ubestridt første Rangs Plads«.

Strygejernene holdes i glød. Suhr.

Kun få kvinder gik uden hat, og på Suhr kunne man lære at lave sin egen. 1906.

Husholdningsseminarium

I tilknytning til flytning blev skolen udvidet med et seminarium for uddannelse af husholdningslærerinder. Uddannelsen varede et år, og var domineret af praktiske fag. En væsentlig grund til, at Ingeborg Suhr oprettede denne afdeling var, at Lærerhøjskolens skolekøkkenuddannelse pludselig blev lukket for alle uden kommunelærerindeksamen.

Fra 1906 blev der indført eksamen på husholdningsseminariet, og året efter forlængedes uddannelsen til 2 år. Teoriundervisningen blev nu øget betydeligt og foregik i begyndelsen på Landbohøjskolen. Denne placering skabte uenighed blandt de tre forstandere. Men det blev selvfølgelig kun aktuelt for de to københavnske ledere. Den stærkt

Man øvede sig på hinanden i kursus i »Hjemmets Syge- og Barnepleje«. Suhr 1906.

teoretisk interesserede Birgitte Berg Nielsen var ivrig tilhænger af undervisning på Landbohøjskolen. Hendes elever fulgte undervisningen der, og i begyndelsen gjorde eleverne fra Ingeborg Suhrs Seminarium det samme. Husholdningsseminarieeleverne fik undervisning sammen med de elever, der studerede landbrug og havebrug, og det første år deltog Ingeborg Suhr selv i samme kursus for at kunne bedømme dets værdi. Hun fandt det imidlertid upraktisk, at eleverne skulle tage så langt væk i undervisningstiden, og desuden fandt hun ikke undervisningen rimelig afpasset efter husholdningselevernes krav. Efter det første år flyttede hun derfor undervisningen til sin egen

skole, hvor det lykkedes hende at ansætte akademisk uddannede lærere, som hun mente ville kunne give eleverne en ligeså dækkende undervisning i de teoretiske fag.

I 1907 blev både Husmoderskolen og Seminariet statsanerkendt. Det fik dog mere teoretisk end praktisk betydning, for de tilkendte midler var meget små.

Som nævnt forsøgte seminarielederne at højne skolernes anseelse hver på sin måde i håb om at få dem anerkendt på linie med høj- og landbrugsskolerne. Et af de aktuelle emner på den første nordiske husholdningskongres i Sorø 1909 var da også at finde frem til en uddannelse, der var økonomisk overkommelig for alle sociale grupper.

Ingeborg Suhr fortalte ved den lejlighed, at de fleste af hendes 400 elever kom fra, hvad hun betegnede som middelstandshjem, hvoraf $\frac{3}{4}$ lå i byerne. De øvrige samfundsgrupper var derimod kun ringe repræsenterede.

I 1912 flyttede skolerne igen, da Politiken skulle bruge lokalerne selv. Den nye adresse blev Pustervig 8, og der har både husholdningsskolen og seminariet siden haft til huse. Det var et centralt sted ved Kultorvet og nær Nørreport, som efterhånden var blevet et trafikalt knudepunkt. Flytningen betød mere plads, og det blev muligt at oprette en kostafdeling, hvor 12 elever kunne bo. Senere blev afdelingen udvidet til at rumme 24 elever. Samme år blev Ingeborg Suhr gift med Carl Mailand — en københavnsk ørelæge.

Ingeborg Suhrs værk

Under Første verdenskrig voksede — som altid i

krisetider — interessen for økonomisk husførelse, og fru Suhr forsøgte at lære sine elever endnu mere om sparsommelighed. I pressen publicerede hun et forsøg fra sin private husholdning. Forsøget viste, hvor billigt 7 personer kunne leve i 6 uger, uden at det gik ud over kostens lødighed.

»Eksperimentet har forsaavidt offentlig Interesse, som det vistnok er første Gang, at der herhjemme i en Familiekrede under kyndig Kontrol er anstillet Forsøg med at leve for en bestemt og forholdsvis afgrænset Pris«, skrev avisen.

En voksende viden om ernæringens og hygiejnens betydning for helbredet, øgede også interessen for husholdningssagen og stillede andre krav til undervisningen end oplæring i »den finere madlavning«.

1903 skrev Ingeborg Suhr »Den Suhrske Husmoderskoles Opskrifter« til undervisningsbrug på skolen. I 1909 blev den afløst af lærebogen »Mad«, ligeledes af fru Suhr. Bogen var ret teoretisk; i stedet for de almindeligt benyttede betegnelser som »lidt«, »een smule« og »et øjeblik«, var mål og vægt i »Mad« beskrevet med den største akkuratasse.

Regina Vegenfeldt og Lillian Kornerup gør i deres »Bibliografi over Danske Kogebøger 1616-1974« (Kbh. 1978) opmærksom på, at det er første gang i kogebogslitteraturen, at den omtrentlige tilberedningstid bliver nævnt.

Tiden havde ikke før været en faktor, man regnede med. Men som følge af det voksende forbrugersamfund begyndte man at opregne tid i penge, og derfor måtte den nu administreres mere bevidst.

Et ur blev en ny ejendel, hvormed personen kunne leve op til den punktlig og præcision,

1912 flyttede Den Suhrske Husmoderskole til Pustervig 8, hvor den stadig ligger.

Ingeborg Suhr Mailand med fortjenstmedaljen i guld, som hun fik tildelt af kongen på skolens 25-årsdag.

som blev et led i rækken af borgerlige »dyder«. En senere udgave af kokebogen blev forsynet med analyse af opskrifternes indhold af kulhydrat, protein, fedtstof og kalorier. Bogen er i dag trykt i ialt 26 oplag.

Seminarieret, husholdningsskolen og kokebogen er i dag anerkendte beviser på Ingeborg Suhr Mailands livsværk, og bag disse forsvinder næsten selve personen, og sådan ville hun antagelig helst have det. Hendes privatliv udfyldte al hendes tid uden for skolen, og fra 1920 overlod hun helt le-

delsen af skolen til sin efterfølger, som hun selv havde udvalgt.

Ingeborg Suhr Mailand døde i 1969 som den sidste af de tre husholdningspionerer. Når hun betragtes som pioner, er det ikke alene, fordi hun skabte det kendte københavnske uddannelsessted, men også fordi hun var blandt de første, som gjorde sig klart, at hvis kvindens status i familien og i samfundet skulle hæves, krævede det, at hun blev uddannet.

De økonomiske forhold for skoler og seminarier

Skolerne og seminarierne blev i starten drevet privat. Især for de tre pionerer betød det trange økonomiske forhold, og de måtte kæmpe stædigt og sejt for at få gjort husholdningsundervisningen

til en stats sag. År efter år ansøgte de forgæves ministerierne om bevillinger for at kunne nedsætte undervisningsudgifterne og gøre faget tilgængeligt for så mange som muligt.

I det følgende afsnit bringes en oversigt over de økonomiske forhold dengang — så indviklede og kaotiske som de var. Det er virkelig vanskeligt at udrede trådene, ikke mindst fordi de første år af husholdningssagens historie i høj grad var præget af personligheder og deres individuelle måde at se tingene på. De kæmpede hver på sin front — hvad det følgende giver et tydeligt indtryk af.

I 1902 indgav De samvirkende sjællandske Landboforeninger for første gang et andragende til landbrugsministeriet om støtte til vandrelærerindernes uddannelse på Ankerhus. Beløbet blev givet mod at de færdiguddannede lærerinder forpligtede sig til at virke mindst et år som vandrelærerinder. Allerede året efter blev tilskuddet for-

Kappe og forklæde har været obligatorisk helt op til 1960'erne. Suhr.

højet, fordi behovet for lærerkræfter til aftenskoledervisning i husgerning var stærkt stigende. Beløbet blev fordelt mellem eleverne af et udvalg, som bestod af medlemmer af De samvirkende sjællandske Landboforeninger.

I de følgende år var landboforeningernes interesse for husholdningssagen et værdifuldt aktiv, som førte til, at De samvirkende danske Landboforeninger overtog sagen i 1904 og ansøgte kultusministeriet om anerkendelse af husholdningsskoler som fagskoler i lighed med de eksisterende uddannelsesskoler. Det ville betyde, at Magdalen Lauridsens lærerindeskole blev økonomisk støttet af staten, og at uformuende kvinder kunne få statsstøtte til uddannelsen på samme måde, som unge mænd fik det til høj- og landbrugsskoler. Dansk Kvindesamfund indsendte et lignende andragende, men ingen af parterne fik svar.

1905 gentog landboforeningerne ansøgningen denne gang til højskoletilsynet, som ifølge Christian Christensen svarede, at »Tilsynet ikke mente, at man uden særlig Lovhjemmel kunde anerkende Husholdningsskoler som Landbrugsskoler. At kalde Fag som Kagebagning, Vadsk og lignende som Landbrugsfag mentes ikke tilladeligt uden Lovgivningsmagts Samtykke«, og det blev derfor foreslået, at husholdningsskolerne fik deres egen lov.

Her skal man lægge mærke til, at den teoretiske undervisning ikke omtales, og dog udgjorde den en væsentlig del af undervisningen. Sagen gik til landbrugsministeriet, hvor man mente, at husholdningsskolerne endnu var på et eksperimentelt stadium, og at det derfor var for tidligt at give skolerne en særskilt lov.

Denne udtalelse fik kultusministeriet til at afslå

andragendet. Samtidig havde Dansk Kvindesamfund gentaget sit andragende. Man søgte støtte til kvinder, som ønskede praktisk/teoretisk uddannelse i husgerning, og studiehjælp til husholdningslærerinde-elever, som afsluttede eksamen på Landbohøjskolen. De repræsenterede Birgitte Berg Nielsens uddannelsesideer, og man aner en kamp for overlevelse, som ikke kun drejede sig om anerkendelse udadtil, men også afspejlede forskellige uddannelsesmønstre inden for selve sagen.

Fra landbrugsministeriet blev Dansk Kvindesamfunds andragende sendt videre til De samvirkende danske Landboforeningers bedømmelse. Her kunne det ikke accepteres, fordi landboforeningernes eget andragende, som kun var søgt til Ankerhus, der dengang var det eneste seminarium, var blevet afslået. Landbrugsministeriet kunne derfor af kollegiale grunde ikke anbefale Dansk Kvindesamfunds andragende. Et samarbejde mellem de tre ledere, som eventuelt havde kunnet styrke deres fælles sag, lod sig under disse rivaliserende forhold ikke praktisere.

Nye ansøgninger

I det følgende år kom nye ansøgninger om økonomisk støtte. Foruden de tre seminarielederes ønske om hjælp kom atter forespørgsler om at få husholdningsskoler ligestillet med de andre ungdomsskoler. Forespørgslerne kom fra Foreningen af Jydske Landboforeninger og fra den nyoprettede Forening af Husholdningslærerinder og -lærere. Tilstandene var kaotiske og medførte til sidst, at en kommission blev nedsat i 1906 for at drøfte statens ansvar over for husholdningsuddannelsen.

I kommissionen sad bl.a. forstanderen for Statens Lærerhøjskole, en kontorchef for kultusministeriet og statens tilsynsførende med høj- og landbrugsskoler.

Kommissionens betænkning anbefalede ikke en speciel lov for husholdningsskolerne, da de »befinder sig på et så famlende Standpunkt«. Som grund for at nægte skolerne optagelse under højskoleloven hed det, at ældre højskolefolk var bange for, at højskolernes oprindelige almindelige karakter skulle forsvinde, hvis for mange fagskoler sideordnedes med dem. Og svaret blev, »Kommissionen må derfor fraråde at drage flere

Birgitte Berg Nielsens datter Rigmor Berg Nielsen var også husholdningslærerinde. Her ses hun i en undervisnings-situation på skolen.

fremmede skoler ind under Højskoleloven, end der allerede fejlagtigt er kommet«. Istedet tilrådede kommissionen, at der blev givet en elevunderstøttelse på 20.000 kr., et beløb, som lå tæt på det bidrag, landbrugsskolerne fik, hvor støtten til den enkelte elev var ca. 80 kr. Kommissionen opdelte lærerindeuddannelsen i tre kategorier:

1. Skolekøkkenlærerinder, som modtog en uddannelse m. pædagogisk sigte, kunne uddan-

Ens krav til seminarierne

De mange års økonomiske usikkerhed, og kulturministeriets trussel om kun at ville yde støtte til en lærerindeskole, fik Magdalene Lauridsen til i 1917 at meddele, at hun var villig til at nedlægge sin lærerindeuddannelse på Ankerhus. Hun mente, det ville være rigtigt, hvis det kunne bidrage til, at staten overtog uddannelsen »med passende Hensyn til Landboforholdene«. Samme tilbud kom derefter fra de to andre ledere.

I 1918 nedsatte undervisningsministeriet en kommission, som skulle ordne de fremtidige undervisningsforhold, og »beskikke et fagligt, kvindeligt Tilsyn med Skolekøkkener Landet over«. I kommissionen var der 18 medlemmer som repræsenterede husholdningslærerindeuddannelsen, husholdningsskolerne, skolekøkkenlærerforeningen, Dansk Kvindesamfund, Statens Lærerhøjskole, landbrugsskolerne, De samvirkende danske Landbo- og Husmandsforeninger, undervisnings- og landbrugsministeriet samt statens tilsynsførende ved husholdningsskolerne. I kommissionen sad både Magdalene Lauridsen, Ingeborg Suhr Mailand og Birgitte Berg Nielsen.

Fra forskellige kvindeorganisationer var der kommet forslag om forbedringer og udvidelse af uddannelsen, og kommissionen forhørte sig hos færdiguddannede husholdningslærerinder om eventuelle mangler i uddannelsen og sammenlignede med forholdene i det øvrige Skandinavien.

Kommissionens endelige forslag gik ud på, at

staten skulle overtage uddannelsen, og at læretiden skulle være tre år. Men af økonomiske grunde gik forslaget ikke igennem. I stedet optog ministeriet forhandlinger med de tre seminarieledere og opfordrede dem til at fortsætte.

Den 15. marts 1924 bestemte undervisningsministeriet, at uddannelsen skulle være ens på alle tre seminarier, og at den skulle være to-årig. Den skulle slutte med en eksamen med censorer beskikket af ministeriet. Uddannelsens obligatoriske fag blev:

Praktik
Undervisningsfærdighed
Næringsmiddellære
Husholdningsregning
Anatomi
Fysiologi med Sundhedslære
Botanik med Plantefysiologi
Kemi

»Der kan endvidere undervises i enkelte andre Fag, saasom Haandarbejde, Fysik, Samfundslære, Havebrug og Fjerkræavl.«

Den megen debat om uddannelsen havde øget interessen for faget, og de følgende år voksede tilgangen.

Ved standardiseringen af uddannelsen bortfaldt faget håndarbejde som obligatorisk fag, men mange husholdningslærerinder supplerede deres uddannelse med et års håndarbejdskursus. Især var det aktuelt for lærerinder, der blev ansat til foreningsarbejdet.

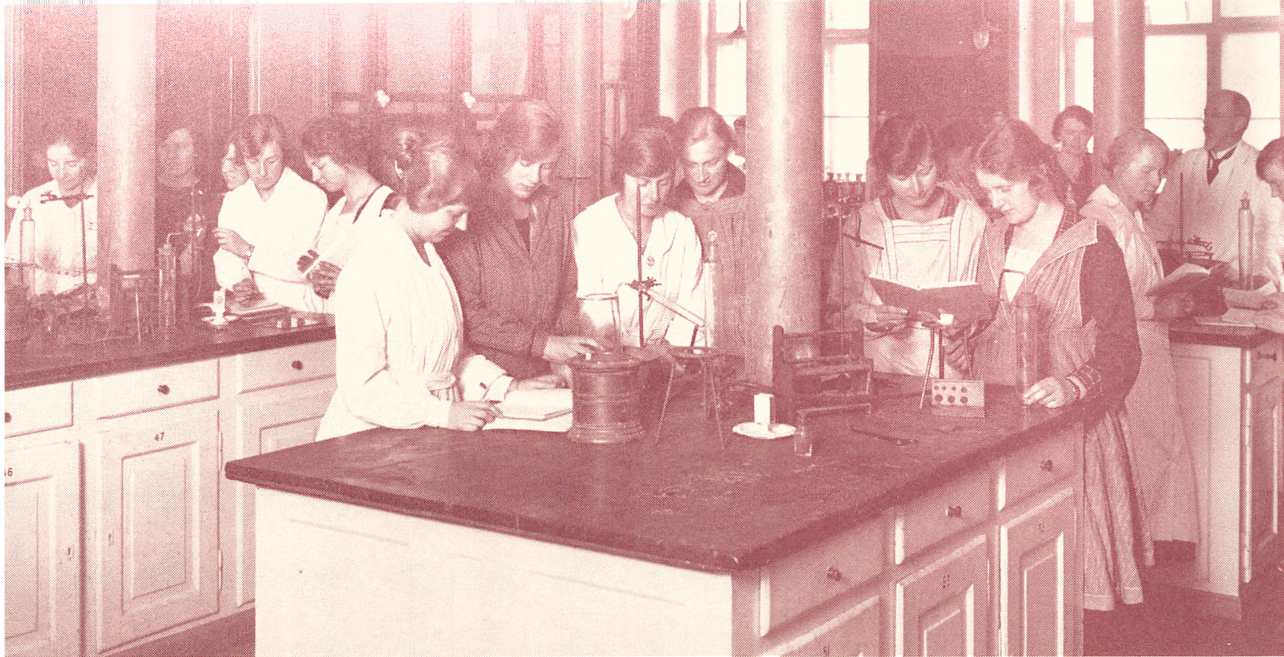
I kommissionen sad bl.a. forstanderen for Statens Lærerhøjskole, en kontorchef for kultusministeriet og statens tilsynsførende med høj- og landbrugsskoler.

Kommissionens betænkning anbefalede ikke en speciel lov for husholdningsskolerne, da de »befinder sig på et så famlende Standpunkt«. Som grund for at nægte skolerne optagelse under højskoleloven hed det, at ældre højskolefolk var bange for, at højskolernes oprindelige almendannede karakter skulle forsvinde, hvis for mange fagskoler sideordnedes med dem. Og svaret blev, »Kommissionen må derfor fraråde at drage flere

Birgitte Berg Nielsens datter Rigmor Berg Nielsen var også husholdningslærerinde. Her ses hun i en undervisnings-situation på skolen.

fremmede skoler ind under Højskoleloven, end der allerede fejlagtigt er kommet«. Istedet tilrædede kommissionen, at der blev givet en elevunderstøttelse på 20.000 kr., et beløb, som lå tæt på det bidrag, landbrugsskolerne fik, hvor støtten til den enkelte elev var ca. 80 kr. Kommissionen opdelte lærerindeuddannelsen i tre kategorier:

1. Skolekøkkenlærerinder, som modtog en uddannelse m. pædagogisk sigte, kunne uddan-

Elever fra Suhr undervises i kemi.

nes på Statens Lærerhøjskole, hvortil staten allerede gav støtte. De kunne derfor ikke få yderligere tilskud.

2. Vandelærere, hvis uddannelse ikke var pædagogisk, men udelukkende praktisk, fik allerede ved De sjællandske Landboforeningers hjælp, støtte fra landbrugsministeriet. De kunne derfor heller ikke få yderligere støtte.
3. Husholdningslærere, der fik både teoretisk, praktisk og pædagogisk uddannelse og til deres skoler kunne kommissionen foreslå, at der blev givet et tilskud på 3.000 kr.

Men et var teori, et andet praksis. På finansloven blev afsat et beløb til husholdningsskolerne, som var godt halvdelen af det oprindeligt foreslåede. Og herfra skulle forskellige poster finansieres, før der blev penge til elevunderstøttelse. Men principielt kunne uformuende elever nu få under-

støttelse, hvis de gik på en statsanerkendt husholdningsskole. For at opnå statsanerkendelse krævedes det, at skolen havde fungeret i to år med mindst 10 årselever.

Det samlede elevantal måtte ikke overstige 40, og der skulle undervises mindst 36 timer pr. uge fordelt mellem madlavning, rengøring og teori. Samtidig med, at der blev bevilget statsstøtte, indførtes statens tilsyn med skolerne og den stilling, som Birgitte Berg Nielsen beklædte det første år, blev oprettet.

Kun beskedent tilskud

Statsstøtten var et svagt klap på skulderen til husholdningsbevægelsen, men da tilskuddene var så sparsomme, kom der straks nye krav. Nye ansøgninger strømmede ind fra seminarielederne, foreninger og organisationer. Ialt kom der intil 1910

24 begæringer. Utilfredsheden var stor. Der var så mange elever, som ønskede støtte, at den hjælp de fik var ringe og utilstrækkelig. Det betød, at uddannelsen stik mod de oprindelige principper kom den bedre stillede del af befolkningen tilgode, og undervisningen var i fare for at få en drejning, så den i for høj grad imødekom denne gruppes krav.

Docent Feilberg, som havde overtaget statens tilsyn efter Birgitte Berg Nielsen, kommenterede i 1910 forholdene overfor ministeriet og beklagede husholdningsskolernes situation. Tilskuddet lå nu langt under det, som blev givet til høj- og landbrugsskolerne, og også under hvad husholdningsskolerne fik i vore nabolande. Bitterhed og strid havde præget forholdet mellem land- og byhusholdningsskolerne i en grad, som gjorde en fælles lov umulig. Feilberg rådede ministeriet til at følge de talrige opfordringer om at ligestille husholdningsskolerne med høj- og landbrugsskolerne.

I dag virker kravet så rimeligt, at det er vanskeligt at forstå de mange grunde, som Feilberg fandt det nødvendigt at opremse. Dertil kom, at både høj- og landbrugsskoler havde indført 3 måneders sommerkursus i husholdning. Og husholdningsskolerne Ankerhus, Baunegaard og Haraldsborg havde landbrug knyttet til skolen. Det var vanskeligt at se forskellen mellem skolerne, og husholdningsskolernes folk havde svært ved at glemme, at Frøken Saugmanns husholdningsskole 30 år tidligere var blevet ligestillet med højskolerne.

Der var dog efterhånden en vis forståelse hos de bevillende myndigheder. Den førte til, at skolerne i 1911 fik et særligt tilskud, men samtidig truede kultusministeriet med i fremtiden kun at ville støtte en lærerindeskole.

Elevstøtten blev også forhøjet i 1911 men var dog stadig utilstrækkelig i forhold til antallet af elever. Statistikken viser ganske vist en nedgang i antallet af ansøgere, men det er et vrangbillede. Ifølge Christian Christensen skal det forklares med, at han som statens tilsynsførende efter docent Feilberg, brugte en anden fremgangsmåde. Christian Christensen fordelte ikke pengene til så mange, men gav færre en større sum. Han mente, at det ville forhindre, at eleverne af økonomiske grunde sprang fra under uddannelsen.

Der var et lyspunkt ved ordningen. Den skabte intern fred imellem lederne og banede vej for et voksende samarbejde.

Finansaar	Antal Ansøgere
1907-08	70
1908-09	63
1909-10	97
1910-11	102
1911-12	142
1912-13	157
1913-14	125
1914-15	111
1915-16	109
1916-17	102
1917-18	94
1918-19	98
1919-20	106

*Antallet af ansøgere om elevunderstøttelse 1907-20.
Christian Christensen blev Statens tilsynsførende 1913.*

Ens krav til seminarierne

De mange års økonomiske usikkerhed, og kulturministeriets trussel om kun at ville yde støtte til en lærerindeskole, fik Magdalene Lauridsen til i 1917 at meddele, at hun var villig til at nedlægge sin lærerindeuddannelse på Ankerhus. Hun mente, det ville være rigtigt, hvis det kunne bidrage til, at staten overtog uddannelsen »med passende Hensyn til Landboforholdene«. Samme tilbud kom derefter fra de to andre ledere.

I 1918 nedsatte undervisningsministeriet en kommission, som skulle ordne de fremtidige undervisningsforhold, og »beskikke et fagligt, kvindeligt Tilsyn med Skolekøkkener Landet over«. I kommissionen var der 18 medlemmer som repræsenterede husholdningslærerindeuddannelsen, husholdningsskolerne, skolekøkkenlærerforeningen, Dansk Kvindesamfund, Statens Lærerhøjskole, landbrugsskolerne, De samvirkende danske Landbo- og Husmandsforeninger, undervisnings- og landbrugsministeriet samt statens tilsynsførende ved husholdningsskolerne. I kommissionen sad både Magdalene Lauridsen, Ingeborg Suhr Mailand og Birgitte Berg Nielsen.

Fra forskellige kvindeorganisationer var der kommet forslag om forbedringer og udvidelse af uddannelsen, og kommissionen forhørte sig hos færdiguddannede husholdningslærerinder om eventuelle mangler i uddannelsen og sammenlignede med forholdene i det øvrige Skandinavien.

Kommissionens endelige forslag gik ud på, at

staten skulle overtage uddannelsen, og at læretiden skulle være tre år. Men af økonomiske grunde gik forslaget ikke igennem. I stedet optog ministeriet forhandlinger med de tre seminarieledere og opfordrede dem til at fortsætte.

Den 15. marts 1924 bestemte undervisningsministeriet, at uddannelsen skulle være ens på alle tre seminarier, og at den skulle være to-årig. Den skulle slutte med en eksamen med censorer beskikket af ministeriet. Uddannelsens obligatoriske fag blev:

Praktik
Undervisningsfærdighed
Næringsmiddellære
Husholdningsregning
Anatomi
Fysiologi med Sundhedslære
Botanik med Plantefysiologi
Kemi

»Der kan endvidere undervises i enkelte andre Fag, saasom Haandarbejde, Fysik, Samfundslære, Havebrug og Fjerkræavl.«

Den megen debat om uddannelsen havde øget interessen for faget, og de følgende år voksede tilgangen.

Ved standardiseringen af uddannelsen bortfaldt faget håndarbejde som obligatorisk fag, men mange husholdningslærerinder supplerede deres uddannelse med et års håndarbejdskursus. Især var det aktuelt for lærerinder, der blev ansat til foreningsarbejdet.

Organisationerne

Der findes fire, store husholdningsorganisationer. Det er De danske Husmoderforeninger, De samvirkende danske Husholdningsforeninger, De samvirkende Landboforeningers Husholdningsudvalg og Danske Husmandsforeningers Husholdningsudvalg. De tre sidstnævnte sammenslutninger arbejder særlig for en forbedring af landbokvindernes uddannelsesmæssige og sociale status, hvorimod husmoderforeningernes arbejde væsentlig er koncentreret om byhusmødre. Med årene er denne organisations arbejde blevet stadig mindre husholdningsfagligt. F.eks. benytter den kun i ringe grad konsulentvirksomhed i modsætning til de tre landboorganisationer, der i 1980 havde ansat 75 konsulenter til at vejlede medlemmerne.

Det var den voksende faglige bevidstgørelse i forbindelse med husholdningsuddannelsen, der indirekte bevirkede, at der blev dannet foreninger for husmødre. Netop foreninger var en organisationsform, der for alvor dukkede op i midten af forrige århundrede i forbindelse med højskole- og andelsbevægelsen. Op til århundredskiftet blev der oprettet adskillige foreninger rundt om i landet, og det er et så karakteristisk træk for denne periode, at mange kulturhistorikere betegner tiden som

»foreningstiden«. Oprindeligt opstod foreningerne i mændenes verden, og det var først efter Første verdenskrig, at kvinder tilknyttede landbruget for alvor selv startede lignende faglige sammenslutninger.

Den første virkelige husholdningsforening her i landet blev dog oprettet allerede i 1908 i Malt Herred i Jylland. Det var konsulent P. Pedersen, Århus, der på et møde i 1908 på Ladelund landbrugsskole pointerede, at nu måtte tiden være inde for kvinderne til at oprette husholdningsforeninger. Han begrundede det især med, at undervisningen i husholdning i landboforeningernes aftenskole var gået sin sejrsgang over landet.

P. Pedersens opfordring førte til, at Rebekka la Cour kort efter holdt foredraget »Nutidens Krav til Kvinderne paa Landet« ved et møde i Kolding og Omegns Landboforening. Rebekka la Cour var selv uddannet husholdningslærerinde fra Ankerhus, hvor hun havde undervist en tid. Hun havde desuden læst på Landbohøjskolen, hvor hun studerede bakteriologi, kemi og fysik. I 1907 oprettede hun sammen med sin mand Baungaard Landhusholdningsskole, hvor de underviste både i husgerning, have- og landbrug.

I foredraget fremhævede Rebekka la Cour, at kvindebevægelsen og valgretsforeningerne havde

banet vejen for kvindernes aktivitet uden for hjemmet, og dette arbejde havde bevist, at det var nyttigt at stå sammen i en forening. Men inden for husholdningssagen havde man endnu ikke draget fordel af »Sammenslutningens Kunst«, og hun opfordrede derfor kvinderne til nu at slutte sig sammen i husholdningsforeninger, for ligesom mændene at samle sig om et fagligt oplysningsarbejde.

Formålet for Malt Herreds Husholdningsforening blev i 1908 udtrykt således: »at øge Samarbejdet mellem Kvinderne og gennem Oplysningsarbejde i Form af Foredrag, Diskussionsmøder, Udstillinger, Vejledninger o.m. at faa Interessen og Udbyttet større af de for Kvinderne vigtige Arbejder i Hus og Hjem.«

Siliam Bjerre nævner i »Husholdningssagens Historie«, at der tidligere havde været en lignende forening på Samsø. Men da dennes formål var at bevare de gamle former for hjemmeflid på øen, kan den næppe sidestilles med husholdningsforeningerne.

I flere år var Malt Herreds Husholdningsforening landets eneste. Ved husholdningsskolernes årsmøde på Ankerhus i 1916 holdt kontorchef Jens Warming, der var professor i statsøkonomi og chef for Statistisk Departement, et foredrag med titlen: »Bør der oprettes en Husmoderforening?« Foredraget fik afgørende betydning for husholdningssagen, idet mange af de husholdningsforeninger, som blev oprettet i de følgende år menes at være direkte inspireret af Ankerhusmødet.

Foredraget var en opfordring til landets husmødre om at danne faglige sammenslutninger, hvor de kunne få kyndig vejledning om deres arbejde i hjemmet. Foredragsholderen understrege-

de, at husmødre som indkøbere disponerede over så store beløb, at det var vigtigt, at de blev rådgivet bedst muligt. Blot små besparelser i hver husholdning ville betyde millionbeløb for hele samfundet. I en forening ville der kunne ydes husmødrene hjælp til en rationel husførelse blandt andet ved at drage praktisk nytte af analyser og forsøg på samme måde, som landmænd og industrifolk kunne få råd og vejledning om deres produktion gennem foreninger.

Ifølge Jens Warmings forslag skulle foreningens hovedopgave være at skaffe klarhed over, hvilke varer man burde ønske, og hvilke man reelt fik. I dag kaldes den slags arbejde forbrugervejledning.

Han anviste også foreningens struktur, udpegede arbejdsområder og foreslog et fagblad i tilknytning til foreningen. Foredraget blev trykt i Gads danske Magasin 1916-17, og det indeholder problemstillinger, der stadig er aktuelle, særlig i en tid hvor der er enighed om, at ressource- og miljøbevidsthed bør skærpes.

De danske Husmoderforeninger

Jens Warmings foredrag inspirerede bl.a. forfatterinden Thit Jensen til at oprette Københavns Husmoderforening i 1917. Dens første formand blev Carla Meyer, og det var oprindeligt hendes ønske at samle husmødre fra alle egne og samfundsklasser. Der blev da også hurtigt oprettet foreninger i forskellige provinsbyer, og den 15. maj 1920 sammenkaldtes til møde i København, hvor foreningerne blev sluttet sammen under navnet De danske Husmoderforeninger. Det fælles

formål var at give alsidig oplysning til gavn for hjem og samfund.

Om starten fortæller Elna Kofoed fra Køge Husmoderforening i foreningens 50 års jubilæumsskrift, at det dengang var byens fruer og kapaciteter inden for det politiske liv, der blev de førende inden for husmoderforeningen. De første medlemmer havde tidligere været i valgretsforeningen, som nu var nedlagt.

I løbet af de første ti år blev der startet 40 lokale foreninger fortrinsvis i byerne, og de havde ialt ca. 5.000 medlemmer. Trods Carla Meyers aktivitet lykkedes det dog ikke at samle alle landets husmødre i én stor fælles organisation. Landhusmødrene ønskede deres egne organisationer, og De danske Husmoderforeningers medlemmer er derfor overvejende byhusmødre.

De samvirkende danske Husholdningsforeninger

»Foreningen af Husholdningslærerinder og -Lærere«, som Magdalene Lauridsen havde dannet i 1906 og var formand for, arbejdede de første år energisk for at få husholdningslæreruddannelsen lagt i faste rammer. Da Magdalene Lauridsen mente, at dette var rimeligt ordnet ved kommissionsarbejdet i 1918 — som er nærmere omtalt i kapitel 2 — koncentrerede hun sig om andre felter inden for husholdningsarbejdet. I de følgende år gjorde hun derfor en særlig indsats for de faglige foreninger.

Hun havde selv følt manglen af organiseret fællesskab, da hun skulle repræsentere husmødrenes interesser i Den overordentlige Kommission. Den

ne erfaring og Jens Warmings foredrag var derfor årsag til, at hun gennem »Foreningen af Husholdningslærerinder og -Lærere« udsendte opfordring til landets husmødre om at slutte sig sammen kommune- eller sognevis. Opfordringen blev sendt til sognerådsformændenes koner, som derefter skulle videregive den til de lokale husmødre. Det gav positivt resultat, og herefter blev adskillige husholdningsforeninger oprettet rundt omkring på landet.

Da De danske Husmoderforeninger sluttede sig sammen, blev også husholdningsforeningerne på landet inspireret til at danne en lignende fælles organisation. Malt Herreds Husholdningsforening fra 1908 blev sammen med syv nyoprettede husholdningsforeninger derfor kernen i »De samvirkende danske Husholdningsforeninger på Landet«, der dannedes den 24. april 1921.

Sammenslutningens første formand blev Andrea Lindkvist, og foreningens formål var »at virke for at dygtiggøre Kvinderne til at udfylde deres Plads i Hjem og Samfund, at vække Ansvarsbevidsthed herfor, at varetage Husmødrenes og Hjemmenes Interesse, støtte Lokalforeningerne i deres Oplysningsarbejde og lede Samarbejdet imellem dem samt virke for Oprettelsen af nye Foreninger.« Endvidere blev der på foreningens foranledning udgivet bladet »Vort Landbrug. Tidsskrift for Husholdning.« Dette udkom fra 1922, og fra 1940 har De samvirkende danske Husholdningsforeninger udgivet deres eget medlemsblad — »Husholdningsbladet«.

I foreningens 50 års jubilæumsskrift konstateres det, at foreningens formål ikke var væsentlig ændret i de forløbne år, »men at arbejdsformen var tilpasset et samfund i udvikling.«

Da sammenslutningen havde arbejdet et par år, blev navnet forkortet til »De samvirkende danske Husholdningsforeninger«.

»På Landet« blev slettet, fordi der efterhånden også var oprettet foreninger i købstæderne og stationsbyerne. Det kan derfor være vanskeligt at adskille, hvilke grupper de forskellige husmoder- og husholdningsforeninger henvender sig til og omfatter. Generelt kan man dog sige, at husholdningsforeningernes medlemmer findes blandt landboere og husmødre i de mindre og lidt større byer. Men lokale variationer inden for organisationerne, f.eks. landboforeningerne, kan bevirke, at medlemmerne fordeler sig anderledes.

Foruden at formidle faglig viden til husmødrene, betød foreningerne en psykologisk støtte for husholdningslærerinderne. Ellen Villemoes An-

I 1936 fejrede Holbæk 600 års jubilæum og ved det årlige dyrskue havde Landbo- og Husmandsforeningerne sammen lavet udstillingen »Landbokosten igennem 600 år«. Dyrskuets husholdningsudstilling havde som emne: »Æg- og Fjerkræretter, et Frokostbord«. Her ses nogle af arrangørerne: Fra venstre fru Ellen Villemoes Andersen, formand, og Gudrun Larsen, konsulent, begge fra De samvirkende danske Husholdningsforeninger. Jens H. Jensen, Iglesø, var formand for Holbækkredsens Husmandsforening. Yderst til højre med kaffekanden husmandsforeningernes konsulent Mary Pedersen.

dersen, der senere var formand i 32 år for De samvirkende danske Husholdningsforeninger, siger i 100-årsskriftet for Magdalene Lauridsen, at organisationerne var en tiltrængt hjælp. Hun havde selv følt manglen af at kunne få suppleret sin huslige uddannelse, og hun så med misundelse på den oplysning, som hendes mand modtog i form

af pjecer og beretninger fra landbofaglige organisationer.

Siden oprettelsen i 1921 har De samvirkende danske Husholdningsforeninger kun haft 3 formænd, – de allerede to nævnte og den nuværende – Esther Frandsen. En sådan vedholdenhed skal bl.a. ses på baggrund af det engagement, hvormed mange kvinder går ind i det husholdningsfaglige organisationsarbejde.

Landboforeningernes husholdningsarbejde

For at få flere husmødre til at oprette husholdningsforeninger, holdt Rebekka la Cour, som var bestyrelsesmedlem i De samvirkende danske Husholdningsforeninger, i 1921 et foredrag i Foreningen af jyske Landboforeninger. Hun kaldte det

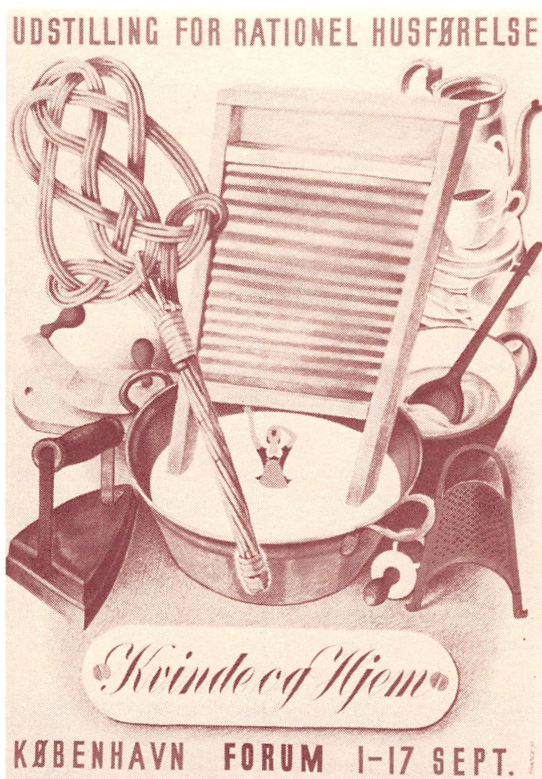
»Kan Kvinderne drage Nytte og Udvikling af faglig Sammenslutning?«

På mødet blev det besluttet at arrangere en husholdningsudstilling ved det kommende jubilæumsungskue i Horsens. Man ville herigennem give kvinderne lejlighed til at få oplysninger om forskellige emner i tilknytning til husførelsen – svarende til mændenes faglige udstillinger.

Året efter holdt Rebekka la Cour yderligere et foredrag om nytten af foreningsarbejdet, og hun opfordrede landboforeningerne til at tage sagen op til alvorlig overvejelse. Disse begivenheder førte til, at der i 1923 blev nedsat et husholdningsudvalg inden for Foreningen af jyske Landboforeninger.

I 1946 fejrede De samvirkende danske Husholdningsforeninger 25 års jubilæum. Her ses fra venstre Andrea Lindkvist, Ellen Villemoes Andersen og Magdalene Lauridsen.

I 1950 blev der på initiativ fra Dansk Kvindesamfund holdt en stor udstilling om rationel husførelse. Dette var udstillingens plakat.

Samarbejdet med kvinderne begyndte netop 50 år efter landboforeningernes start. Rebekka la Cour blev den første formand i »Foreningen af jyske Landboforeningers Husholdningsudvalg«, og efter organisationens oprettelse tog husholdningsarbejdet et vældigt opsving i Jylland.

Udvalget startede med, som der stod i formålsparagraffen, at arbejde for at få kvinder tilsluttet

Landboforeningerne. Organisationsformen blev enten udvalg inden for den lokale landboforening eller selvstændige husholdningsforeninger. I begge tilfælde var formålet at fremme oplysningsarbejdet gennem kurser, foredrag og udstillinger.

I landboforeningernes husholdningsarbejde blev kvinderne ikke direkte betalende medlemmer. Udgifterne til husholdningsarbejdet blev dækket af foreningen på lige fod med de øvrige faglige udvalg, som f.eks. planteavl, husdyrbrug m.m. Det var »Et Ligestillingsprincip« skriver Rebekka la Cour i Husholdningsudvalgets 24. Beretning i 1948, »der kan vise hen til de to Parthavere i et Landbohjem med den Vekselvirkning, der kan og bør være tilstede overfor Produktionen og Administrationen,« og som svarer til foreningens motto »Ved forenede Kræfter«. Princippet gælder stadig.

I 1923 nedsatte De sjællandske Landboforeninger et husholdningsudvalg, og i de følgende år fik også Fyn, Lolland-Falster og Bornholm sine husholdningsudvalg. I 1925 nedsatte De samvirkende danske Landboforeninger da et husholdningsudvalg med repræsentanter fra hele landet.

Da De jyske Landboforeningers husholdningsudvalg i 1973 fejrede 50 års jubilæum, skrev Kristine Andersen, udvalgets konsulent gennem mange år, om arbejdet siden 25-års jubilæet: »De tre arbejdsgrøner ernæring, økonomi og teknik har ligesom de første 25 år været grundpillerne i Husholdningskontorets arbejde. De to første områder var de opgaver, husholdningsudvalget startede deres oplysningsarbejde med, medens den sidste gruppe — teknik og rationalisering af det huslige arbejde — først er blevet rigtig aktuel og udbygget i løbet af de sidste 25 år.«

Danske Husmandsforeningers Husholdningsudvalg

Den fjerde husholdningsorganisation er husmandsforeningernes. Også i denne forening blev der omkring 1920 nedsat lokale husholdningsudvalg, som senere blev samlet i virksomheder.

Efter denne tid fungerede kvinderne således i deres egne udvalg. Men foreningsarbejde havde de dog indirekte deltaget i, siden de første hus-

Ved at holde produktudstillinger som denne i Skelskør i 1930'erne håbede Husmandsforeningerne at spore til øget produktion.

mandsforeninger startede kort før 1900, fordi husmandsbrug er typiske familiebrug, der er afhængige af både mands, kones og børns indsats. Husmandsforeningerne arrangerede derfor også udstillinger af produkterne fra både mark og have, og hertil kunne alle familiemedlemmer bidrage.

Forfatteren Johan Skjoldborg skriver ofte om disse småbrug i sine bøger, og han fortæller, at i mange tilfælde blev husmandsforeningerne sat i gang for kvindernes opsparede penge. Kvinderne forstod, hvor vigtigt det var for deres mænd at slutte sig sammen i organisationer, ligesom de større gårdejere havde gjort. Derfor blev sparepengene fra bierhverv som fjerkræavl, bærplukning o.l. kvindearbejde ofte brugt til foreningsarbejdet.

Den første husmandsforening på Sjælland blev stiftet i 1900, og allerede i 1902 blev de sjællandske afdelinger sammensluttet i De samvirkende sjællandske Husmandsforeninger. Gennem denne lærte husmandskonerne om vandrelærerindebe-

Konsulent Mary Pedersen viser indholdet i sin demonstrationskasse ved en opstilling på Ankerhus. Kassen blev i 1934 sendt til Berlin til en kongres for husholdningsundervisning.

vægelsen, som i starten blev formidlet gennem landboforeningerne.

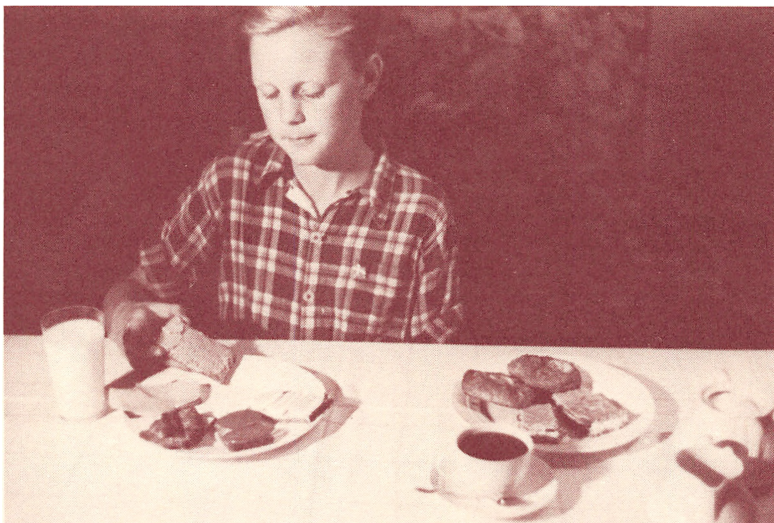
Men fra omkring 1907 kan der spores interesse for husholdningsagen inden for de lokale husmandsforeninger, og der blev holdt foredrag om husarbejde og økonomi. Især det sidste vakte lydhørhed. Det var særlig mærkbart på Magdalene Lauridsens egn, og fra 1912-13 var der et direkte samarbejde mellem hende og De sjællandske Husmandsforeninger. Samarbejdet resulterede

bl.a. i 13 kurser med ialt 609 deltagere. I de efterfølgende år holdt Magdalene Lauridsen selv foredrag i husmandsforeningerne om billig mad og om at husholde i en dyrtid. I forbindelse hermed fik hendes »Dyrtidsbog« fra 1917 stor udbredelse. Mary Pedersen, der var foreningens mangeårige konsulent, fortæller i 50 års jubilæumsskriftet, at det var på de sjællandske lokalforeningers opfordring, at samarbejdet mellem Magdalene Lauridsen og husmandsforeningerne kom i stand.

Den voksende forståelse for kvindernes faglige uddannelse i almindelighed resulterede fra 1914 i en statslig, økonomisk støtte til kommunale og private efterskolekurser. Denne undervisning blev siden videreført som ungdoms- og aftenskoleun-

I 1936 holdt Husmandsforeningen kursus for husmødre i Himmelev skolekøkken. Kurset varede 5 dage og indbefattede henkogning af frugt og grøntsager, anvendelse og saltning af havesager. Konsulent Mary Pedersen er underviser.

Til undervisningsbrug i foreningerne blev der taget mange lysbilledserier. Her viser en dreng i 1940'erne, hvad næringsrig kost består af. Til højre i billedet står de formastelige kager.

dervisning under en særlig lov, og oplysningsarbejdet bredte sig til alle lag af befolkningen.

De vareknappe tider omkring Første verdenskrig forstærkede yderligere forståelsen af, hvor vigtigt og nødvendigt det var at oplyse om rationel og økonomisk husførelse. Ved sammenslutningen af De sjællandske Husmandsforeningers husholdningsudvalg i 1925 begyndte man da også at gøre brug af konsulenthjælp, idet man herigenem håbede at nå ud til kvinderne i de små private brug, som aldrig havde fået faglig bistand i »hjemmets gerning«.

Den 18. august 1937 blev samtlige husmandsforeningers husholdningsudvalg samlet i Danske Husmandsforeningers Husholdningsudvalg.

Organisationernes konsulentvirksomhed

Organisationerne har betydet uhyre meget for

husholdningssagen. Fra begyndelsen har deres mål været at dygtiggøre husmoderen, men de arbejdede i starten hver for sig uden samarbejde. Der holdes stadig fast ved de oprindelige organisationsrammer, men tiden har medført et samarbejde på de fleste områder.

Organisationernes arbejde går ud på at formidle viden til medlemmerne. Det foregår dels gennem konsulentvirksomhed, hvilket som tidligere nævnt særlig gælder de tre landboorganisationer, — og dels gennem møder, foredrag og udstillinger. Her har de årlige dyrskuer spillet en betydelig rolle for husholdningsfaglig oplysning.

Ved organisationernes start var der kun få konsulenter, og de praktiske forhold var ofte dårlige for dem, som det også havde været tilfældet for vandrelererinderne. Lønnen måtte de enkelte organisationer selv udrede, og ingen konsulenter kunne derfor fastansættes i de første år.

Man var klar over, at oplysningsarbejdet kræ-

vede kvalificeret arbejdskraft, og hertil var de uddannede husholdningslærere særdeles velegnede. Det er da også et arbejdsområde, som er udvidet betydeligt med tiden, og husholdningsorganisationerne beskæftiger mange husholdningslærere.

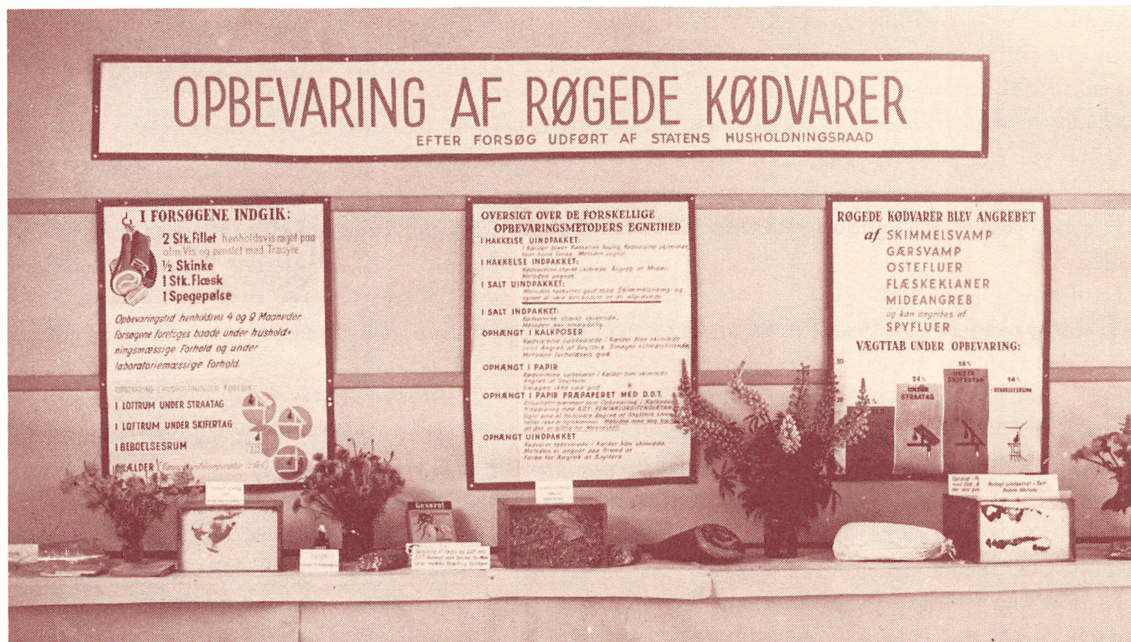
I slutningen af 1920'erne blev der bevilget et statsligt tilskud til foreningernes konsulentvirksomhed. Det dækkede 40% af lønnen, og foreningerne måtte så selv skaffe de resterende 60%. Med dette statstilskud blev der skabt økonomisk grundlag for fastansættelse af husholdningskonsulenterne.

Konsulenternes arbejde omfattede næsten alt inden for husførelse, f.eks. ernæring, hjemmets vedligeholdelse, familiens garderobe og finere

håndarbejde, for blot at nævne nogle felter. Hvis ikke husholdningskonsulenterne havde tilstrækkelig viden i håndarbejde, blev der ansat særligt uddannede håndarbejdslærere.

Konsulenterne besøgte de forskellige lokalforeninger og underviste ved møder, kurser og studiekredse. Til undervisningsbrug benyttede de ofte det specielt konstruerede lærebord, som Magdalene Lauridsen havde sat i produktion til vandrelevererinderne. Et lignende bord bruges idag til husholdningsundervisning i u-landene, hvor et nyt arbejdsfelt har åbnet sig for husholdningslærerne.

Husholdningsorganisationerne er ofte sammen om udstillingsarbejde. Her ses et bord fra et sjællandsk dyrskue.

Flere ældre konsulenter fortæller, at husmødrene i starten var mest interesseret i at lære madlavning og få bageopskrifter. Men når konsulenterne ville undervise dem i teori, lå det tungt med at påkalde sig deltagernes opmærksomhed. Det har moderne undervisningsmetoder bl.a. afhjulpet. Noget af det første man tog i brug var lysbilleder og film.

De forskellige foreninger og organisationer begyndte allerede i 1930'erne at fremstille film og lysbilleder til brug ved demonstrationer og foredrag. I 1952 samledes en lang række husholdningsfaglige organisationer i »Husmødrenes Filmudvalg«. Den direkte anledning var en henvendelse fra Orion Film til Ellen Villemoes Andersen, der da var formand for De samvirkende danske Husholdningsforeninger. Orion Film ville gerne fremstille husmoderfilm på sponsorbasis men manglede forbindelse med nogle, der dels kunne sige god for filmenes indhold dels kunne være behjælpelig med distributionen. En film om håndvævning var det første resultat, der fulgtes af en lang række andre. Senere indgik man også i et nært samarbejde med Landbrugets Informationskontor.

I 1961 udsendte filmudvalget en oversigt over film, som var egnede til brug i undervisnings- og oplysningsarbejde på husholdningsområdet. Kataloget er på 16 sider, og filmene er inddelt emnemæssigt under f.eks. psykologi, almindelig folkeoplysning, forsorg, fysik, forplantning, havebrug, husholdning, hjemmets økonomi, vask og rengøring, industri, træ og teknisk hygiejne. Der er både danske og udenlandske film i oversigten.

Filmudvalgets opgave var ren konsultativ og oplysende. De udlejede ikke selv filmene, men

sørgede for, at organisationerne blev holdt underrettet om hvilke film, der kunne lejes hvor.

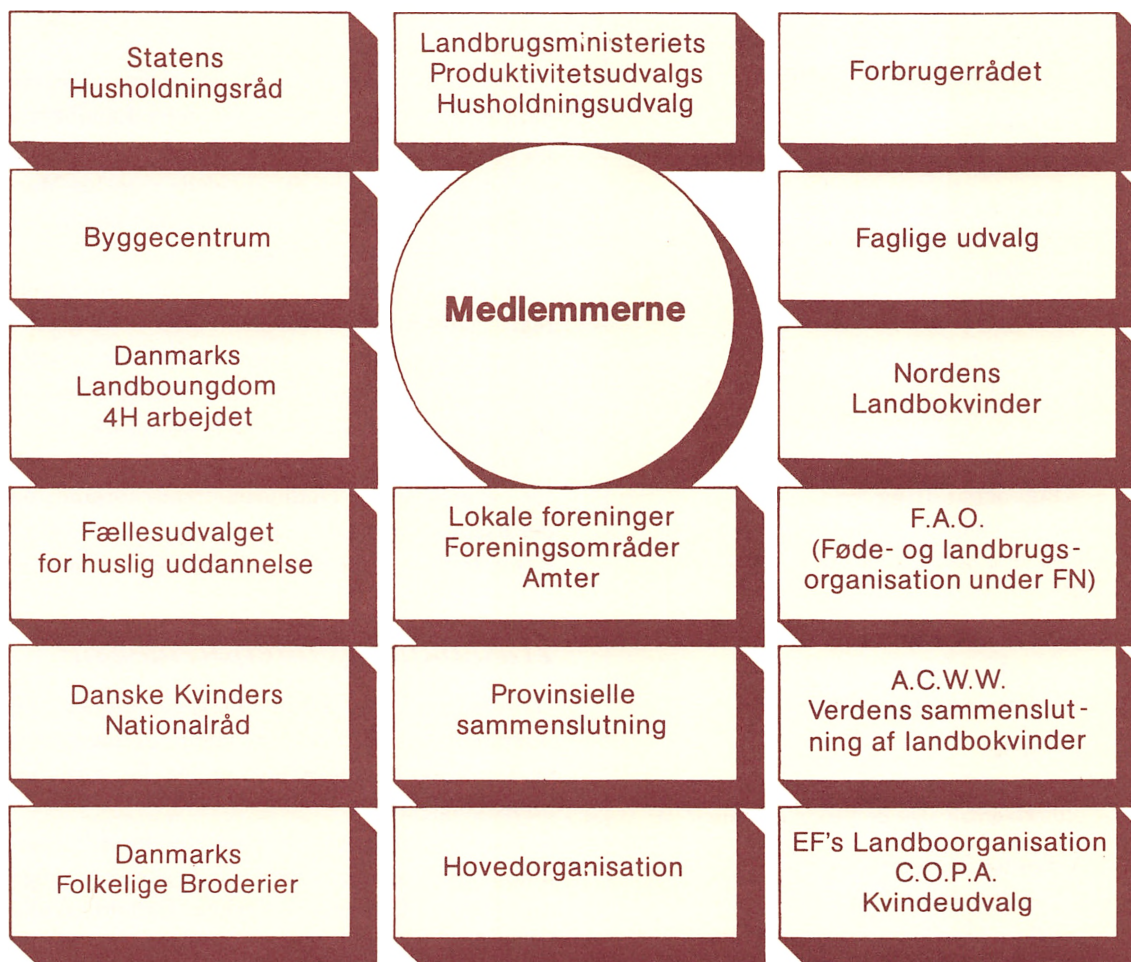
Forskelle og samarbejde

Konsulentvirksomheden har stadig stor udbredelse i landdistrikterne. Undervisningen er forsøgt afpasset den nuværende familiestruktur og gives ofte af specialiserede konsulenter. Megen vejledning gives individuelt f.eks. om hjemmets praktiske indretning, og konsulenterne har også i mange tilfælde fast telefontræffetid.

Allerede i 1913 var de første kostundersøgelser blevet gennemført i en husholdningsforening i samarbejde med dr. Hindhede, men der skulle gå endnu 15 år, før man rigtig kom igang med dette arbejde.

I 1927 organiserede landboorganisationerne de første kostundersøgelser på Sjælland. Undersøgelserne belyste meget nøjagtigt kostens sammensætning og pris. Ud fra undersøgelsernes resultater gav konsulenten husmoderen råd og vejledning, og resultaterne blev desuden brugt i det almindelige oplysningsarbejde. Senere blev alle husholdningsorganisationernes kostundersøgelser yderligere bearbejdet statistisk af Statens Husholdningsråd og publiceret for offentligheden. Således fik ikke blot den enkelte husmoder, men mange andre gavn af disse undersøgelser.

I 1930'erne begyndte organisationerne at samarbejde. I denne forbindelse kan især nævnes en stor husholdningsudstilling på Bellahøj i 1938 i anledning af 150-året for Stavnshåndens opløsning. Alle fire husholdningsorganisationer deltog i arbejdet. Udstillingen viste bl.a. kvindens arbejde i og omkring hjemmet i årene før Stavnshåndens opløsning.

dets opløsning sammenlignet med de aktuelle forhold i 1938, og de arbejdsområder, kvinderne havde afgivet til industrien. I forbindelse med udstillingen udkom bogen: »Husholdningsundervisningens Historie« af Magdalene Lauridsen og Sofia Christensen.

Kvindernes Radio Landsudvalg var bl.a. et re-

Skematisk oversigt over i hvilke foreninger m.m. de tre husholdningsorganisationer fra husmandsforeningerne, landboforeningerne og husholdningsforeningerne er repræsenterede.

sultat af disse års begyndende samarbejde mellem organisationene. Huslige emner vandt efterhån-

Det kan landhusmoderen få besked om hos husholdningskonsulenten

1 Ernæring

eller hvad skal man spise og hvorfor?

2 Tekniske hjælpemidler

eller hvad skal man købe og hvorfor? F.eks. vaskemaskine, opvaskemaskine, fryser eller andre maskiner til husholdningen.

3 Økonomi, regnskab og budget

eller »Hvor bli'r pengene af?« Det får man at vide, når man fører regnskab og lægger budget.

4 Klagebehandling

eller hvor findes der et ankenævn? Hvem kan hjælpe, hvis man har fået en forkert behandling?

5 Varekundskab

eller hvordan kan man vide, hvad man køber? Hvad er en varedeklaration?

6 Tekstiler

eller hvad skal man købe? Hvad skal de bruges til? Hvordan skal de vaskes og renses?

7 Arbejdsplanlægning

eller hvordan slipper man nemmest om ved det daglige arbejde? Hvem skal gøre hvad?

8 Boligen

eller hvordan skal man bruge sit hjem? Hvad skal man have på gulv, vægge og lofter?

den indpas i radioen. I 1950 blev det afløst af et program fra Statens Husholdningsråd, hvorunder »Husmoderens 2 minutter« blev et dagligt indslag

i en årrække. I dag dækker »Familiespejlet« og andre faste udsendelser dette stof.

Et markant eksempel på samarbejde af nyere dato er husholdningsudvalget under Landbrugsministeriets Produktivitetsudvalg, der blev nedsat i 1954. De første fem år arbejdede man for Marshallhjælpens penge, men siden har Danmarks Erhvervsfond betalt omkostningerne.

De tre landboorganisationer har i udvalgets regi gennemført konsulentkurser fremstillet undervisnings- og udstillingsmateriale og oprettet demonstrationslokaler for husholdningsmaskiner på en række husholdnings- og landbrugsskoler.

Udvalget har gennemført en række undersøgelser og analyser af landhusmødrenes forhold, og det har resulteret i 21 rapporter om bl.a. stuehusets indretning, arbejdsregnskaber og kostvaner.

Husholdningslærerforeningen

»Foreningen for Husholdningslærerinder og -Lærere« fra 1906 blev i 1930 delt i to foreninger, én for husholdningslærerinder, én for husholdningsskoleledere.

I den oprindelige forening dominerede husholdningsskolernes ledere, og når de unge husholdningslærerinders faglige forhold skulle behandles, havde de derfor ikke meget at skulle sige. Foreningen fungerede efterhånden nærmest som en arbejdslederforening, og de yngre medlemmer havde ikke andre foreninger at ty til, da »Foreningen af Husholdnings- og Skolekøkkenlærerinder« var domineret af skolekøkkenlærerinder med arbejde i København.

Det var derfor aktuelt at danne en selvstændig forening. På foranledning af Astrid Stoumann,

lærerinde på Suhr, blev der nedsat et udvalg bestående af Ingefred Juul Andersen, Folmer Dam og hende selv. Foreningen blev herefter stiftet med Astrid Stoumann som formand.

I foreningens 50 års jubilæumsskrift understreger hun, at det var væsentligt, at foreningen ikke blev betragtet som en fagforening, et ord som havde en dårlig klang i husholdningskredse. I dag er det anderledes, og Tove Lindbo Larsen, der var foreningens formand 1973-79, skriver i samme skrift, at hun finder ordet fagforening fornemt, og at det netop dækker foreningens formålsparagraf,

Stævner med konkurrencer for unge piger omfattede ikke alene madlavning og teoretiske spørgsmål, men også som her arrangeren af blomster. Fra et stævne i Nordsjælland i 1950'erne.

»at varetage husholdningslærernes faglige, sociale og økonomiske interesser«.

Den ny forening kom til at hedde »Foreningen af danske husholdningslærerinder«, og dens navn blev i 1960 forandret til »Husholdningslærerforeningen«, samtidig med at uddannelsen blev åbnet for mænd. Den første mandlige husholdningslærer blev færdiguddannet fra Ankerhus sidst i

1960'erne, men endnu findes kun få mænd i faget.

Den oprindelige forening fra 1906, »Foreningen for Husholdningslærere og -Lærere« har siden 1932 heddet »Foreningen af Husholdningsskoler«.

Statens Husholdningsråd

De forgæves forsøg på at danne et husholdningsministerium førte i stedet til oprettelsen af Statens Husholdningsråd. Rådet kan betragtes som et direkte resultat af husholdningsorganisationernes opfordring til regering og rigsdag.

Det var især landhusmødrenes organisationer, der fordrede denne statsinstitution, og rådet blev oprettet i 1935, for at supplere organisationernes arbejde. Dets opgave er at viderebringe husmødrenes ønsker og krav til myndighederne, og som det står i Betænkningen af 1938 — »at arbejde med Emner, der har Interesse for Husholdningens Ernæringsmæssige, Hygiejniske, Tekniske og Økonomiske Sider.«

Husholdningsrådet yder oplysningsarbejde og foretager eksperimentelle undersøgelser over de mange praktiske og teoretiske problemer, som knytter sig til husholdningsfagene. Det er en institution med særligt lovfæstede opgaver, der ikke vedrører husholdningsundervisningen.

Forbrugerrådet

Forbrugerrådet blev oprettet 1947 på initiativ af Danske Kvinders Nationalraad, hvis daværende formand var Bodil Begtrup. De mange erstatningsvarer, som var en følge af krigsårenes knappe ressourcer, gjorde det vanskeligt at bedømme varernes reelle kvalitet og pris. For at højne kvaliteten, og for med større vægt at kunne fremføre forbrugernes krav overfor handel og industri, ønskede man et forbrugerråd. Ideen var faktisk ikke ny, for allerede 1916 havde Jens Warming fremsat et lignende forslag til hjælp for forbrugerne.

Husholdningslæreruddannelsen

I det følgende vil uddannelsen til husholdningslærer blive gennemgået ud fra love og bekendtgørelser. Det vil sige, at det er de lovmæssige rammer, der beskrives. I bogens næste kapitel ses uddannelsen i et samfundsmæssigt perspektiv.

Love og bekendtgørelser anvendt i dette kapitel

Betænkning afgivet af Kommissionen 1920.
Betænkning afgivet af den af statsministeriet nedsatte husholdningskommission af 1938.
Lov Nr. 310 af 4. juli 1942.
Bekendtgørelse Nr. 109 af 8. marts 1945.
Bekendtgørelse af 11. oktober 1947.
Lov Nr. 201 af 12. april 1949.
Bekendtgørelse Nr. 27 af 24. januar 1952.
Lov Nr. 106 af 26. april 1956.
Bekendtgørelse af 4. juni 1959.
Betænkning vedrørende uddannelsen af husholdningslærerinder Nr. 189, 1958.
Bekendtgørelse Nr. 374 af oktober 1960.
Lov Nr. 344 af 9. december 1964.
Bekendtgørelse Nr. 16 af 7. februar 1967.

Bekendtgørelse Nr. 536 af 18. december 1971.
Betænkning nr. 711 om uddannelsen af husholdningslærere efter loven af 1972.
Bekendtgørelse af 17. september 1974.
Betænkning om oprettelsen af en videnskabelig husholdningshøjskole i tilknytning til Aarhus Universitet 1942.
Betænkning vedrørende oprettelse af en fællesnordisk husholdningshøjskole Nr. 162, 1956.

En samfundsorienteret uddannelse

Husholdningslæreruddannelsen er i dag en ganske anden end den, de tre pionerer startede for næsten 80 år siden. Men hvis man ser den i relation til det samfund, den er en del af, er forskellen dog ikke så stor. Da man altid har ønsket, at uddannelsen skulle være samfundsorienteret, har den derfor indbefattet fag, som efter gældende normer har været vigtige i familiens og samfundets hverdag. Det var, som nævnt i kapitel 2, Magdalene Lauridsens hensigt med uddannelsen,

»Husmoderens Syltekammer« var ikke alene husmoderens fryd, men også en økonomisk gevinst. »Spar eller producer! Kan I begge dele bliver I velhavende« var Magdalene Lauridsens råd.

at den »ikke kunne arrangeres én Gang for alle, men at den måtte være Barn af Tidens Krav«.

Når husholdningskredse derfor beskæftiger sig med uddannelsens oprindelse, er det ikke nostalgi men respekt for de grundlæggende tanker og ideer, der stadig er aktuelle.

De første fælles regler

Som berørt tidligere i bogen nedsatte undervisningsministeriet i 1918 en kommission, der skulle udarbejde forslag til forbedring af den huslige uddannelse på landets dengang tre seminarier. Forslaget indbefattede bl.a. en 3-årig uddannelse, men dette blev ikke vedtaget. I stedet egaliserede man forholdene for de tre seminarier bl.a. ved at fastsætte fælles eksamensregler efter den toårige uddannelse.

Seminarielederne havde presset stærkt på for at få fastsat optagelsesbetingelser, idet elevernes meget forskellige forkundskaber vanskeliggjorde undervisningen i løbet af uddannelsen. Men dette ønske blev ikke efterkommet, før den nye lov kom i 1942.

Samtidig med indførelsen af fælles eksamensregler i 1924 blev følgende fag gjort obligatoriske:

1. Praktisk arbejde — dette indbefattede alle former for madlavning, baging, slagting, syltning, henkogning, konservering, borddækning, rengøring, vask og strygning.
2. Færdigheder i undervisning af børn og voksne.
3. Næringsmiddellære.
4. Husholdningsregning (kostberegning og husholdningsregnskab).
5. Anatomi.

6. Fysiologi med bl.a. sundhedslære.

7. Botanik med bl.a. plantefysiologi.

8. Kemi.

Fagene afspejler de arbejdsområder, som dengang var mest almindelige for husholdningslærere, — nemlig undervisning på husholdningsskoler, ungdoms- og aftenskoler samt det begyndende konsulentarbejde i husholdningsorganisationerne.

Undervisningen og oplysningsarbejdet var næsten kun rettet mod kommende eller allerede etablerede husmødre. Fagene taler deres tydelige sprog om, hvilke pligter der hørte til husmoderens daglige gerning — og dermed til det gængse kønsrollemønster.

Uddannelsens formål, som dog ikke blev skarpt formuleret, var at lære landets husmødre at forestå en sund og økonomisk husførelse, idet man var klar over, hvor store beløb, husmødrene årligt forvaltede.

Tredivernes ungdomsundervisning

I tredivernes kriseperiode steg interessen for husholdningsundervisning med et voksende behov for bedre viden om ressourcer, og hvordan disse kunne administreres.

I ungdomsskolen var tilgangen næsten eksplosiv. Ifølge statistiske oplysninger var der i 1930-31 tilmeldt ialt 3.198 elever til undervisningen, og tallet var i 1939-40 steget til 19.465 elever. Trediverne medførte også fornyede forsøg på at oprette en udvidet og videnskabelig baseret husholdningsundervisning, ligesom mulighederne for

efteruddannelse for de uddannede husholdningslærere blev drøftet.

Som følge heraf nedsatte statsministeriet i 1938 en husholdningskommission, som skulle varetage »Spørgsmaalet vedrørende Kvinders Uddannelse i Husgerning, og hvad der har forbindelse dermed og herunder ogsaa Spørgsmaalet om Uddannelse af Lærerkraefter til denne Undervisning.«

1938-39 kom lovforslaget, som næsten svarede til betænkningens lovudkast. Det nåede dog ikke at blive behandlet i rigsdagssamlingen og overgik siden til ungdomsudvalget, som havde overtaget hele ungdomsundervisningsspørgsmålet.

Senere, i 1942, kom blandt en række forslag om ungdomsundervisning også et lovforslag om husholdningsskoler og seminarier. Forslaget var næsten identisk med det ovenfor nævnte fra 1939 og indeholdt de længe ventede optagelsesbetingelser men ingen konkrete bestemmelser om uddannelsens formål. Loven ligestillede næsten husholdningsseminarierne tilskudsmæssigt med de private folkeskoleseminarier, og indeholdt følgende adgangsbetingelser:

1. At den pågældende var fyldt 20 år.
2. At hun havde tilfredsstillende helbredsattest.
3. At hun havde gennemgået et 5 måneders kursus på en godkendt husholdningsskole, eller en anden tilsvarende uddannelse.
4. At hun havde bestået en optagelsesprøve (fritagelse herfor kunne tilstås af undervisningsministeren).
5. At hun havde udøvet praktisk husgerning efter regler fastsat af undervisningsministeren.

Disse optagelsesbetingelser kom til at gælde indtil 1974. Kun alderen blev i 1964 sænket til 19 år. Uddannelsen forblev 2-årig, men i bemærk-

Kemiundervisning på Ankerhus 1943.

ningerne til bekendtgørelsen i 1945 optrådte atter ønsket om en 3-årig uddannelse. Det var imidlertid først i 1960, at dette ønske blev opfyldt.

Både i 1942 og 1952 blev det bestemt, at de praktiske forkundskaber, som adgangsbetingelserne krævede, skulle være »12 måneders praktisk husgerning uden for eget hjem helst såvel i byhusholdning som i landhusholdning«. Denne bestemmelse gjaldt indtil 1972.

1950'ernes samfundsændring

I betænkningen fra 1958 blev der givet udtryk for utilfredshed med uddannelsens indhold og form. Det hævdedes, at de uddannede husholdningslærere ikke kunne opfylde de krav, som stilledes til en konsulent. Og de pædagogiske kundskaber var langt fra tilstrækkelige.

Til grund for denne utilfredshed lå bl.a. de ændringer i samfundet, der havde fundet sted siden Anden verdenskrig. Vores livsmønster under-

gik en forandring bl.a. på grund af den stigende mekanisering inden for industrien og tilgangen af kvindelig arbejdskraft. Det medførte sociale og tekniske forandringer i hjemmenes husførelse og i familiens hele struktur. Den hidtidige undervisningsform — både på husholdningsseminarierne og f.eks. i ungdomsskolerne og aftenskolerne — følte utilstrækkelig og tildels utidssvarende, og det var nødvendigt at forsøge nye veje.

I 1953 henvendte »Foreningen af danske Husholdningslærere« og »Foreningen af Husholdningsskoler« sig derfor til undervisningsministeriet med ønske om en drøftelse af uddannelsens indhold. Fag, som tidligere havde været af stor betydning, kunne nu nedskæres, eventuelt udgå. Dette kunne f.eks. være tilfældet for de mange discipliner af praktisk arbejde, der indgik i uddannelsen. Det praktiske arbejde i hjemmene havde ændret sig. Brug af halvfabrikata eller færdiglavede madvarer blev stadig mere almindelig, og meget husarbejde blev mekaniseret.

Til gengæld medførte den stigende mekanisering krav om nye fag i uddannelsen. Som følge af det større udbud af både danske og udenlandske forskningsresultater blev der stillet større krav til elevernes sprogkundskaber, og det krævede en større pædagogisk viden at omsætte og videregive forskningsresultater og faglitteratur til modtagergrupperne. Psykologi og pædagogik kom derfor på ønskelisten over obligatoriske fag.

Der var også behov for fag, der kunne belyse hjemmenes og familiernes nye situation, men med en uddannelse på kun 2 år ville fagtrængslen blive alt for voldsom. Man argumenterede derfor kraftigt for den 3-årige uddannelse, der dog først kom med bekendtgørelsen i 1960 og påbegyndtes

i 1962. Der blev nu en betydelig udvidelse af fag som psykologi, pædagogik, sociologi og familiekundskab. Uddannelsens formål var nu, foruden at uddanne lærere til diverse skoler, også at uddanne konsulenter til organisationer og institutioner.

I tilrettelægningsen af undervisningen brød man konsekvent med tidligere praksis, hvor man ligesom havde fulgt årets og dagens rytme i en familie. Man havde f.eks. planlagt og lavet mad til en familie, set hvilke former for rengøring, der var i det enkelte hjem o.s.v. Nu blev undervisningen langt mere systematiseret især i de praktiske fag. F.eks. tog man nu rengøring som et område for sig og behandlede det uafhængigt af familie og hjem. Dette gav overblik, og husholdningslærere fik mulighed for at behandle relevante dele af stoffet.

Trods de forbedringer 1960-bekendtgørelsen og de følgende bekendtgørelser gav var der stadig utilfredshed med uddannelsen i husholdningskredse. Formålsbestemmelserne, optagelsesbetingelserne, fagene og selve uddannelsens længde gav stadig anledning til diskussion om en radikal forandring.

Fra 1967 blev der derfor atter arbejdet med udkast til en ny lov for husholdningsseminarierne, idet man ønskede, at undervisningen skulle dække et endnu bredere felt. Uddannelsen skulle ikke alene sigte mod den private sektor med undervisning og oplysning men også mod industri og servicefag, der efterhånden havde overtaget meget af hjemmenes arbejde og ændret det tidligere kønsrollemønster med kvinden som decideret husmoder. Hun og hele hendes familie havde derfor brug for en anden form for oplysning.

Kvindens stigende erhvervsarbejde har haft betydning for tidsforbruget til husligt arbejde og indkøb. Denne og de to følgende tabeller er fra pjecen »Hvorfor er det altid mig?«, Ligestillingsrådet 1979.

	1964	1975
Mænd:		
Arbejdere	25 min.	36 min.
Funktionærer	17 min.	30 min.
Selvstændige, by	9 min.	20 min.
Selvstændige, land	27 min.	25 min.
Giftede, hel- eller deltidbeskæftigede kvinder, 20-49 år:		
Med børn	3 t. 23 min.	2 t. 39 min.
Uden børn	2 t. 33 min.	1 t. 57 min.

Den nuværende uddannelse

I tiden mellem bekendtgørelsen i 1960 og den nyeste studieordning, der blev stadfæstet i 1972, har yderligere store samfundsændringer haft indflydelse på hjemmets og familiens struktur. Husførelse er nu til dels en familiesag, hvori en eller flere familiemedlemmer deltager.

I betænkningen af 1972 er der derfor i vid udstrækning taget hensyn til, at husstandens størrelse og arbejdsfordeling er forandret. Også boligforholdene og industrisamfundets uoverskuelige mængder af varer og serviceydelser har sat sit præg på uddannelsens indhold og form. Man har fjernet de ting fra uddannelsen, som folk ikke mere laver hjemme, især indenfor madlavning, vask og rengøring. Til gengæld er de mekaniske fag og forbrugerorienterings-fagene blevet udvidet.

Uddannelsen er således blevet mindre praktisk betonet men bredere og orienteret mod langt flere arbejdsfelter. Den er åben for mange ting, der er relevant for folks hverdag — her som i andre lande.

	Madlavning pct.	Opvask pct.	Rengøring pct.	Daglige indkøb pct.	Tøjvask pct.
Jeg selv	2	5	1	12	3
Vi skiftes	7	6	4	7	2
Vi hjælpes ad	19	45	30	34	18
Ægtefæl./saml.	62	34	54	39	65
Andre	0	2	1	0	1
Uoplyst	9	8	10	8	11
I alt	100	100	100	100	100

Oplysninger fra mænd om arbejdsdeling i deres hjem.

Tabel over hvor lang tid unge normalt hjælper med husarbejde dagligt. Højeste socialgruppe = 1.

7. klasse		Familiesocialgruppe				
		I pct.	II pct.	III pct.	IV pct.	V pct.
0-1/2 time	Dreng	66	66	66	64	70
	Piger	51	26	26	29	21
1/2-1 time	Dreng	29	28	20	27	24
	Piger	33	44	39	45	43
Over 1 time	Dreng	5	6	12	9	6
	Piger	16	30	36	26	36

Uddannelsens formål er i bekendtgørelsen om loven af 1972 opdelt i følgende tre punkter:

1. At de studerende erhverver sig teoretiske og praktiske forudsætninger for at kunne varetage undervisnings-, vejlednings- og oplysningsopgaver i husholdnings- og forbrugerspørgsmål.
2. At de studerende under anvendelse af deres teoretiske og praktiske forudsætninger øves i at planlægge, udføre og vurdere undervisning, vejledning og oplysning og i at afpasse denne virksomhed efter skiftende forudsætninger i samfundet og hos dem, som virksomheden retter sig imod.
3. At de studerendes personlige udvikling fremmes gennem arbejdet med stoffet gennem samarbejde og gennem medansvar for deres uddannelse.

Loven er den første selvstændige lov udfærdiget for husholdningsseminarieuddannelsen. Med den blev optagelsesbetingelserne forandrede. Kravet om praktisk husligt arbejde bortfaldt. Dette ikke for at gøre uddannelsen mere teoretisk, men var »alene udtryk for en vurdering af, på hvilket alment grundlag uddannelsen mest hensigtsmæssigt kan tilrettelægges.« Endvidere var det efterhånden blevet vanskeligt at finde udbytterige lærepladser, og desuden har mange nuværende studerende allerede egen husholdning og derfor langt større praktisk viden og erfaring end tidligere studerende.

Adgangskravene blev baseret på bestemte forudsætninger for ikke at belaste uddannelsen med indlæring af elementært stof. Blandt kravene er

HUSHOLDNINGSEKSPERTIK -

Uddannelsens struktur og indhold

1. og 2. SEMESTER

Kemi	Levnedsmiddellære
Biologi	Erhvervsvejledning og
Mikrobiologi med	kostplanlægning
levnedsmiddelhygiejne	Diætetik
Biokemi	Mødlavningslære
Ernæringslære	

3. SEMESTER

Konsumentkundskab
Økonomistyring
Samfundsbeskrivelse med nationaløkonomi
Sociologi med socialpsykologi

4. SEMESTER

Pædagogik
Psykologi
Undervisningslære
Pædagogisk praktik

6. SEMESTER

Selvstændigt, selvvalgt specialearbejde med praktikantvirksomhed
--

5. SEMESTER

Kemi
Ekolog- og materialekundskab
Fysik med redskabs- og maskinlære
Arbejdsekonomi
Ergonomi
Familiekundskab

7. SEMESTER

Pædagogik
Psykologi
Undervisningslære
Pædagogisk praktik

DVRIGE UNDERVISNINGSAKTIVITETER

Statistik	Erhvervs- og uddannelsesorientering
Databehandling	Dans-, skriftlig og mundtlig fremførelse
Studieteknik	Kulturorientering
Førstehjælp	
Audiovisuel undervisningsteknik	

Kopi fra Undervisningsministeriets tidsskrift Uddannelse nr. 1, 1975.

Nuværende undervisningsplan.

Forside fra brochure om Ankerhus. 1980.

sprogkundskaber, som er nødvendige for at kunne tilegne sig faglitteratur og senere formidle viden til en bredere kreds. Med de nye bestemmelser bortfaldt således kravene om alder og optagelsesprøve.

Uddannelsen varer nu 3½ år fordelt på 7 semestre. I hvert semester koncentrerer man sig om fag med fælles relationer. Der undervises i ernæringsfag i to semestre, i samfundsfag i ét semester, i pædagogiske fag i to semestre og i bolig- og materialefag i ét semester. Endelig er ét semester afsat til udarbejdelse af speciale og til praktikvirksomhed. Studieplanen omfatter hovedsageligt de samme fag, som er nævnt i bekendtgørelsen fra 1960. Dog er samfundsfag som familiekundskab og sociologi stærkere placerede. Konsumentkundskab, der er et nyt fællesnordisk ord for forbru-

gerstoffet, er tilrettelagt med særligt henblik på industrisamfundets mange produkter og tjenesteydelser. Naturfagene har stadig en central plads, og den pædagogiske praktik er udvidet til at omfatte vejlednings- og rådgivningsopgaver.

Som noget helt nyt stilles der krav om, at den studerende i 6. semester skal skrive et selvstændigt speciale på omkring 40-60 sider efter at have været mindst 4 uger i praktik i forbindelse med emnet.

De studerende vælger selv et emne indefor et af de fire hovedområder: undervisning, rådgivningsvirksomhed, forsøgs- og undersøgelsesarbejde og informationstjeneste.

Efter endt uddannelse er arbejdsområderne mangeartede, idet uddannelsen ikke peger mod én bestemt form for stilling. Det er i høj grad op til den enkelte at videreudanne og specialisere sig.

I de to seminariers studieplaner fremtræder arbejdsområderne således:

Frie skoler: Husholdningsskoler, ungdoms- og efterskoler, højskoler.

Folkeskolen og tilsvarende private skoler.

Andre skoler: Skoler under forsorgen, aften- og ungdomsskoler.

Seminarier: Husholdningsseminarier, folkeskoleseminarier, fritidsseminarier og børnehaveseminarier samt Specialkursus i husholdning ved Århus Universitet.

Erhvervsskoler: EFG'uddannelsen, køkkenlederuddannelsen, specialarbejderkurser, uddannelser inden for social- og sundhedssektoren.

Forbrugeroplysning: Husholdningsorganisationer, forbrugerkontorer, forbrugercentre, sociale

Moderne undervisningssituation. Suhr 1970'erne.

centre, brance- og salgsorganisationer samt gennem massemedierne.

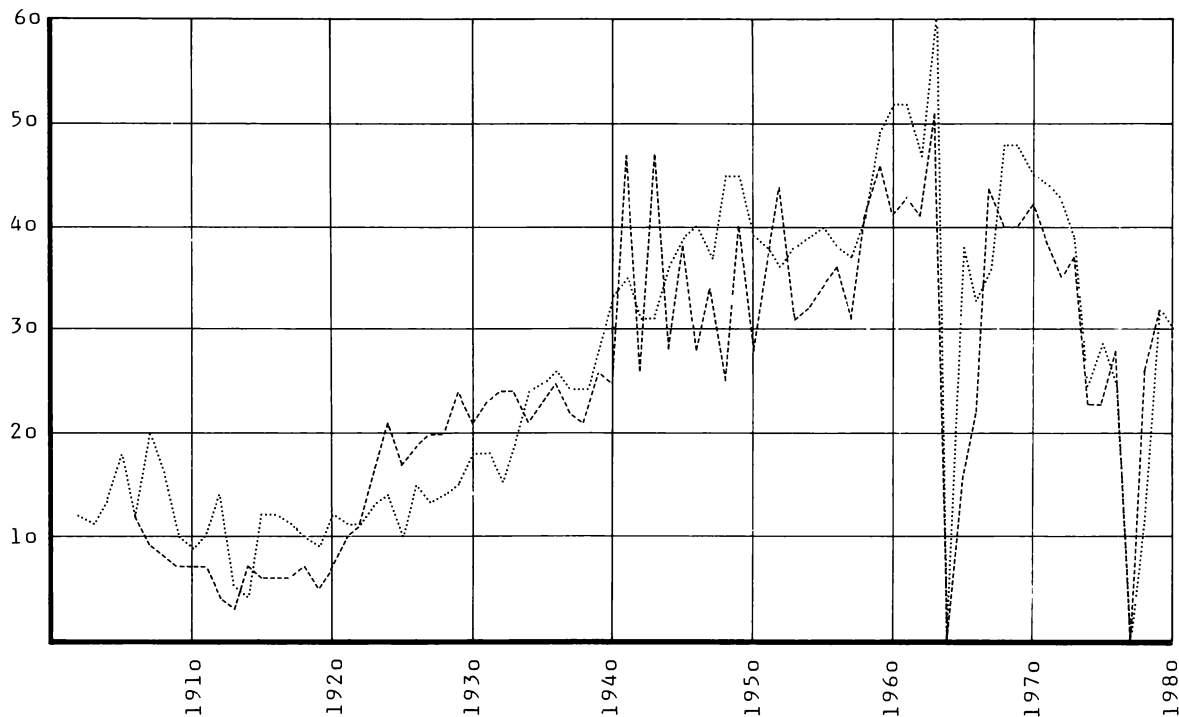
Konsulentvirksomhed: Husholdningsorganisationer, social- og sundhedsforvaltninger og institutioner.

Diæt- og kostvejledning: Hospitaler og sygehuse,

institutioner, pleje- og alderdomshjem samt lægecentre.

Forsøgsarbejde og produktudvikling: Forsøgs- og forskningsinstitutter, levnedsmiddelindustri og andre erhvervsvirksomheder.

Kontrol og tilsynsvirksomhed: Offentlig levnedsmiddelkontrol, institutioner og private laboratorier.

..... Husholdningslærere uddannede på Ankerhus Seminarium i perioden 1902-1980

----- Husholdningslærere uddannede på Suhrs Seminarium i perioden 1906-1980

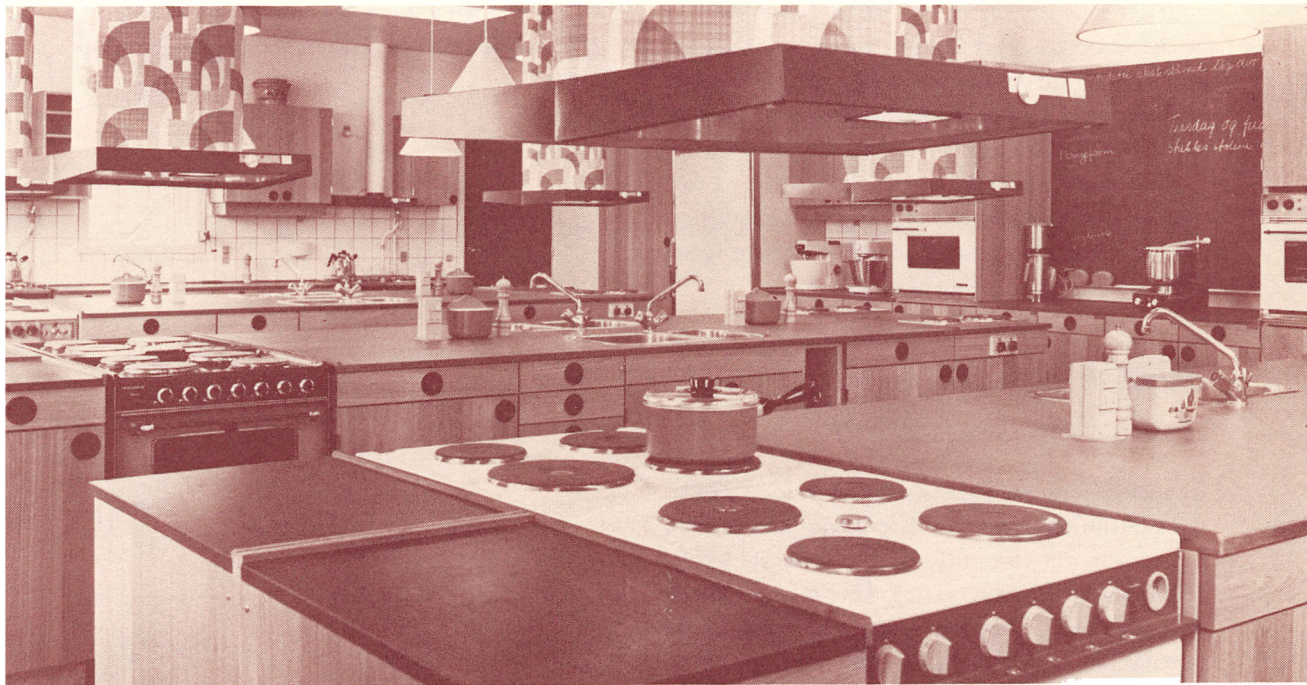
De voldsomme udsving i 1960'erne og 1970'erne skyldes de nye studieordninger.

Rengøringsinspektion: Hospitaler og sygehuse, kollektivhuse, andre store institutioner og virksomheder.

Udviklingslande: Undervisnings- og oplysningsarbejde.

Videnskabelig husholdningsuddannelse

Helt tilbage til uddannelsens begyndelse har der været tanker fremme om en videnskabelig uddannelse. Det var særlig Birgitte Berg Nielsens ønske, og med mellemrum er planerne dukket op igen. De var første gang aktuelle, da kommissionen af

»Tiderne skifter«. Samme lokale på Suhr i 1920'erne og nu.

1918 skulle revidere uddannelsen og kom atter frem i tilknytning til oprettelsen af Århus Universitet og igen i midten af trediverne. Ingen af de mange forsøg lykkedes. I stedet har der siden 1946 været arrangeret »Specialkursus i husholdning ved Århus Universitet«, hvor der gives 5 måneders kursus i ernæring, teknik og økonomi.

I 1966 forsøgte man at lægge kurserne på et plan svarende til andre højere uddannelser, og det blev muligt at vælge mellem to kurser på hver 10 måneder.

Specialkurserne er tænkt som efteruddannelse for husholdningslærere og hjemkundskabslærere, for tiden (1980) over en 3-årig forsøgsperiode, der omfatter semesterkurser i Århus på henholdsvis et og to semestre, emnekurser rundt i landet og praktiklærerkurser for husholdnings- og håndarbejds-lærere. Desuden er der ugekurser og kortere aktiviteter på 1-2 dage.

Endelig har »Specialkursus« siden 1975 på for-søgsbasis haft uddannelse af kliniske diætassisten-ter. Uddannelsen er på 10 måneder og kan søges af husholdningslærere og økonomaer.

Nordisk højskole for husholdningsvidenskab

De mange forgæves forsøg på at oprette en akade-misk husholdningsuddannelse udmundede i 1956 i et forslag om en nordisk husholdningshøjskole. Initiativet var Folmer Dams, Magdalene Laurid-sens efterfølger, og var et resultat af det nordiske samarbejde, som hun havde startet i Sorø 1909. Den 2. juli 1963 godkendtes en »immateriel hus-holdningshøjskole« d.v.s. en højskole med afdelin-

ger ved allerede eksisterende universiteter og læ-reanstalter. Oprindeligt var der planlagt 5 forskel-lige linier i de nordiske lande.

I efteråret 1963 begyndte textillinien på Chal-mers Tekniska Högskola i Göteborg, og i efter-året 1966 startede ernæringslinien ved universitetet i Oslo.

Det var meningen, der skulle undervises i den konsument-økonomiske linie i Danmark, og både i 1970-71 og i 1972 annoncerede Handelshøjsko-len i København uddannelsens start. På grund af manglende søgning kom uddannelsen dog aldrig i gang. Derfor omfatter kandidatuddannelsen end-nu kun ernærings- og textillinien, som hver er på 2-2½ år. Siden 1969 gives desuden en et-årig di-ætetik uddannelse på universitethospitalet i Göte-borg.

Samfund og uddannelse

I forrige kapitel blev husholdningslæreruddannelsen trukket op ud fra love og bekendtgørelser.

Men hvordan så forholdene ud i praksis? Og hvordan ser det ud i dag, når man forsøger at sammenholde netop samfundsudviklingen med kvindens stilling i familie og samfund?

Husholdningsuddannelsen er en del af vores udviklingsmønster, og det vil derfor være naturligt dels at give et overblik over kønsrollerne og kvinders muligheder for og indstilling til uddannelse, dels at give et overblik over hvilke tanker og ideer, der herskede — og hersker — i det uddannelsessystem, som husholdningsuddannelsen skal passe ind i. Det giver også et billede af, hvordan denne uddannelse har ændret sig i takt med omgivelserne.

En anden form for overblik bringes i årstalslisten i sidste kapitel. I listen er medtaget et udvalg af begivenheder — især af lovmæssig art — der har haft betydning for kvindens samfundsmæssige situation de sidste 125 år.

For fuldstændigheden skyld bør det tilføjes, at uddannelsen siden 1960 har været åben for mænd, hvoraf kun få har benyttet sig af tilbuddet.

Kvinders stilling i vort århundrede

Diagrammet på næste side illustrerer det typiske

livsløb for den gifte kvinde i tre valgte år og er publiceret i »Betænkning vedrørende Ligestilling«, der kom i 1972. I betænkningen karakteriseres det typiske livsløb af tidspunkter for de familiemæssige begivenheder, der i almindelighed anses for betydningsfulde, det vil sige dem, der vedrører ægteskab og børn. Diagrammet bygger på statistisk materiale, og man kan derfor gå ud fra, at et stort antal kvinders liv i hovedtræk har fulgt dette mønster.

Diagrammet gælder kun for gifte kvinder, og 1965-søjlen er derfor mere typisk end 1900-søjlen, idet flere kvinder i 1965 giftede sig end omkring århundredskiftet. Procenttallene er 96 mod 84. De mest iøjenfaldende forandringer fra 1900 til 1965 er ifølge betænkningen:

1. Kvinden kan vente at leve omkring 9 år længere i 1965 end ved århundredskiftet.
2. Hun kommer senere ud af skolen og bliver gift tidligere, det vil sige, at den periode, der er til rådighed for uddannelse inden ægteskabet, er kortere end før.
3. Ægteskabet udfylder en større del af hendes liv, næsten to trediedel mod kun halvdelen omkring 1900.
4. Børnene fødes inden for en betydelig kortere periode end tidligere, og næsten halvdelen af ægteskabet er »barnløst«, det vil sige, at kvinden ingen hjemmeboende børn har.

Man kunne ønske sig, at også kvindernes er-

Ændringstendenser i gifte kvinders livslob 1900-1965.

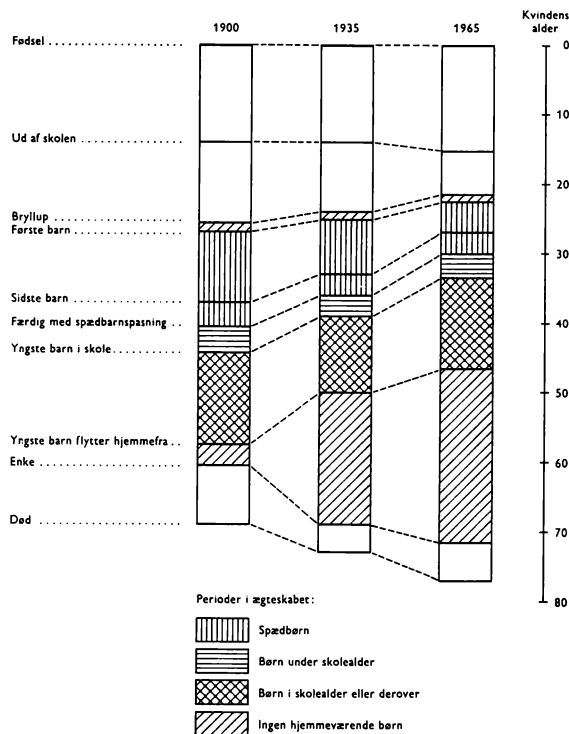

Diagram fra »Betænkning vedrørende ligestilling.« 1972.

hvervsmæssige beskæftigelse var taget med i livsløbet, men ifølge betænkningen ville dette blive for uoverskueligt. Dertil kommer, at man ved meget lidt om tidligere tiders erhvervsmønstre for kvinder.

På grundlag af nyere undersøgelser kan man kun sige, at langt de fleste gifte kvinder vil være erhvervsmæssigt beskæftiget i kortere eller længere perioder af deres ægteskab. For de fleste vil dette arbejde begynde, når børnene er kommet i skole eller noget senere.

Imidlertid kan det være forbundet med store vanskeligheder for kvinder overhovedet at få tid til en uddannelse. Af diagrammet fremgår tydeligt, at åremålet fra pigen forlader skolen, og til hun gifter sig, er blevet mindre. Det betyder, at piger i 1965 har færre år til at få en uddannelse i, end piger havde i 1900. I hvert fald hvis uddannelsen skal tages *inden* ægteskabets indgåelse. Og selv om mulighederne for sen uddannelse, evt. efteruddannelse, er større i 1965 end i 1900, så har praksis vist, at det er forbundet med store vanskeligheder og afsavn for kvinden at tage en uddannelse i en sen alder. Dels har hun dobbeltarbejdet med både at passe hjem, familie og uddannelse, dels kan aldersbegrænsning og forældelsesfrist for eksaminer være helt konkrete hindringer. Men har kvinden ikke fået en uddannelse før eller i begyndelsen af sit ægteskab, så står hun meget svagt, hvis hun senere ønsker beskæftigelse uden for hjemmet.

Det skal her nævnes, at automatiseringen i 60'erne gav arbejde til et stort antal mennesker i stillinger, som de oprindeligt ikke var uddannet til. Under de dårlige konjunkturer i 70'erne så man, at arbejdsløsheden i første række rammer mennesker på et lavt uddannelsesniveau. Hvis man ikke har en faglig uddannelse og er organiseret, klarer man sig dårligt i nedgangs- eller konfliktperioder.

Normer og vurderinger

Der er grund til at undre sig over, at ikke *flere* kvinder får en uddannelse. I det følgende vil der blive fokuseret på forhold omkring kønsrollemønstret og kvinders holdning til uddannelse som pendant til 1. kapitel, hvor der blev tegnet et bille-

de af kvinders forhold omkring 1900. Dertil kommer, at forskellige befolkningsgrupper har helt forskellige normer for valg af uddannelse og erhverv. Det er ingenlunde tilfældigt, hvilke fag der er blevet mandefag, og hvilke der i dag er udprægede kvindefag. Dette blev også berørt i bogens første kapitel. Netop spørgsmålet omkring normernes betydning for valg af uddannelse og erhverv fremhæves kraftigt i »U 90«, en redegørelse for uddannelsesplanlægning i Danmark frem til 1990'erne. Undervisningsminister Ritt Bjerregaard, bad i 1975 Det centrale Uddannelsesråd om en redegørelse for uddannelsessystemets sammenhæng med samfundsforholdene i øvrigt. Uddannelsesrådet er sammensat af en halv snes ministerudpegede medlemmer, formændene for de fire sektoruddannelsesråd samt ca. 25 organisationsrepræsentanter. Rådet kunne naturligvis ikke afgive en enstemmig redegørelse.

I 1978 udkom de 2 bind, hvoraf nr. 2 nærmest kan betragtes om en uddybning af nr. 1. Bøgenes største værdi er vel nok, at de samler en mængde konkrete oplysninger bl.a. af statistisk art, og at de giver et status quo-billede og visse tanker og ideer om de nærmeste årtier. Som oplæg til diskussion er bøgenes reformforslag værd at bemærke.

I dette kapitel er »U 90« fortrinsvis brugt som grundlag for den korte oversigt over formålet med uddannelsessystemets indhold, metoder og struktur. For at kunne bedømme en uddannelse er det yderst vigtigt, at man har kendskab til samfundsstrukturen i dets forskellige stadier — et aspekt, som i øvrigt bliver betonet stærkt i den nyeste betænkning om husholdningsuddannelsen.

Men først skal vi se på kønsroller og på piger

og unge kvinders reelle muligheder for at få en uddannelse.

Kønnenes lige ret til uddannelse

»I Danmark har drenge og piger, mænd og kvinder samme rettigheder til uddannelse, og det er en uddannelsespolitisk forudsætning, at de også skal have de samme muligheder for uddannelse.«

Det kan være nødvendigt at minde om disse kendsgerninger, som ikke fremgår af de faktiske forhold.

»Når man betragter de forsamlinger, der består af samfundets højeste beslutningstagere — regering, folketing, arbejdsmarkedets organisationer, den offentlige administration og det private erhvervslivs ledere m.fl., så får man det indtryk, at en kvalifikation til at beklæde en høj post med højt uddannelsesniveau er, at man har formået at lade sig føde til drenge«. Således starter redegørelsen »Kønsroller og uddannelse,« der er skrevet af et ministerielt udvalg nedsat af Ritt Bjerregaard i 1976. Udvalget skal undersøge uddannelsens betydning for de problemer, der knytter sig til ligestilling og kønsroller, og den citerede redegørelse udkom i 1979. Den fortsætter: »Heller ikke arbejdsmarkedet bærer synligt præg af, at piger og drenge, kvinder og mænd gennem flere generationer har haft samme rettigheder for uddannelse. Her ser vi nemlig, at kvinderne dominerer de områder overordentligt stærkt, der har lav status og lave lønninger. Og vi ved, at mens 2 ud af hver 10 af de drenge, der forlader folkeskolen, ikke får nogen erhvervsuddannelse, så er der 4 ud af 10 piger, der ikke får det.

Når, som allerede nævnt, drenge og piger,

mænd og kvinder, har samme rettigheder til uddannelse, hvad er det så, der sker undervejs?

Hvorfor, hvornår og hvordan forrykkes balancen mellem de to køn?»

Med dette meget væsentlige spørgsmål vil vi slutte citatet fra redegørelsen. For desværre gives der ikke noget svar i bogen. Den skal nærmest betragtes som en programmerklæring fra udvalgets side. Man indkredser de emner, man vil tage op, og de følgende redegørelser fra udvalget må uden tvivl blive meget spændende læsning.

I det følgende er det ikke så meget lovens ord der skal kortlægges, men snarere *hvordan* lovens ord om ligestilling til uddannelse er blevet ført ud i livet. Hvad har lovens ord betydet for menigmand – eller menigkvinde? Og hvorfor er lov og praksis sommetider så langt fra hinanden? Hvad betyder sædvaner? Og normer og vurderinger?

Statistik

Lad os starte med de unge, der har eller er under uddannelse.

Af samtlige lærlingekontrakter i 1975 var 1/5 underskrevet af kvinder, og de fleste af dem var beskæftigede i de traditionelle kvindefag som servicefagene (f.eks. frisør) og handels- og kontorfagene.

Inden for de erhvervsfaglige uddannelser tegne pigerne sig for godt 1/3, men herunder kom også smørrebrødsjomfruer og kantineassistenter.

På universiteterne var der i 1976 32.479 mandlige og 21.030 kvindelige studerende. På læreanstalterne var der 18.296 mandlige og 9.579 kvindelige studerende. Først når vi kommer til fællesgruppen »Øvrige videregående uddannelser« er

kvinderne i overtal – 11.706 mod 9.754 mænd. Det har sin forklaring dels i, at disse uddannelser er kortere, 3-4 årige, dels i at her findes de traditionelle kvindefag som pædagoger, socialrådgivere, terapeuter, husholdningslærere og jordmødre.

På sygehuse er op til 80% af personalet kvinder, men i de lønmæssige topstillinger som overlæger og inspektører er fordelingen 93% mænd og 7% kvinder.

Tilbage er den gruppe piger og unge kvinder, der ikke får nogen uddannelse. Værst er det for de piger, der går tidligt ud af folkeskolen. Ifølge en undersøgelse i 1973 fik 85% af de piger, der var gået ud af skolens 8. klasse aldrig en uddannelse – femogfirs procent!

Kun 47% af drengene fra 8. klasse forblev ufaglærte. Af de 16-19 årige, der havde 9 års skolegang, var 37% af pigerne og 21% af drengene uden uddannelse. Og det er værd at bemærke, at den sociale slagside er størst for pigernes vedkommende. Jo lavere socialt lag, forældrene kommer fra, desto dårligere er pigernes chancer for at få en uddannelse.

Danmarks Statistik har offentliggjort de nyeste tal i undersøgelsen »Fra grundskole til forsat uddannelse 1973-78.«

Undersøgelsen bygger på indberetninger fra folkeskoler, gymnasier, erhvervsskoler og videregående uddannelsesinstitutioner. Heraf fremgår det med al tydelighed, at det stadig er pigerne, der taber kampen om uddannelse.

Men ikke nok med det. De er også – utilsigtet – begyndt at konkurrere med hinanden. Det er den såkaldte »gøgeungeeffekt«, der nu spiller en rolle. Ved gøgeungeeffekt forstås, at de svageste skubbes ud.

Piger med den maksimale skoleuddannelse som f.eks. gymnasium og HF tager pladsen op i uddannelsessystemet for de medsøstre, der er gået ud af skolen på et lavere niveau men egentlig var kvalificerede til den pågældende uddannelse. Der er en tendens til, at adgangskravene skruer sig selv i vejret. Og derved konkurrerer pigerne hinanden ud. Effekten bliver særlig stor, fordi det er pigerne, der tegner sig for størsteparten af den voldsomme tilgang, som der i de seneste år har været til gymnasiet og HF. Af undersøgelsen fremgår det desuden, at 31% af de piger, der har forladt folkeskolen, endnu 51 måneder efter ikke var begyndt på en uddannelse. De var på det tidspunkt 21 år. Det tilsvarende tal for drengene var 23,6%.

Kønsroller

Ved kønsroller forstår man normalt de forventninger, normer og vurderinger, som personens køn udløser hos omgivelserne. Desuden er kønsrollen individets svar på omgivelsernes forventninger om henholdsvis maskulin eller feminin adfærd. Kønsrollen er således tillært, og definitionen på, hvad der er kvindeligt og mandligt, bestemmes af andres vaner, holdninger, traditioner og fordomme. Det er derfor, man kan sætte spørgsmålstegn ved kønsrollens indhold, og det er derfor, at kønsrollerne skifter, efterhånden som samfundsstrukturen ændrer sig. Det sker blot ikke altid i samme takt, og så får man de store problemer som man f.eks. har i vor tid, hvor forventningerne ikke harmonerer med de reelle muligheder, som man giver mænd og kvinder for at efterleve forventningerne.

Den traditionelle opfattelse af kønsrollemønstret er, at mænd vurderer, beslutter, styrer, opnår og udfører, mens kvinder accepterer, støtter, bistår og hjælper. Denne opfattelse bunder i en overvejende patriarkalsk og kristen ideologi, der især var praktisk i det tidligere danske samfund, hvor arbejdsdelingen mellem kønnene havde betydning.

Mandens hovedopgave var at være familieforsørger, og kvindens plads var i hjemmet. Erhverv og uddannelse blev da for hende en forberedelse til ægteskabet eller »noget at have i baghånden«, hvis hun skulle blive alene. Der blev lagt vægt på forskellen mellem mænd og kvinder, både med hensyn til arbejde og til menneskelige egenskaber.

Her over for står den moderne opfattelse af kønsrollerne. Ifølge den har både mænd og kvinder to opgaver, nemlig erhverv og familie, og samfundet forventes at fungere således, at begge kan realisere deres to roller. Man understreger mandens ret til og betydning af hans samvær med børnene.

Holdning til uddannelse

Hidtil har traditionen i vores samfund lagt større vægt på drenges end på pigers uddannelse. Samfundet har haft mere nytte af en drengs uddannelse, og drengene selv og deres forældre har haft større ambitioner. Måske betyder det noget, at piger kan gifte sig til økonomisk tryghed og social position, mens mænd som regel kun kan opnå dette gennem uddannelse og erhvervsarbejde. Det personlige incitament hos kvinder er altså ikke af stor styrke, men her må man nok skelne mellem to store grupper kvinder:

Hvor meget tjener kvinder i forhold til mænd?

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
Alle erhversaktive kvinder	53	55	54	54	53	55	56

Tabellen viser kvinders årlige selvangivne bruttoindkomst i procent af mænds. Kvinder tjener altså godt halvt så meget som mænd. — Tabellen er fra Ligestillingsrådets pjeces »Hvorfor er det altid mig?« 1979.

1. De kvinder, der selv siger, at de arbejder, fordi de er nødt til det af økonomiske grunde. De er hovedsageligt fra arbejderstanden.
2. De kvinder, der har uddannelse, og som siger, at de arbejder, fordi de har lyst, og fordi de synes, at de skal udnytte deres uddannelse. De er hovedsageligt fra middelstanden.

Hovedårsagen til, at kvinder enten ingen uddannelse får eller kun får en kortere uddannelse, er sikkert de forventninger, som piger og drenge har om deres fremtidige roller i samfundet. Og de går i de fleste tilfælde i retning af det traditionelle kønsrollemønster. I hvert fald er det stadig mest almindeligt, at det er kvinden, der afbryder sin uddannelse i tilfælde af ægteskab og især børn. Dette skaber store vanskeligheder, hvis hun senere vil genoptage sin uddannelse.

Kvindefag/mandefag

Opfattelsen af, hvad der er kvindeligt, og hvad der er mandligt at beskæftige sig med, er i allerhøjeste grad afhængig af kønsrollemønstret — og er altså kulturelt bestemt. Det er forskelligt fra land til land — eller måske snarere fra kultur til kultur — hvilke evner og egenskaber, det er »naturligt« for de to køn at repræsentere. Ét er imidlertid

givet: I Danmark og i den vestlige kultur i det hele taget er det kvinderne, der er dårligst uddannet og dårligst betalt for det arbejde, de udfører.

Det har vist sig lettere for kvinder at vinde indpas på helt nye områder fremfor på områder, der traditionelt har været domineret af mænd.

Forventningerne og opfattelserne af de to køns placering i samfundet er svære at ændre, bl.a. fordi lærebøger i overvejende grad er skrevet ud fra det traditionelle kønsrollemønster, og fordi f.eks. erhvervsvejledere for størstedelen er mænd. Kvinder er i meget ringe udstrækning med i beslutningsprocesserne i samfundet. Hvad hjælper det, at de f.eks. har stemmeret, når det fortrinsvis er mændene, der bestemmer, hvem der skal opstilles?

Den uklarhed, der eksisterer omkring vores kønsroller i dag, gælder i større grad kvindens end mandens kønsrolle, fordi forventningerne til kvindens opgaver og ansvar på mange måder ikke er fulgt med samfundsudviklingen i øvrigt.

Mandens kønsrolle har derimod i større grad fulgt med udviklingen fra positionstildeling efter tilskrevne kendetegn, til positionstildeling efter indsats og evner. De krav, der stilles til manden om selvstændighed og initiativ, passer godt sammen med vor tids ydelsesideologi: Mandens anelse og position er afhængig af hans indsats i arbejdslivet.

Og endnu et citat fra bogen »Kønsroller og uddannelse«:

»Vi befinder os i en overgangsperiode, hvor mange stadig fordeler opgaverne i arbejde, familie, hjem og fritid efter det traditionelle kønsrollemønster, samtidig med, at vi klart kan se, at udviklingen medfører ændrede krav til de kommende generationer. Derfor er opgaven både:

- a. At give oplysning om disse fænomener til den ældre generation.
- b. At hjælpe den unge generation til at få uddannelser, der i højere grad gør den egnet til at fungere under de vilkår, som de vil komme til at leve under.

Uddannelsessystemet har især til opgave at forberede børnene og de unge på den tilværelse, som de skal leve som voksne.«

Hvordan når vi målet?

Det forekommer indlysende, at uddannelsen skal forberede de unge på den voksnes tilværelse.

Men ved nærmere eftertanke er det yderst problematisk. For *hvem* er det, der skal bestemmes, *hvordan* den voksnes tilværelse skal indrettes? Og med *hvilke midler og metoder* skal dette indlæres?

Et tilbageblik over de sidste årtiers uddannelsespolitik viser med al tydelighed, at der kan svares meget forskelligt på ovenstående.

Imellem de to verdenskrige skete der — som det også fremgår af bogens øvrige kapitler — en mængde på det undervisningsmæssige område. Den store Skolekommission arbejdede fra 1919-23 og samlede et betydeligt materiale til brug for koordinering og planlægning af uddannelserne. Med hensyn til en ungdomsskole kunne kommissionen dog ikke blive enige om, hvorvidt en sådan

skulle være obligatorisk, og hvilken tilknytning den skulle have til erhvervslivet. Og dette er netop to meget væsentlige punkter i diskussionen: Skal de unge primært uddannes/udvikles menneskeligt eller skal de uddannes til at kunne tilfredsstille erhvervslivets krav om viden og færdigheder?

Indtil omkring 1930 var den erhvervsrettede uddannelse den dominerende. Man lærte et fag, én gang, for hele livet. Man valgte sin plads.

Den personlige udvikling kunne man søge senere f.eks. ved at gå på aftenskole. I 1924 startede AOF, og disse aftenskolekurser fik hurtig stor søgning. Den nye aftenskolelov i 1930 betød smidigere regler for tilskud, og der blev som nævnt etableret mange husholdningskurser. Men det var først med den nye ungdoms- og aftenskolelov i 1942, at det blev pålagt kommunerne at oprette dag- eller aftenundervisning, hvis 15 unge meldte sig. Herefter kom der mere samling over planlægningen af de almene ungdomsuddannelser. Nu blev skolerne nemlig administreret af et særligt direktorat for ungdomsundervisning, der foruden folkehøjskoler og landbrugsskoler også tog sig af efterskoler, aftenskoler, ungdomsskoler, husholdningsskoler m.fl.

De unge i forgrunden

Efter Anden verdenskrig kom de unge og deres problemer for alvor i forgrunden. Man satsede hårdt på at give dem så god en uddannelse som muligt. Intet var for godt.

Nedsættelsen af Ungdomskommissionen var en påskønnelse for ungdommens medvirken under krigen. Kommissionen sad fra 1945-52, og den fremkom med 14 betænkninger og 9 skrivelser,

Statsanerkendte husholdningsskoler	
1930-31	17
1931-32	17
1932-33	18
1933-34	19
1934-35	20
1935-36	22
1940-41	20
1941-42	20
1942-43	20
1943-44	26
1944-45	29
1945-46	30
1946-47	30
1947-48	31
1948-49	32
1949-50	31
1950-51	32
1951-52	34
1953-54	33
1954-55	32
1955-56	33
1960-61	36
1961-62	36
1962-63	36
1963-64	36
1964-65	35
1965-66	32
1967-68	32
1968-69	32
1969-70	29
1970-71	25
1971-72	25
1972-73	25
1973-74	23

Antallet af husholdningsskoler er gået op og ned bl.a. fordi man har haft en del private skoler med kombinerede skoleformer.

der var resultater af grundige undersøgelser af unges uddannelsesforhold, boligforhold, arbejdsforhold, fritidsbeskæftigelse m.v. Det centrale i kommissionens arbejde var de forslag til faglige uddannelser, der kom til at spille en stor rolle i hele uddannelses-planlægningen indtil ca. 1960. Ungdomskommissionen tog i vid udstrækning udgangspunkt i de unges egne problemer og behov, mens en lang række andre kommissioner — f.eks. arbejdsmarkeds-, lærlinge- og teknikerkommissionerne — tog udgangspunkt i samfundsmæssige og erhvervsmæssige behov og søgte at tilpasse uddannelsesystemet efter disse behov.

I 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne skete en stærk økonomisk vækst i Danmark og store omvæltninger i samfundet. Landbrugsproduktionen holdt sig konstant, men omkring 150.000 mennesker afvandrede fra gårdene til byerne. Bl.a. levnedsmiddel- og nydelsesmiddelindustrien udvidede produktionen kraftigt i denne periode, selv om antallet af industriarbejdere ikke steg. Derimod forøgedes funktionærgruppen betragteligt. Den samlede arbejdsstyrke steg ca. 15%, og dette skete hovedsageligt inden for social- og sundheds- samt undervisningssektorerne. På undervisningsområdet var det især de videregående uddannelser der blev tilgodeset.

Husholdningsskolerne

Som det fremgår af 1. kapitel havde husholdningsuddannelsen fra starten tre målgrupper: Landhusmoderen, borgerkvinden og arbejderkvinden. Husholdning var et traditionelt kvindeerhverv med en solid forankring i landbrugssamfundet. Efterhånden udvikledes industrisam-

Eleverne fordelt efter forældrenes livsstilling 1945-74

	1945	1950	1960	1965	1972	1973
Landbrug m.v.	835	1.051	972	665	495	453
Arbejdere i industri, håndværk, handel, transport	79	77	243	333	409	351
Selvstændige i håndværk og industri	406	315	359	288	168	138
Selvstændige i handels- og transporterhverv	348	247		269	125	121
Selvstændige i liberale erhverv				241	69	74
Administrations-, kontor- og handelspersonale	29	73	913	347	207	182
Funktionærer og tjenestemænd i øvrigt	170	133		306	227	241
Andre erhverv samt personer ude af erhverv	435	531		145	310	276
I alt.	2.302	2.427	2.487	2.594	2.010	1.836

fundet med stærkt ændrede krav særligt på det familie- og forbrugermæssige område. Der er afgørende forskelle fra dengang og til nu. Boligforholdene har udviklet sig, så 60% af Danmarks befolkning nu bor i eget hus. Mekaniseringen af hjemmeproduktionen er taget til. Vi har nu vaske-maskiner, opvaskemaskiner, køleskabe, fryser og andre elektriske køkkenmaskiner. Madlavning, opvarmning, vask og rengøring beslaglægger ikke mere størsteparten af vor tid hjemme. Fritiden er den tid, hvor vi ikke går på lønnet arbejde, og den tilbringer vi fortrinsvis med at slappe af, blive underholdt og forbruge.

I et sådant samfund er det hjemlige huslige arbejde ikke højt estimeret, og derfor er det ikke noget, man anser for nødvendigt, endstige attråværdigt at dygtiggøre sig til. Hvis man vil have en huslig oplæring, er det for at skaffe sig et erhverv, ikke for at blive en god hjemmegående husmoder.

Dette forhold blev meget mærkbart for husholdningsskolerne i 1960'erne. De såkaldte al-

Oversigt over rekrutteringen af elever til husholdningsskolerne.

mene kurser fik mindre søgning. Eleverne ønskede kurser, der gav erhvervskompetence f.eks. som husholdningsledere eller køkkenledere. Fra 1972 var der også nogle skoler, der gik ind for at uddanne EFG-lærlinge til nærings- og nydelsesområdet. EFG-loven kørte med forsøgsordninger indtil 1977, hvor den endelige lov blev vedtaget.

Med den nye lov blev mesterlæren inden for en række fag afløst af den såkaldte erhvervsfaglige grunduddannelse, hvor lærlingene begynder uddannelsen med et basisår. Her gives der en bredt anlagt undervisning, hvorefter der vælges en uddybende uddannelse i et fag inden for hovedfagsområdet med vekselvirkning mellem praktik i en virksomhed og faglig træning på værksted eller skole. Strukturen gør uddannelsen meget fleksibel, og lærlingen skal først et stykke inde i uddannelsen tage endelig stilling til sit valg af specia-

lområde. Det er dog ikke alle husholdningsskoler, der ønsker at have erhvervsrettede kurser, bl.a. fordi disse kurser skal tilrettelægges efter bestemte og ensartede regler over hele landet.

I 1980-81 tilbydes ialt 8 husholdningsskoler EFG-uddannelsen, og husholdningsteknikeruddannelsen står lige for at komme igang. Ialt $\frac{1}{3}$ af de godt 2000 elever i 1979 fulgte uddannelseskurser af kortere eller længere varighed. De fleste kurser var dog på 20 uger.

Fra 1966 til 1972 faldt antallet af godkendte husholdningsskoler fra 33 til 25. Af dem tilbød 20 skoler egentlig husholdningsundervisning, mens de 5 skoler havde kurser i syning. I 1980 var antallet af husholdningsskoler faldet til 16. Årsagen til det faldende antal af husholdningsskoler har hovedsageligt været, at de små, ofte privatejede skoler er ophørt. Dertil kommer, at kombinerede skoleformer, f.eks. landbrugs- og husholdningsskoler, efter- og husholdningsskoler i flere tilfælde er overgået til kun at omfatte én skoleform.

Fra 1967 til 1972 er det gennemsnitlige antal årselever på husholdningsskolerne steget, og dette skyldes især loven om folkehøjskoler, landbrugsskoler, husholdningsskoler og efterskoler fra 1970.

Husholdningsskolerne fik med denne lov mulighed for at tilbyde kurser for elever af begge køn og for at indføre nye kursustyper. Her tænkes især på korte kurser, kurser om specielle emner, uddannelseskurser for f.eks. husholdningsteknikeruddannelsen og køkkenlederuddannelsen samt kurser, hvor prøveforberedende undervisning kombineres med undervisning i hjem-, familie- og forbrugerfag.

Det kan være vældig vanskeligt at sige, hvad der er årsag og virkning i en sådan udvikling. Er det de administrative muligheder, der skaber de nye kursusformer, eller er det et behov i befolkningen, der påvirker politikkerne, så de giver skolerne økonomiske muligheder for at arrangere kortere kurser? Det er nok rimeligst at sige, at det skyldes en kombination.

I hvert fald skete der i løbet af 1970'erne en mærkbar udvikling i tilbudene af kortere kurser inden for alle felter. Kurser, der koncentrerede sig om et enkelt emne, eller som søgte at tilfredsstille specielle behov hos bestemte befolkningsgrupper – f.eks. fagligt, socialt eller aldersmæssigt.

Mange unge tager en uddannelse, men den er ikke »for livet« forstået på den måde, at man er uddannet én gang for alle. Der må hele tiden efter- og videreuddannelse til. Der er også behov for specialisering inden for ganske bestemte områder. Til dette formål er korte kurser egnede. De kan følges privat eller arrangeres af arbejdspladserne. Variationsmulighederne er mange.

Husholdningsseminarierne

Loven fra 1972 om uddannelse af husholdningslærere ligger tæt op ad loven om uddannelse af lærere til folkeskolen og børnehave- og fritidspædagoger, ud fra et ønske om at følge den samme udvikling som inden for folkeskolelærernes uddannelse. Her havde uddannelsen tidligere været højskoleinspireret men fik ved den nye seminarie-lov i 1966 mere karakter af et universitetsstudium. 1966-loven rummer en ambition om at hæve læreruddannelsens niveau og dermed lærernes anseelse. Gennem videnskabelige arbejdsmetoder og

Beskæftigelsesundersøgelser
i Husholdningslærerforeningen

	Heltidsbeskæftigede 1972	Deltidsbeskæftigede 1972	Heltidsbeskæftigede 1975	Deltidsbeskæftigede 1975	Heltidsbeskæftigede 1980	Deltidsbeskæftigede 1980
Undervisning af børn	41	41	76	104	56	84
Undervisning af unge	69	33	87	62	85	21
Undervisning af voksne	22	20	19	49	50	69
Konsulenter - husholdnings- og landboorganisationer	32	7	42	24	50	9
Konsulenter - institutioner og industri	64	1	77	0	77	28
Sociale områder	12		21		15	12
Arbejdsledelse	26	1	46	3	61	18
Diætassistenter, kliniske diætassistenter	17		23		15	12
Kombination af forskellige arbejdsområder	126	87	106	85	20	67
Free-lance						1
Skribentvirksomhed	2		4		3	
Andet arbejde	23	5	13	18	7	5
I alt beskæftigede	434	195	514	345	439	326

pædagogiske/psykologiske discipliner forsøger man at ændre opfattelsen af lærerrollen fra den opdragende lærergerning til den professionelle eksperts arbejde.

Der har som sagt været samme tendens inden for husholdningslæreruddannelsen. Arbejdet er blevet mere og mere specialiseret og ekspertpræget, og husholdningslæreren må i høj grad betragte sin uddannelse som en grunduddannelse, der giver basis for en videreuddannelse og en specialisering.

Som det er nævnt tidligere, er der heller ikke bestemte stillinger til husholdningslærere som

f.eks. til folkeskolelærere. Men det er vigtigt at holde fast ved pusholdningslærerens rolle som formidler. Det drejer sig om at omsætte nogle teorier til praksis — eller at formidle svært tilgængelige teorier på en måde, så mange mennesker kan få gavn af dem.

Det er karakteristisk for husholdningslæreruddannelsen, frem for mange andre uddannelser, at den indeholder en tredeling mellem pædagogisk, praktisk og teoretisk viden, hvilket netop gør husholdningslæreren til en god formidler i vores samfund. I de seneste år er desuden de to begreber, miljø og ressourcer, blevet næsten identiske

med husholdningslærernes arbejdsområder. Disse to begreber kan dække både rent konkrete behov som fødemidler og energikilder men kan også relatere til menneskelige forhold i familien, i skolen eller på institutioner. På disse felter har husholdningslærerne fået stadig større indsigt via deres nye uddannelse. Miljø- og ressourceproblemerne er aktuelle både her i landet og i den tredje verden, hvor en del husholdningslærere er beskæftiget.

Et andet aktuelt problem er kønsrollemønstret. Det må være indlysende, at der her er et vigtigt område for husholdningslærerne. De kan vejlede, så netop arbejdsfordelingen i hjemmet kommer til at svare mere til arbejdsfordelingen uden for hjemmet på arbejdsmarkedet.

Beslægtede uddannelser

Under behandlingen i Folketinget af den nye lov om uddannelse af husholdningslærere blev det af flere partier påpeget, at man burde forsøge at koordinere uddannelser, der lå tæt op ad hinanden.

Der blev nævnt uddannelser som husholdningstekniker, køkkenleder, økonoma, kost- og diæt-konsulent, familievejleder, kok, bager og konditor, smørrebrødsjomfru, skolekøkkenlærer, levnedsmiddeltekniker, akademiingeniør m.fl.

Fra ministeriets side svarede man, at koordinering af beslægtede uddannelser generelt bliver varetaget af de forskellige råd og nævn, der arbejder med uddannelserne. Samordning er imidlertid et vigtigt og tidstypisk træk, der kan tages som et udtryk for øget bevidsthed over for ressourcer både af økonomisk og menneskelig art. I dag kan vi ikke mere tillade os at forbruge blot for vores egen lille gruppes eller fags skyld men må nødvendigvis tage hensyn til helheden. Men det kræver en ændret livsholdning, — og intet er så svært. Tænk blot på kønsrollemønstret. Det er blevet endnu mere aktuelt at lære at husholde — at holde hus med det, man har.

Som Magdalene Lauridsen så ofte sagde: »At husholde er at bruge, hvad man har for at få, hvad man ønsker«.

Årstal af betydning for kvinders situation

I det følgende skal der ganske kort nævnes nogle forhold f.eks. af lovmæssig art, der har haft betydning for danske kvinder og deres udfoldelsesmuligheder i samfundet i de sidste ca. 125 år.

Forhold, der har haft særlig betydning for den husholdningsfaglige uddannelse, er fremhævet med •.

Det skal dog understreges kraftigt, at disse tal

kun siger noget om, *hvornår* forskellige love og andet blev indført, men intet om *hvordan* de blev efterlevet.

En del af de citerede oplysninger er hentet fra »Tidstabel over Kvindens historie« udarbejdet i 1978 af Connie Hinsch og Ingeborg Christmas-Møller for Frilandsmuseets Skolestue.

1857 - I »Lov om Haandværk- og Fabriksdrift samt Handel og Beværtning« står der i § 7: »Enker, forladte, fraskilte og separerede Hustruer, samt ugifte Kvinder, der ere 25 Aar gamle og myndige med eller uden Kurator, skulle have lige Adgang med Mandspersoner til Næringsdrift, naar de fyldestgøre de for Mændene foreskrevne Betingelser.« Senere hedder det: »at forfærdige Modepynt, Klædningsstykker for Personer af Kvindekønnet og for Drengébørn under 10 Aar, at sy Linnedsyning, Kasketter, Halsbind og deslige skal for Kvinder anses for fri Næring.«

Efter denne lov kan kvinder således siges at være blevet ligestillede med mænd i næringslivet. Indenfor egentlig faglært håndværk blev loven dog først brugt i praksis efter 1900, da kvinder begyndte at uddanne sig til snedkere, bogbindere, sølvsmede, urmagere m.v.

1859 - Lov om almuelærerinde-uddannelse.

1860 - Bestemmelser for en lærerindeeksamen, der omfatter alle fag som til lærerexamen med undtagelse af fysik, matematik og gymnastik, men til gengæld håndarbejde.

1867 - Lov der giver kvinder lige ret til ansættelse i offentlige skoler men med det forbehold, at de kun skal have 2/3 af mandlige læreres løn.

•1871 - Dansk Kvindesamfund stiftes.

1872 - Handelsskolen for kvinder oprettes.

•1873 - Nathalie Zahle skriver »Om den kvindelige Uddannelse her i Landet« — et skrift der fik stor betydning i diskussionen om kvindelig uddannelse og huslig undervisning både af børn, unge og voksne.

1875 - Kvinder får adgang til Københavns Universitet.

•1877 - Oprettes Frøken Saugmanns Husholdningsskole på Lolland. 1882 blev den statsanerkendt.

1880 - Lov om gifte kvinders ret til rådighed over indtægt fra selverhverv.

1880-90'erne - Der oprettes en del kvindefagforeninger på grund af stor til-

gang af kvindelig arbejdskraft til industrien. Kvindelige fabriksarbejdere får gennemsnitlig halvdelen af den løn, mændene får. Ligeløn bliver først indført formelt i 1973.

1893 - Kvinder får adgang til Kunstakademiet.

•1895 - Sorø Husholdningsskole oprettes af Eline Eriksen og Magdalene Lauridsen. Det var landets første praktisk/teoretiske husholdningsskole, og den blev forbillede for de efterfølgende.

•1897 - Første kommunale skolekøkken i Danmark indrettes på Godthåbsvejens Skole på Frederiksberg.

•1899 - Folkeskolelov, der for første gang nævner faget kvindelig husgerning i de købstadsordnede skoler, men ikke i landsbyskolerne.

•1899 - Statens Lærerkursus opretter 4 måneders lærerindekursus i kvindelig husgerning.

1899 - De reformer, der siden 1950-erne var indført vedr. kvindens stilling, gjaldt alle den ugifte kvinde — ikke KVINDEN som sådan. Det »naturlig-

- ge• for en kvinde var stadig at blive gift og forsøret. Men i 1899 bliver også gifte kvinder personligt myndige og får fuld arveret og myndighed over egen formue *i tilfælde af særeeje*. Manden har stadig rådighed over fælleseje, fællesformue og børnene.
- 1899 - Sygeplejerskernes og tjenestepiger-nes fagforeninger dannes.
- 1900 - Starter uddannelsen af vandrelær-ererinder på Sorø Husholdningssko-
le.
- 1901 - Ingeborg Suhr opretter den første praktisk/teoretiske husholdningssko-
le i København.
- 1901 - Kvindeligt Arbejderforbund opret-
tes.
- 1902 - Magdalene Lauridsen opretter So-
rø Lærerindeskole i villaen Anker-
hus. 1907 ændres navnet til Hus-
holdningsseminariet Ankerhus.
- 1905 - Birgitte Berg Nielsen opretter sit se-
minarium og husholdningsskole.
- 1905 - Ingeborg Suhr udvider sin skole til
også at indbefatte et husholdningss-
minarium. 1907 blev både Husmo-
derskolen og Seminariet stats-
anerkendt.
- 1906 - Stifter Magdalene Lauridsen »Fore-
ningen af Husholdningslærerinder
og -Lærere.»
- 1907 - Oprettens en selvstændig hushold-
ningsskole ved Ankerhus.
- 1907 - Undervisningsministeriet indfører
tilsyn med de statsanerkendte hus-
holdningsskoler.
- 1908 - Stiftes Malt Herreds Husholdnings-
forening, der var landets første.
- 1908 - Kvinder får valgret til kommunal-
råd.
- 1909 - Første nordiske husholdningskon-
gres holdes i Sorø.
- 1913 - Kvindelige arbejdere får fire ugers
barselsorlov uden fattighjælps virk-
ning, dvs. tab af valgret, pligt til til-
bagebetaling m.m.
- 1915 - Kvinder og tyende får valgret til
landsting og folketing.
- 1918 - Nedsatte undervisningsministeriet
en kommission, der skulle udarbejde
forslag til, hvordan husholdningslæ-
rerindeuddannelsen kunne sættes i
system på de tre seminarier. Afgiver
betænkning i 1920, og det blev for-
- arbejdet til de ensartede bestemmel-
ser i 1924.
- 1920 - Stiftes De danske Husmoderfore-
ninger.
- 1921 - Stiftes De samvirkende danske
Husholdningsforeninger.
- 1922 - Lov om ægteskabets indgåelse og
opløsning. Indtil da havde ægteman-
den juridisk ret til at bestemme over
børnenes opdragelse samt bostad.
- 1923 - Dannes Foreningen af jydsk
Landboforeningers Husholdnings-
udvalg.
- 1930 - Aftenskolelov, hvorefter der blev
givet tilskud til en del husholdnings-
kurser.
- 1930 - Opdeles Foreningen af Hushold-
ningslærerinder og -Lærere i to fore-
ninger: Foreningen af Husholdnings-
skoler og Foreningen af danske Hus-
holdningslærerinder. Den sidste
ændrede i 1960 navn til Hushold-
ningslærerforeningen.
- 1933 - Socialreformen.
- 1935 - Oprettens Statens Husholdningsråd.
- 1937 - Dannes Danske Husmandsforenin-
gers Husholdningsudvalg, hvori
samtlige husholdningsudvalg samles,
der var dannet siden 1920-erne.
- 1937 - Folkeskolelov, der indfører faget
husergning som obligatorisk for pi-
ger.
- 1939 - Oprettens Mødrehjælpen.
- 1942 - Ungdoms- og aftenskolelov.
- 1942 - Lov om husholdningslærerindeud-
dannelsen. Adgangsbetænelser ind-
føres.
- 1946 - Oprettens videnskabelig hushold-
ningshøjskole i tilknytning til Århus
Universitet.
- 1947 - Oprettens Forbrugerrådet.
- 1952 - Dannes Husmødrenes Filmudvalg,
hvor en lang række husholdningsor-
ganisationer samarbejder.
- 1956 - Betænkning vedr. oprettelse af en
fællesnordisk akademisk hushold-
ningsuddannelse.
- 1957 - Moderen ligestilles med faderen
som væрге for barnet.
- 1960 - Bekendtgørelse, der forstærker de
teoretiske fag i husholdningslæ-
reruddannelsen. Forlængelse til 3 år.
Uddannelsen åbnes for mænd.
- 1964 - Funktionærloven sikrer ligeløn for
- handels- og kontorfunktionærer,
samt barselskølle i op til fem måne-
der, dog kun på halv løn.
- 1965 - Nedsættes Kommissionen vedr.
kvindens ligestilling i samfundet.
- 1970 - Den nye kvindebevægelse begynder
med bl.a. Rødstørpebevægelsens
aktioner.
- 1972 - Lov om husholdningslæreruddan-
nelsen. Praktik bortfalder som ad-
gangsbetænelse. Forlængelse til 3½
år. Indførelse af specialeskrivning.
- 1973 - Lov om fri abort.
- 1973 - Lov om ligeløn.
- 1975 - Ligestillingsrådet oprettes, men
bliver ikke lovfæstet, da der ikke er
flertal herfor i folketinget.
- 1960-1975 - I 1960 er 8,4% af den kvindeli-
ge arbejdsstyrke faglært, i 1970 er
4,8% og i 1975 er kun 2,9% af den
kvindelige arbejdsstyrke faglært.
- 1975 - 60% af alle mødre med småbørn er
erhvervsbeskæftigede.
- 1976 - Halvdelen af alle gifte kvinder før
pensionsalderen har arbejde uden
for hjemmet.
- 1976 - 29 kvinder i folketinget ud af 179
medlemmer.
- 1976 - Undervisningsministeriet nedsætter
udvalget vedrørende kønsroller og
uddannelse.
- 1977 - Lov om EFG — erhvervsfaglig
grunduddannelse — hvoraf en del
bliver tilbudt på husholdningssko-
ler.
- 1978 - Lov om ligebehandling af mænd og
kvinder på arbejdsmarkedet. Loven
vedrører bl.a. ansættelse, forfrem-
melse og arbejdsvilkår.
- 1978 - Kvindernes andel i arbejdsstyrken
er siden 1969 steget fra 29% til 41%.
- 1978 - På universiteterne er der 24.000
mandlige og 14.000 kvindelige stu-
derende. På de højere læreanstalter
er der 650 mandlige og 10 kvindeli-
ge professorer. I gymnasier er der
113 mandlige og 4 kvindelige rektø-
rer. 37% af danske piger på 17 år er
igang ned en gymnasial eller en fag-
lig uddannelse mod 53% af drenge-
ne i samme alder.
- I den danske folkeskole er der
21.000 mandlige og 26.000 kvinde-
lige lærere.

Litteratur og kilder

1. kapitel

- Bang, J. L.:* Om Husvæsen og Madlavning i Skolerne. 1891.
- Berg Nielsen, Birgitte:* Huslig Dygtigheds Værd. 1896.
- Berg Nielsen, Birgitte:* Husøkonomi som Statssag 1899.
- Berg Nielsen, Birgitte:* Husøkonomi som Undervisningsfag. Kbh. 1909.
- Berg Nielsen, Birgitte:* Et københavnsk Skolekøkken. Særtryk af folkevennen. u.å. Betænkning afgivet af Husholdningskommission af 1938. Kbh. 1939.
- Christensen, Chr.:* Kvinderne og deres Virksomhed. I Vort Landbrug 1901.
- Christensen, Chr.:* Min Livsførelse og Virksomhed. 1918.
- Claudi-Hansen, R.A.:* Almuepige børns Uddannelse til Huslighed. I Vor Ungdom 1892.
- Claudi-Hansen, R.A.:* Husholdningsundervisning. 1896.
- Det forsømte århundrede. Arv og Eje. 1976.
- Damgaard, Ellen og Moustgaard, P.H.:* Et hjem – en familie. Kbh. 1970.
- Ege, Rich.:* Danmarks Skolepiger skal opdrages til Huslig Økonomi. En Undervisning af største betydning for Kvinden, Hjemmet og for Samfundet. 1944.
- Fibiger, Elfriede:* Københavns Kogeskole Hjem og Opdragelsesanstalt for unge Piger af den ubemidlede klasse i sit forhold til Retsbebrej, Sædelighed og Familieliv. Kbh. 1887.
- Forchammer, Henny:* Huslig Økonomi som skolefag. I Vor Ungdom 1896.
- Forchammer, Henny:* Skolekøkkensagens Udvikling og nuværende Standpunkt i Danmark, Upsala 1906.
- Frykman, J. og Löfgren, O.:* Det kultiverede människan. Lund 1979.
- Højgaard, Lis:* Bidrag til den danske kvindesbevægelses historie 1870-1900. 1977.
- Lemche, Gyrithe:* Dansk Kvindesamfunds Historie i 40 år. 1939.
- Nielsen, Anders:* Læringsagen, navnlig med Hensyn til Kvinder. I Vort Landbrug 1885.
- «Om Undervisning i huslig Økonomi i Pigeskolen specielt i Norge». I Bog og Naal. 1895.
- Om Undervisning i «Huslig Økonomi» som den forekommer i Skotland og Tyskland. I Bog og Naal. 1895.
- Rasmussen, Sofie:* Husgerning som Centralfag i de øverste Pigeklasser. I Det pædagogiske Selskab's Årsberetning 1920-21.
- Rudolph, Julie:* Skolekøkkener og Husholdningsskoler. Kbh. 1904.
- Skolekøkkenet.* Udgivet af Dansk Skolekøkkenerinde Forening. 4. årg. nr. 8 1949.
- Zahle, Nathalie:* Om den kvindelige Uddannelse her i Landet. 1873.

2. kapitel

- Ankerhus 1902-1952
- Beretning fra Udvalget for Husholdnings-Aftenskolekursus om Virksomheden i 1907. Udgivet af De samvirkende danske Landboforeninger 1908.
- Beretning om det første nordiske Forhandlingsmøde om Husholdningssagen afholdt d. 9.-10. Juni på Sorø Skole. 1910.
- Berg Nielsen, Birgitte:* 25 Års Skolearbejde 1905-1930.
- Bjerre, Siliam:* Træk af Husholdningssagens Historie. I Tidsskrift for Husholdning 1928.
- Christensen, Chr.:* Bidrag til Husholdningsskolernes Historie. Roskilde 1920.
- Christensen, Sofia og Lauridsen, Magdalene:* Husholdningsundervisningens Historie. Sorø 1938.
- Den Suhrske Husmoderskole 1901-1926.
- Den Suhrske Husmoderskole 1901-1941.
- Den Suhrske fylder 50 år. red. Rude, E. 1951.
- Lauridsen, Magdalene:* Fem og tyve Aar 1895-1920.
- Magdalene Lauridsens liv og virke. Ankerhus 1973.
- Pedersen, Margrete:* Husholdningsskolerne i Dag. I Tidsskrift for Husholdning. 1944.
- Pedersen, Ulla:* Husholdningsskolerne. I Opdragelse og Undervisning i Danmark 2. red. af Thorsting, E. Kbh. 1949.
- Pedersen, Ulla:* Husholdningslærerindeuddannelsen. I Opdragelse og Undervisning i Danmark 2. red. Thorsting, E. Kbh. 1949.
- Petersen, Karen Harekilde:* Husholdningsskolerne i de kommende år. I Tidsskrift for danske Husholdningslærerinder. Sep. 1945.
- Schiøttz-Christensen, Yrsa:* Husholdningsskolens Pionerer. Tidsskrift for Husholdningslærere. April 1945.
- Sorø Husholdningsskole 1895-1970.
- Suhr gennem trekvart århundrede 1901-1976.
- Tarp, Marence:* Husholdningsskolernes Forenings Historie. 1906-1956. Ringsted 1956.
- Vang Lauridsen, O. og Harbo, J. P.:* Slægten Lauridsen fra Grønnevang, Vejen. 1921. Aarskrift med Beretning om Virksomheden på Husholdningsseminariet Ankerhus. 1902-1914.
- Vejenfeldt, Regina og Komerup, Lillian:* Danske Kogebøger 1616-1974. 1978.

3. kapitel

- Foreningernes års- og jubilæumsskrifter.
- Husholdningslæreren. Udgivet i anledning af foreningens 50 års jubilæum 1980. Kbh.
- Warming, Jens:* Bør der oprettes en Husmoderforening? Gads danske Magasin 1916-1917.

4. og 5. kapitel

De brugte love og betænkninger om husholdningslæreruddannelsen er nævnt i begyndelsen af kapitel 4. Desuden er brugt:

Betænkning nr. 504 vedrørende Kvinders Uddannelsesproblemer 1968.

Betænkning nr. 715 vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet. 1974.

Fra grundskole til fortsat uddannelse 1973-78, Danmarks Statistik 1980.

Hvorfor er det altid mig? Ligestillingsrådet 1979.

Høyrup, Else: Kvinder. Arbejde og intellektuel udvikling. RUC 1974.

Kønsroller og uddannelse. Kbh. 1979.

Oakley, Ann: Housewife. 1977.

U 90, 1 og 2, Kbh. 1978.

Andet anvendt kildemateriale

På Ankerhus opbevares et stort og meget velordnet arkiv i Magdalene Lauridsens mindestuer. Arkivet består både af skriftlige arkivalier og billedmateriale, og begge dele har stået til rådighed for udarbejdelsen af denne bog.

På Suhr findes en del billedmateriale samt fru Ingeborg Suhrs scrapbøger, der er anvendt til bogen.

En lang række personer har bidraget med væsentlige oplysninger, og forfatterne takker hermed for denne hjælpsomhed.

Ledere af husholdningsseminarierne

Ankerhus:

1902-1943 Magdalene Lauridsen

1943-1966 Folmer Dam

1966 Gustav Nedergaard

1946-1968 Ella Saaby

1968-1978 Hanne Søndergaard

1978 Ninna Kiessling, konstitueret

Suhr:

1905-1930 Ingeborg Suhr Mailand

1930-1946 Agnes Elgstrøm

Birgitte Berg Nielsen:

1905-1948 Birgitte Berg Nielsen

1948-1957 Rigmor Berg Nielsen

1957-1961 Kathrine Stampe

Husholdningslærerforeningens formænd

1930-1933 Astrid Stoumann

1933-1934 Ingefred Juhl Andersen

1934-1936 Mathilde Roed-Müller

1936-1937 Lis Linde

1937-1952 Ingefred Juhl Andersen

1952-1954 Mary Pedersen

1954-1958 Vera la Cour

1958-1968 Kirsten Riisgaard

1968-1971 Maja-Lise Schou-Jørgensen

1971 Bente Thøgersen

1971-1973 Hanne Flensborg Thomsen

1973-1979 Tove Lindbo Larsen

1979 Else Elbæk

Person- og institutionsregister

- Andersen, Kristine 72
Ankerhus Husholdningsseminarium 26, 34, 66, 90
Ankerhus Husholdningsskole 47, 65, 108
AOF (Arbejdernes Oplysningsforbund) 101
- Bajer, Frederik 11
Bajer, Mathilde 11
Baunegaard Husholdningsskole 65, 67
Begrup, Bodil 82
Berg, Hagbart 27
Berg Nielsen, Rigmor 110
Birgitte Berg Nielsens Husholdningsskole 26, 32
Birgitte Berg Nielsens Seminarium 26, 32, 47,
Bjerre, K. 36
Bjerregaard, Ritt 97
Bjerre, Siliam 68
- Chalmers Tekniske Högskola, Göteborg 94
Christensen, Chr., Tune 16, 37, 43, 47, 62
Christensen, Sofia 79
- Dam, Folmer 50, 80, 94, 110
Dam, Peter 48
Danmarks Erhvervsfond 80
Danske Husmandsforeningers Husholdningsudvalg,
67, 73, 76, 108
Danske Kvinders Nationalraad 82
Dansk Kvindesamfund 11f, 21, 27, 28, 29, 33, 35,
43, 53, 62, 66
De danske Husmoderforeninger 67, 68, 69
De samvirkende danske Husholdningsforeninger 67,
68, 70, 71, 78
De samvirkende Landboforeningers
Husholdningsudvalg 67
- Elbæk, Else 7, 110
Elgstrøm, A. 110
Eriksen, Eline 36, 37, 38, 45, 107
- »Familiespejlet« 80
Feilberg, docent 65
Fibiger, Mathilde 9
Forbrugerrådet 82
Foreningen af danske Husholdningslærere
81, 87, 108
Foreningen af Husholdningslærere og -lærere
35, 49, 62, 69, 80, 82, 108
Foreningen af Husholdningsskoler 82, 87
Frandsen, Esther 71
Frøken Saugmanns Husholdningsskole 25, 26,
65, 107
- Hansen, Ole, landbrugsminister 31
Haraldsborg Husholdningsskole 65
Hindhede, Mikkel 41, 78
Husholdningsbladet 69
Husholdningslærerforeningen 52, 80f, 108
Husholdningslærere og -lærere, Foreningen af,
se Foreningen af ...
Husholdningsseminariet Ankerhus 44, 45, 46
Husholdningsudvalget under Landbrugsministeriets
Produktivitetsudvalg 80
»Husmoderens 2 minutter« 80
Husmødrenes Filmudvalg 78
- Juul Andersen, Ingefred 80, 110
Jydske Landboforeninger, Foreningen af 62, 71, 72
Jydske Landboforeningers Husholdningsudvalg,
Foreningen af 72

- Kiessling, Ninna 110
 Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, Den,
 se Landbohøjskolen
 Kofoed, Elna 69
 Kolding og Omegns Landboforening 67
 Kornerup, Lillian 59
 Kvindeligt Arbejderforbund 108
 »Kvinde og Samfund« 28
 Kvindernes Radio Landsudvalg 79
- Ladelund Landbrugsskole 67
 la Cour, Rebekka 67, 71, 72
 la Cour, Vera 110
 Landbohøjskolen 27, 30, 31, 32, 33, 34, 48, 62
 Lauridsen, Magdalene 16, 26, 34ff, 44, 45, 46, 48,
 49, 50, 51, 52, 53, 66, 75, 77, 79, 83, 107, 110
 Lindbo Larsen, Tove 81, 110
 Lindkvist, Andrea 69
 Love og bekendtgørelser vedr.
 Husholdningslæreruddannelsen 83
 Lærerhøjskole, Statens 30, 31, 37, 63, 64, 66
- Mailand, Carl 59
 Mailand, Ingeborg Suhr, se Suhr, Ingeborg
 Malt Herreds Husholdningsforening 68, 69, 108
 Meyer, Carla 68
 Mor Magda, se Magdalene Lauridsen
- Nedergaard, Gustav 110
 Nielsen, Birgitte Berg 11, 21, 24, 26ff, 34, 58, 66,
 92, 110
 Nordisk Højskole for Husholdningsvidenskab 94
 Nordisk Samarbejdskomité for
 Husholdningsundervisning 50
 Nørgaard, Ivar, miljøminister 52
- Pedersen, Mary 75, 110
 Pedersen, P., konsulent, Århus 67
- Riisgaard, Kirsten 110
 Roed-Müller, Mathilde 110
- Samvirkende danske Landbo- og
 Husmandsforeninger, De 66
 Samvirkende sjællandske Husmandsforeninger, De
 74
 Samvirkende sjællandske Landboforeninger, De
 43, 44, 45, 61, 62, 64
 Saugmanns Husholdningsskole, Frk. 25, 26, 65, 107
 Schou-Jørgensen, Maja-Lise 110
 Sjællandske Landboforeninger, De 72
 Sorø Husholdningsskole 36ff, 44, 107
 Sorø Lærerindeskole 44, 108
 Specialkursus i husholdning ved Århus Universitet
 94
 Stampe, Kathrine 110
 Statens Husholdningsråd 80, 82, 108
 Steen, Caroline 46
 Stoumann, Astrid 7, 53, 80, 110
 Suhrske Husmoderskole, Den 56, 59
 Suhr, Ingeborg 26, 53ff, 66, 110
 Suhrs Seminarium 26, 34, 47, 108
 Søndergaard, Hanne 110
 Saaby, Ellen 110
- Thomsen, Hanne Flensborg 110
 Thøgersen, Bente 110
 Tune Landbrugsskole 16, 43
- Valentiner, etatsråd 43, 44
 Vandrelærerindebevægelsen 39f
 Warming, Jens 68, 69
 Vegenfeldt, Regina 59
 Villemoes Andersen, Ellen 70, 78
 Worm, Pauline 11
 »Vort Landbrug« 15, 16, 69
- Zahle, Nathalie 17ff, 107

Gerda Petri og Minna Kragelund har skrevet bogen om husholdnings-sagen i Danmark, om de tre store pionerer Magdalene Lauridsen, Birgitte Berg Nielsen og Ingeborg Suhr, om fagets udvikling lige fra de ukuelige vandrelærerinder til vore dages højt kvalificerede undervisning på husholdningsskoler og -seminarier.

Den overdådigt illustrerede bog er inspirerende læsning for alle, der interesserer sig for kvinders muligheder for uddannelse før og nu.

